

Antički Mljet

Fabijanić, Sara

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:908464>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-11**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za arheologiju
Ivana Lučića 3

Sara Fabijanić

ANTIČKI MLJET

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Josip Parat

Zagreb, 2023

Zahvale

Autorica duguje zahvalnost nizu ljudi koji su nesebično pomogli u izradi ovog rada. To su u prvom redu djelatnici Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskog restauratorskog zavoda, Igor Miholjek i Pavle Dugonjić. Veliko hvala Igoru na tome što je ustupio na korištenje svu službenu i terensku dokumentaciju koja je rezultat istraživanja koja Odjel provodi na otoku Mljetu već 15 godina, ali i relevantnu literaturu - brojne zbornike, kataloge, znanstvene članke i knjige. U suprotnom bi do nekih od tih jedinica danas bilo gotovo nemoguće doći. Hvala i ravnateljici Muzeja Prigorja, mr. arh. Moreni Želle na slanju dodatnog materijala, ali i na razgovorima o samoj temi i brojnim savjetima i smjernicama. Na dodatnim informacijama vezanima uz arheološka istraživanja kopnenih mljetskih lokaliteta, veliko hvala dipl. arh. Marti Perkić iz Konzervatorskog odjela u Dubrovniku. Veliko hvala i Zoranu Delibašiću na posudbi jedne od ključnih knjiga, *Zbornika otoka Mljeta*. Zahvalnost ide i brojnim dragim Mljećanima i Mlječkama koji su na razne načine pomogli kada je to trebalo. Gospođi Diani Dabelić, voditeljici Odjela turizma i promidžbe NP Mljet, prvoj osobi s kojom je autorica stupila u kontakt vezano za pregled otočkih spomenika i pomoć oko literature, veliko hvala na odgovorima na nebrojene mailove i organizaciji stručnog vođenja po najvećim atrakcijama NP Mljet - rimskoj palači u Polačama, Malom i Velikom jezeru i benediktinskom samostanu. Hvala i gospođi Tajani Perković koja je realizirala spomenuto stručno vođenje, upoznala autoricu s otokom te ju za daljnju pomoć uputila na gospodina Marina Perkovića, diplomiranog profesora povijesti i sociologije, danas umirovljenog bivšeg ravnatelja i kustosa prezentatora NP Mljet. Gospodinu Perkoviću veliko hvala na tome što je, premda u to vrijeme izuzetno zauzet, ipak odvojio vrijeme za susret s autoricom i uputio je na relevantnu literaturu o raznim aspektima otoka. Mljetskim vatrogascima Hrvoju Stražičiću i Niki Stjepoviću hvala na neformalnim razgovorima o sadašnjem stanju odnosno devastiranosti pojedinih antičkih lokaliteta. Najboljim domaćinima, Mariju Orlandiniju i njegovoj supruzi Nikici, veliko hvala na smještaju za vrijeme pregleda mljetskih lokaliteta, razgovorima i savjetima. Hvala mojim dragim roditeljima i bliskim prijateljima koji su bili velika podrška tijekom svih ovih godina i koji su strpljivo slušali sve moje frustracije vezane uz, kako se dugo činilo, ovu izrazito nezahvalnu temu.

Na kraju, ogromno hvala mentoru, dr. sc. Josipu Paratu, na tome što je preuzeo mentorstvo nad ovim radom pod danim okolnostima, na svim ispravcima, savjetima i smjernicama, a ponajviše na pozitivnom stavu, strpljenju i razumijevanju.

Sadržaj

1	Uvod.....	1
2	Morfološke, geografske i klimatske karakteristike otoka Mljeta.....	3
3	Toponomastika.....	13
4	Prvi pisani spomeni otoka Mljeta.....	17
5	Problematika plovidbe Jadranom u antici.....	21
5.1	Karakteristike Jadranskog mora.....	21
5.2	Karakteristike antičke plovidbe.....	24
5.3	Najranije plovidbe Jadranom.....	27
5.4	Morski plovidbeni putevi u antici.....	30
5.5	Važnost otoka Mljeta u plovidbenom putu Jadranom u antici.....	34
6	Povijesni pregled prostora južne Dalmacije s naglaskom na Mljet.....	38
6.1	Dolazak Ilira i rimsko-ilirski ratovi.....	38
6.2	Mljet u kontekstu grčke kolonizacije Jadrana.....	43
6.3	Rimljani na otoku Mljetu.....	43
6.4	Mljet nakon rimskog perioda.....	47
7	Stanje arheološke istraženosti prapovijesnih lokaliteta južne Dalmacije.....	50
7.1	Arheološka baština Ilira na otoku Mljetu.....	52
8	Pregled kopnenih arheoloških rekognosciranja i istraživanja antičkih lokaliteta.....	59
8.1	Kompleks u Polačama.....	59
8.1.1	<i>Villa rustica</i>	61
8.1.2	Utvrda Kaštio.....	65
8.1.3	Istočna bazilika.....	66
8.1.4	Zapadna bazilika.....	67
8.1.5	Sjeverni kompleks.....	73
8.1.6	Ispravak tlocrta palače.....	77
8.1.7	Kontekst izgradnje palače - tko i pod kojim okolnostima?.....	79
8.1.8	Datacija palače i analogije.....	82
8.2	Pregled istraživanja i današnje stanje ostalih kopnenih antičkih lokaliteta otoka Mljeta	90
8.2.1	Korita.....	90
8.2.2	Otočić sv. Marije.....	91
8.2.3	Žara - lokalitet Mirine.....	97
8.2.4	Zapisi o ostalim pojedinačnim antičkim nalazima.....	99
9	Pregled podvodnih arheoloških rekognosciranja i istraživanja podmorja otoka Mljeta	102
9.1	Pod Kulu.....	104

9.2	Uvala Lastovska	106
9.3	Otok Ovrata	108
9.4	Vratnička uvala.....	110
9.5	Okuklje	111
9.6	Kozarica.....	112
9.7	Seka od Maslinovca.....	113
9.8	Klačine, rt Maharac	114
9.9	Hrid Šij	117
9.10	Otok Kobrava.....	118
9.11	Uvala Srednja i otočić Galicija	123
9.12	Uvala Zaklopita.....	125
9.13	Omanska luka.....	127
9.14	Uvala Borovac	128
10	Podvodna arheološka istraživanja u podmorju Mljeta	129
10.1	Luka Polače.....	129
10.2	Sobra, rt Pusti.....	140
10.3	Otok Glavat.....	142
10.4	Rt Glavat	144
10.5	Veli Škoj	148
10.6	Vela Dolina	152
10.7	Uvala Gonoturska	154
10.8	Tatinica - Maharac	156
10.9	Zaobraslo Prijeslo (uvala Stupe).....	158
11	Zaključak.....	161
12	Popis slika	163
13	Popis karti.....	168
14	Popis kratica	170
15	Popis izvora.....	171
16	Popis literature.....	172
17	Sažetak i ključne riječi	187
18	Abstract and key words	188

1 Uvod

Antička tradicija ostavila je brojne tragove na prostoru čitave današnje Republike Hrvatske pa tako ni otok Mljet nije iznimka. Mljet ima vrlo bogatu antičku povijest, posebno u razdoblju rimske uprave. Osvojivši otok, Rimljani su na njegovom zapadnom dijelu osnovali carski agrarni posjed, u okviru kojeg su izgradili palaču za upravitelja otoka. Dosadašnja istraživanja palače i okolice upućuju na kontinuitet u naseljavanju otoka od 1. do 11. st. po. Kr., sa svim obilježjima antičkog i kasnije srednjovjekovnog naselja.¹

Antički period na otoku Mljetu traje oko 800 godina, od 167. g. pr. Kr. do kraja 7. st. po. Kr. Unatoč tako dugom vremenskom rasponu, antičko razdoblje otoka Mljeta još uvijek nije niti na jednom mjestu cjelovito arheološki dokumentirano, za razliku od nekih drugih većih hrvatskih otoka poput Krka, Brača, Hvara, Visa ili Korčule, ali i mnogih manjih, čija je bogata arheološka baština odavno zabilježena.² Također, kopneni lokaliteti otoka Mljeta daleko su manje arheološki istraženi u usporedbi s lokalitetima na već spomenutim otocima, o čemu svjedoči izrazito skromna literatura koju mahom čine članci u različitim znanstvenim časopisima od kojih većina obrađuje najznačajniji lokalitet ovog otoka - rimsku palaču u Polačama. Isto tako, ne treba zanemariti ni činjenicu kako su pojedini kopneni lokaliteti u međuvremenu i devastirani. Sve navedeno bilo je poticaj za pisanje ovog rada i rasvjetljavanje stanja arheološke istraženosti otoka Mljeta i njegovog podmorja.

Na temelju dostupnih izvora i literature u prva tri poglavlja iznijet će se opći podaci o morfološkim, geografskim i klimatskim osobitostima, toponomastici i prvim pisanim spomenima otoka Mljeta. Nakon toga slijedi sažeti arheološki pregled prostora južne Dalmacije kroz prapovijest sa zasebnim poglavljem o antičkoj povijesti Mljeta. Kao zasebno poglavlje također će se obraditi problematika plovidbe Jadranom u antičkom razdoblju u svrhu pokušaja objašnjavanja velikog broja brodoloma u neposrednoj blizini otoka, većinom upravo u podmorju ispred same palače u Polačama. U drugom će dijelu rada naglasak biti na pregledu

¹ M. Hebib, *Položaj otoka Mljeta u razdoblju rimske uprave*, Acta Illyrica, Godišnjak udruženja Bathinvs 2, 2018, 42. Dalje u tekstu Hebib 2018.

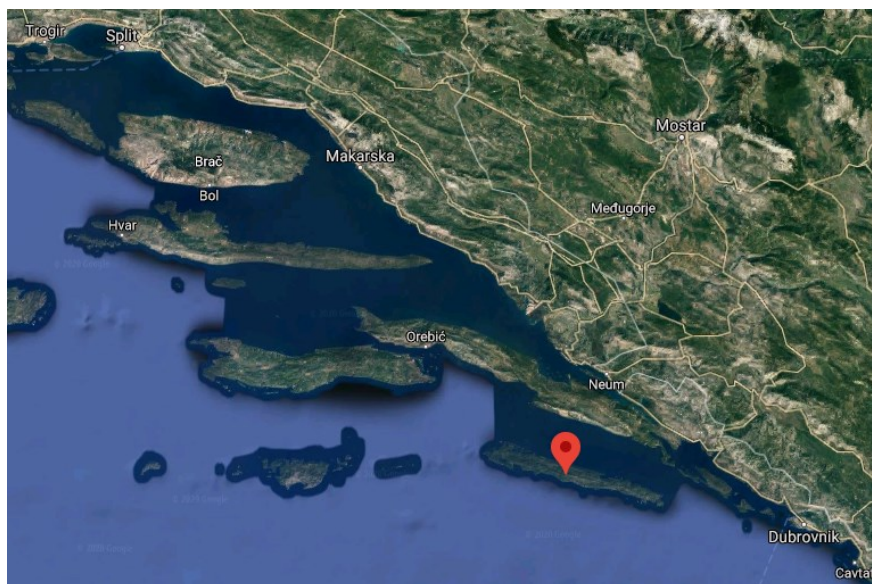
² Za više informacija, vidi: *Arheološka baština otoka Brača*, Brački zbornik br. 21, Supetar, 2004., *Arheološka baština otoka Hvara*, BAR Int. Ser. 660., Oxford, 1997.; *Archaeological Heritage of Vis, Biševo, Svetac, Palagruža and Šolta*, BAR Int. Ser. 1492, Oxford, 1996.; Borzić, I., 2007; *Otok Korčula - primjer romanizacije dalmatinskog otoka*, magistrski rad, Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Zadar.

dosadašnjih arheoloških istraživanja provedenih na Mljetu te pregledu antičkih lokaliteta iz i najvažnijih nalaza.

Radu se pristupilo s ciljem utvrđivanja trenutnog stanja očuvanosti, dokumentiranosti i istraženosti poznatih antičkih lokaliteta i uopće značaja samih arheoloških istraživanja provedenih na tim lokalitetima do današnjih dana u kontekstu hrvatske arheologije. Rezultat provedene analize prikazat će se izradom topografske karte otoka s naznačenim pozicijama svih do sada poznatih antičkih lokaliteta. Na taj će se način dobiti cjeloviti arheološki prikaz otoka Mljeta koji će svakako obogatiti arheološku kartu Hrvatske. Također, rad će moći poslužiti kao baza budućim arheološkim istraživanjima Mljeta i njegovog podmorja.

2 Morfološke, geografske i klimatske karakteristike otoka Mljeta

Otok Mljet je sa svojih 42°41' - 42°48' N i 17°45' E najistočniji i najjužniji među većim otocima istočne obale Jadrana, a smješta se u skupinu južnodalmatinskih otoka.³

Karta 1. Položaj otoka Mljeta. (Izvor: Google Earth).

Pružna se u smjeru zapad-sjeverozapad-jug-jugoistok u zračnoj dužini od 37 km, prosječnom širinom od 3 km. Površinom od 100,4 km² osmi je po veličini otok u Hrvatskoj,⁴ smješten južno od poluotoka Pelješca, od kojeg ga odvaja Mljetski kanal, jugoistočno od otoka Korčule, sjeverozapadno od Elafita te istočno od Vrhovnjaka i Lastovnjaka. S južne strane Mljeta je otvoreno more,⁵ zbog čega se otok može opisati kao pučinski s maritimnim karakteristikama.⁶ U njegovoj se blizini nalaze dva važna pomorska prolaza: s jedne strane Vratnik (između Pelješca i Jakljana, povezuje Koločepski i Mljetski kanal), s druge strane Pelješki kanal (povezuje Pelješac i Korčulu).⁷ Zapadni dio otoka, koji obuhvaća samo trećinu

³ B. Gušić, *Mljet - Antropogeografska ispitivanja I. dio*. Etnološka biblioteka 14, urednik prof. Vladimir Tkaličić, 1931, 7. Dalje u tekstu Gušić 1931.

⁴ Đ. Bašić, *Otok Mljet u svjetlu (hidro)arheoloških nalaza i povijesti (pomorstva) na plovnom putu istočnojadranske obale (U povodu 50-godišnjice Nacionalnog parka Mljet)*. Pomorski zbornik 46, 2010, 1, 140. Dalje u tekstu Bašić 2010.

⁵ Gušić 1931, 7. Mljećani otvoreno more uvijek nazivaju Jadranom, za razliku od Konala, između Korčule i Rata, odnosno Mljeta i Rata.

⁶ Bašić 2010, 139.

⁷ N. Stražičić, *Prirodno-geografske značajke otoka Mljeta kao osnova društveno-ekonomske valorizacije otočnog prostora*, Zbornik otoka Mljeta I, "Ivo Čubelić", Dubrovnik 1989, 12. Dalje u tekstu Stražičić 1989.

njegove površine, proglašen je nacionalnim parkom 1960. godine zbog jedinstvene obalne razvedenosti, odnosa krša i šume, slikovitog pejzaža i bogate spomeničke baštine.⁸

Današnja morfologija istočnog Jadrana rezultat je tektonskih pokreta koji su se tijekom geološke prošlosti odvijali u tom području. Pritom su erozije imale glavnu ulogu u oblikovanju površina, što objašnjava i manjak zemljišta kao jednu od glavnih karakteristika prostora Dalmacije. Zemlja je ovdje krševita, plitka, glinasta i podložna suši,⁹ dok površinskih voda gotovo i nema.¹⁰ Sa svojih 5 790 km obale i 1 244 otoka, istočna jadranska obala izrazito je razvedena.¹¹ Međutim, s aspekta paleogeografije, svi su ovi otoci relativno mladi, a svoj su današnji oblik poprimili krajem posljednjeg ledenog doba kada je došlo do podizanja razine Jadranskog mora koje je dotada bilo gotovo sto metara niže nego danas.¹² Kvarnerski otoci nastali su uslijed potapanja kvarnerske obale. Zadarski arhipelag sličnog je postanka, a tijekom pleistocena bio je povezan sa susjednim kopnom, kao i otoci šibenskog primorja. Dalje od šibenskog primorja, obala pleistocena razlikovala se od današnje - pružala se nekoliko kilometara južnije, a svi priobalni otoci bili su povezani s kopnom. Od južne obale otoka Visa obala pleistocena pružala se prema istoku u smjeru današnjih otoka Lastova i Mljeta, što znači da su svi današnji veći otoci (Brač, Hvar, Šolta, Korčula i Mljet) bili također povezani s kopnom, što vrijedi i za otoke dubrovačkog arhipelaga (Lopud, Koločep, Šipan i dr.). Prema tome, jedini otoci na Jadranu iz razdoblja pleistocena bili su Jabuka, Sušac i Palagruža.¹³ Kada je pak riječ o antičkom periodu, razina Jadranskog mora bila je 2 do 3 m ispod današnje,¹⁴ što znači da je Jadran u to vrijeme izgledao kao i danas, uz iznimku nekoliko hridi i grebena koji su danas pod vodom.

Morfologija obala hrvatskih otoka također ide u prilog činjenici da su u prošlosti bili dio susjednog kopna - većina gorskih uzvišenja na otocima pruža se od sjeverozapada prema

⁸ M. Marković, *Hrvatski otoci na Jadranu*, Zagreb 2004, 197. Dalje u tekstu Marković 2004.

⁹ B. Marijanović, Geomorfološke osnove naseljavanja jadranskog područja u neolitik, *His.Ant.* 13, 2003, 107-119., 11.

¹⁰ Marković 2004, 20.

¹¹ *Pitanja istraživanja i zaštite hidroarheoloških spomenika u podmorju istočne obale Jadrana*, (referat: Marijan Orlić, Metode hidroarheoloških istraživanja u podmorju SR Hrvatske, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb), Split 1975, 105.

¹² Marković 2004, 19.

¹³ Ibid.

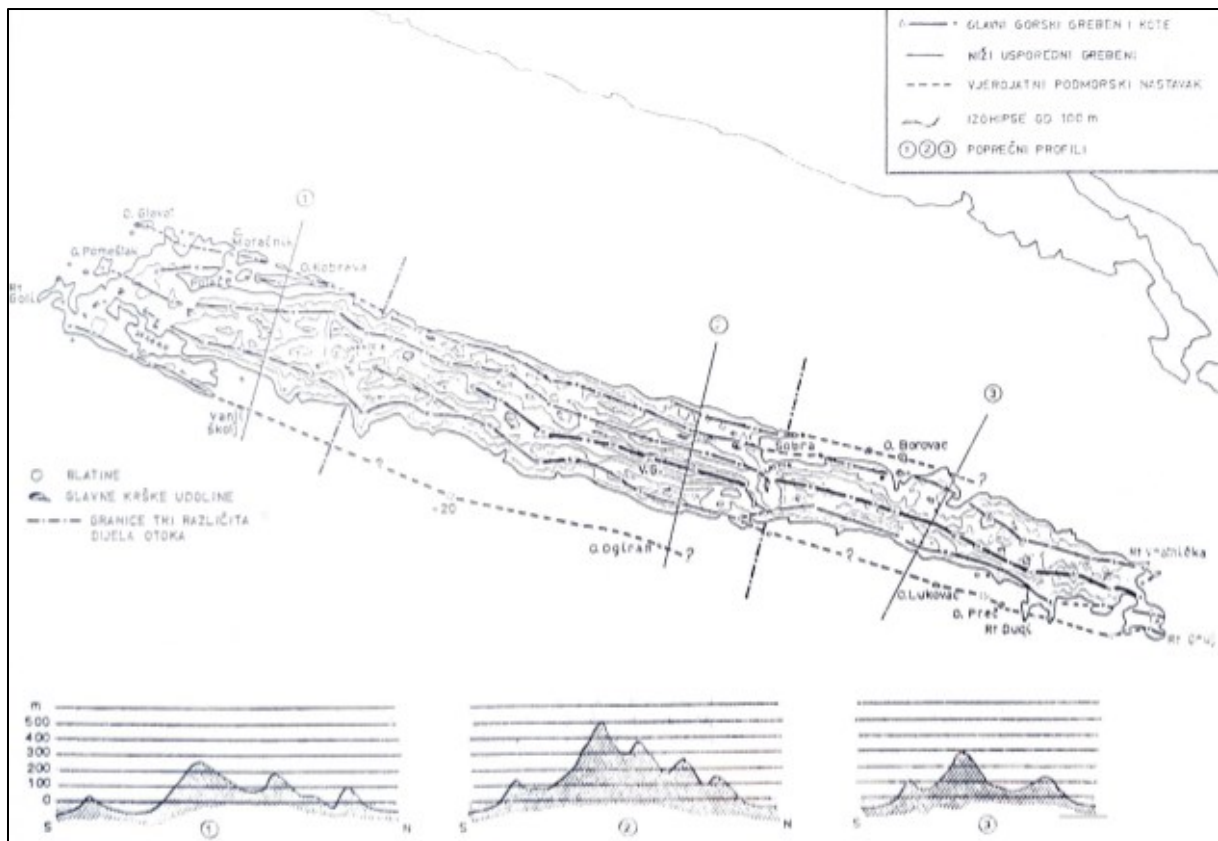
¹⁴ B. Kirigin i sur., *Palagruža, the island of Diomedes and notes on ancient Greek navigation in the Adriatic*, u: S. Forenbaher (ur.), *Connecting Sea: Maritime Interaction in Adriatic prehistory*. Oxford 2009, 137.

jugoistoku, kao što je slučaj i na kopnu. Specifično, otok Mljet je ostatak potopljenog monoklinalnog grebena dinarskog smjera pružanja. Izgrađen je od vapnenca i dolomita mezozojske starosti te je raščlanjenog i brdovitog reljefa.¹⁵ Najveći dio Nacionalnog parka čine karbonatne stijene jure i krede, vapnenci i dolomiti, nastali na Jadranskoj karbonatnoj platformi u razdoblju između 150 i 80 milijuna godina prije sadašnjosti.¹⁶ Uz obale otoka, ali i u unutrašnjosti, mogu se naći špilje, kaverne i urušene pećine - "garne". U sredini otoka smještena su krška polja s naseljima gdje se uzgajaju masline, smokve i vinova loza, a posebnost otoka predstavljaju i bočata jezera, tzv. "blatine".¹⁷ U reljefnom se smislu Mljet može podijeliti na tri dijela podjednake dužine, ali različite morfologije. Zapadni dio predstavlja najrazvedenije, najniže i najotvorenije područje otoka Mljeta kojem je istočna granica udolina Ivanje polje koja sa svojih 100 m nadmorske visine predstavlja jednu od najnižih pozicija na otoku. U istočnoj polovici ovog dijela nalazi se nekoliko izdvojenih uzvišenja (Veliki i Mali Planjak s visinom iznad 300 m).

¹⁵ Marković, 20.

¹⁶ J. Sremac, *Geološka građa otoka Mljeta s položajem uzoraka stijena*. U: *Mljet: nacionalni park: 1960.-2010.: 50. Obljetnica osnivanja: Hrvatski državni arhiv 10. XI 2010. do 22. XI 2010.*, Gliptoteka HAZU 11. XI 2010 do 26. XI 2010. Govedari: Javna ustanova Nacionalni park Mljet, 2010, 54. Dalje u tekstu: Sremac 2010.

¹⁷ Sremac 2010, 54.

Slika 1. Reljefna struktura otoka Mljeta s tri različita profila. (Stražičić 1989, 16.)

Središnji dio otoka nastavlja se od udoline Ivanje polje prema istoku do suženja na Blatini kraj Sobre, gdje je otok širok svega 1700 m. Ovaj je dio otoka u cjelini najširi i najviši, ali obala je ovdje najslabije razvedena. Duž ovog se dijela pružaju četiri uzdužna grebena, a SZ od luke Sobra nazire se i ostatak petog grebena. Najviši je središnji greben koji se i formira na ovom dijelu, a neki od njegovih viših vrhova su Vrh od Katuna (465 m), Zirinje (488 m) i Veliki Grad (514 m), koji je ujedno i najviši vrh otoka. Između središnjeg i južnog obalnog grebena nalazi se nekoliko relativno velikih polja, nastalih u dolomitima: Dugo polje, Roparsko polje, Sutmiho, Moča, Propadi i Babino polje, koje predstavlja najveću udolinu na otoku, dugu 4 km, uz koju se i formiralo istoimeno najveće otočno naselje.¹⁸ Najveće otočne udoline čine najvrjednije obradive površine na otoku pa i u morfološkom i u društveno-gospodarskom pogledu imaju osobitu važnost jer su se upravo oko njih formirala sva najranija unutarnja otočna naselja,¹⁹ odnosno sela, budući da Mljet većih naselja nema.²⁰ Tek se u novije vrijeme silaskom

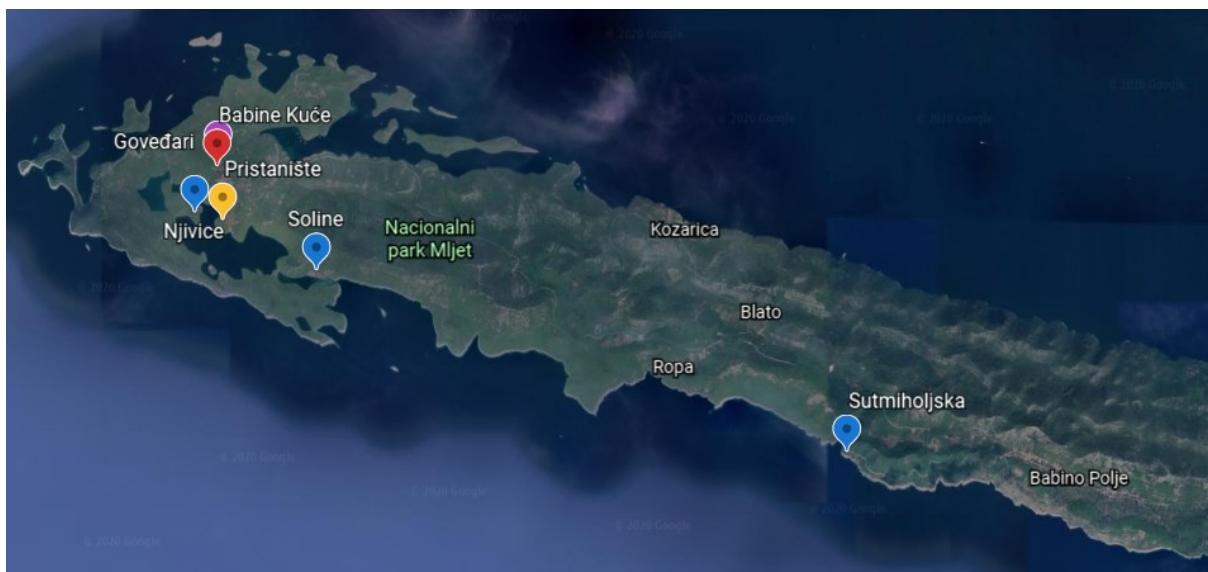
¹⁸ Stražičić 1989, 17-18.

¹⁹ Ibid. 22.

²⁰ Marković 2004, 197.

stanovništva prema moru dobiva veza s priobaljem.²¹ Zanimljivo je da su južne strane otoka strmije od sjevernih što je znatno utjecalo na smanjivanje vlage, brže otjecanje oborinskih voda i stvaranje nepovoljnijih uvjeta za razvitak vegetacije. Također, ove su strane izloženije djelovanju južnih vjetrova koji otežavaju obnovu vegetacije i uzrokuju osiromašenje tla na humusu.²² Otok nema nadzemnih tokova jer zbog vapnenačke podloge voda ponire u mnogobrojne krške šupljine. Izvori se mogu naći na nekoliko mjesta, a među njima su najpoznatiji Vilinsko vrelo iznad Kneževpolja, izvor u Polačama, Vodice kod Babina Polja i izvor iznad Pomijente kod Goveđara.²³

Kada je riječ o mljetskim naseljima, potrebno je istaknuti kako ovaj otok odstupa od općeg pravila na Jadranu i Mediteranu po tome što nema gradsko naselje, otočno središte, koje bi se zvalo Mljet (isto se može primijetiti na Braču i Šolti).²⁴ Otok ima 18 naselja i zaseoka, a ona koja se nalaze unutar područja NP Mljet su: Polače, Pomena, Goveđari, Soline, Babine Kuće i zaseoci Njivice, Velika Loza, Tatinica i Pristanište. Naselja koja se nalaze van područja NP Mljet su: Saplunara, Korita, Maranovići, Okuklje, Prožura, Prožurska luka, Sobra, Babino Polje, Blato, Kozarica, Ropa i vikend naselje u uvali Sutmiholjska.²⁵

Karta 2. Mljetska naselja u zapadnoj polovici otoka (Google Earth. Oznake na karti: autorica)

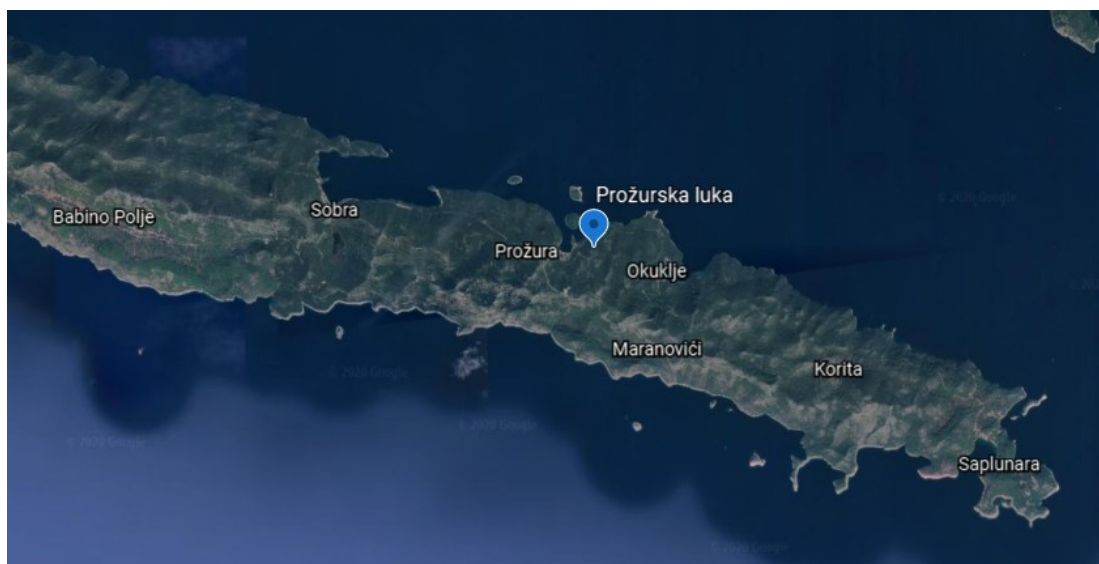
²¹ Ibid.

²² R. Kevo, *Mljet - zeleni otok*, MH Split, 1962., 12. Dalje u tekstu: Kevo 1962.

²³ Kevo 1962, 13.

²⁴ Bašić 2004, 142. Prema: P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Toponomastička ispitivanja*, Zagreb 1950, 213-214.

²⁵ <https://np-mljet.hr/naselja/> Pristupljeno: 28.2.2020.

Karta 3. Mljetska naselja u istočnoj polovici otoka (Google Earth. Oznake na karti: autorica)

Obala Mljeta značajno se razlikuje po pojedinim područjima. Zapadni je dio najrazvedeniji, istok samo djelomično, dok je središnji dio slabo razveden. Međutim, zbog svog izduženog oblika i razvedenosti krajnjih područja, Mljet je po razvedenosti na četvrtom mjestu među hrvatskim otocima, iza Dugog otoka, Hvara i Paga. Generalno, južna je obala slabije razvedena od sjeverne, a u njenom središnjem dijelu ne samo da nema niti jedne luke koja bi poslužila kao sidrište za veće brodove, već nema sigurne luke ni za ribarske čamce. Manje uvale poput Brnjestrove, Rikavice, Oboda i Jame mogu poslužiti kao privremeno sklonište za barke, ali u slučaju juga, moraju se izvlačiti iz mora. Izuzetak je uvala Sutmiholjska koja je dobro zaklonjena, ali jako udaljena od naselja. Na sjevernoj se obali nalaze najveće i jedine dobre luke na otoku. Na zapadnoj su polovici to Polače, Pomena i Lokva, a na istočnoj Sobra, Prožura i Okuklje. Na istočnom su kraju otoka dobro zaklonjene uvale Preć i Saplunara, a na zapadnom kraju Soline, Blace i Lastovska, a ne treba zanemariti ni kompleks jezera.²⁶ Veliko jezero površine 145 hektara i dubine do 46 m i Malo jezero površine 24 hektara i dubine do 29 m predstavljaju jedinstven geološki i oceanografski fenomen u kršu²⁷ i najveću prirodnu atrakciju na otoku. Oba su jezera nekadašnja krška polja koja su formiranjem kopna došla pod razinu mora.²⁸ Veliko se jezero spaja s otvorenim morem na mjestu koje se zove *Veliki most*, a od tog se mjesta dalje širi u Solinski kanal, koji je dug oko 40-ak metara.²⁹ Veliki je most uklonjen

²⁶ Stražičić 1989, 23, 26.

²⁷ <http://np-mljet.hr/o-parku/geologija/> Pristupljeno: 20.10.2019.

²⁸ B. Gušić, *Nacionalni park Mljet*. U: Fisković, Gušić, *Otok Mljet, naš novi nacionalni park. Antropogeografski pregled i kulturno historijski spomenici*. Goveđari 1980., 6. Dalje u tekstu Gušić 1980.

²⁹ <http://np-mljet.hr/o-parku/geologija/> Pristupljeno: 20.10.2019.

1958. godine (novi je izgrađen 2016. godine), a kanalu je povećana dubina na dva i pol metra kako bi se jedrilicama omogućio pristup Velikom jezeru. Kroz kanal teče morska struja koja svakih šest sati mijenja smjer zbog jake plime i oseke, što je u srednjem vijeku iskorištavano za pokretanje vodenica.³⁰ Benediktinci su na tom mjestu izgradili mlin koji je služio za proizvodnju soli po čemu je i mjesto Soline, koje se nalazi u neposrednoj blizini, dobilo ime.³¹ Još se četiri potopljene krške doline nalaze u unutrašnjosti otoka, stanovnici ih zovu blatine (ukoliko su ispunjene bočatom vodom)³² ili slatine (ukoliko su ispunjene morskom vodom), a služe za ulov jegulja.

Slika 2. Slatina u Kozarici. (Nodilo 2012, 379).

Mljet karakterizira izrazito mediteranska klima sa stalnim promjenjivim zračnim strujanjima juga („šiloka“³³) i bure u zimskim, a maestrala i burina u ljetnim mjesecima.³⁴ Povoljnije klimatske uvjete imaju južne, prisojne padine zaklonjene od bure, što je pogodovalo smještaju naselja i rasporedu nekih poljoprivrednih kultura. Sva su stara naselja na otoku smještena tako da su zaštićena od bure, a na južnim primorskim padinama grožđe i smokve

³⁰ Marković 2004, 197.

³¹ <http://np-mljet.hr/o-parku/geologija/> Pristupljeno: 20.10.2019.

³² Postglacijalnim izdizanjem morske razine, dna nekih krških udolina u unutrašnjosti otoka našla su se ispod mora, što je uvjetovalo ujezerivanje vode i stvaranje kriptodepresija. Te stalne, premda količinom i površinom promjenjive akumulacijske vode nose naziv blatina ili slatina. Vodu dobivaju djelomično iz izvora koji se nalaze na njihovu dnu ili rubovima, ali prvenstveno akumuliranjem kišnice koja se slijeva s okolnih padina (Stražičić 1989, 32).

³³ Često se kao sinonim za jugo i u literaturi i u žargonu koristi naziv *široko*, *šilok* (tal. *sirocco*). Međutim, jugo i *sirocco* nisu isti vjetar. Jugo nastaje kao posljedica ciklona koje se generiraju nad sjevernim Sredozemljem (podalpski prostor), dok *sirocco* nastaje zbog ciklona generiranih nad južnim Sredozemljem i sjevernom saharском Afrikom te sa sobom donosi izmaglicu i saharški pijesak (koji jugo ne sadrži) te katkad puše sve do kontinentalnih dijelova Hrvatske. Upravo su izmaglica i tragovi pijeska u zraku („blatne kiše“) ono što čini razliku između juga i *sirocca* (T. Marelić 2016:216, bilj. 5. Prema: Ivančan-Picek *et al.* 2008).

³⁴ *Pomorska enciklopedija*, 5, (M-P), JLZ, Zagreb, 1981, 21.

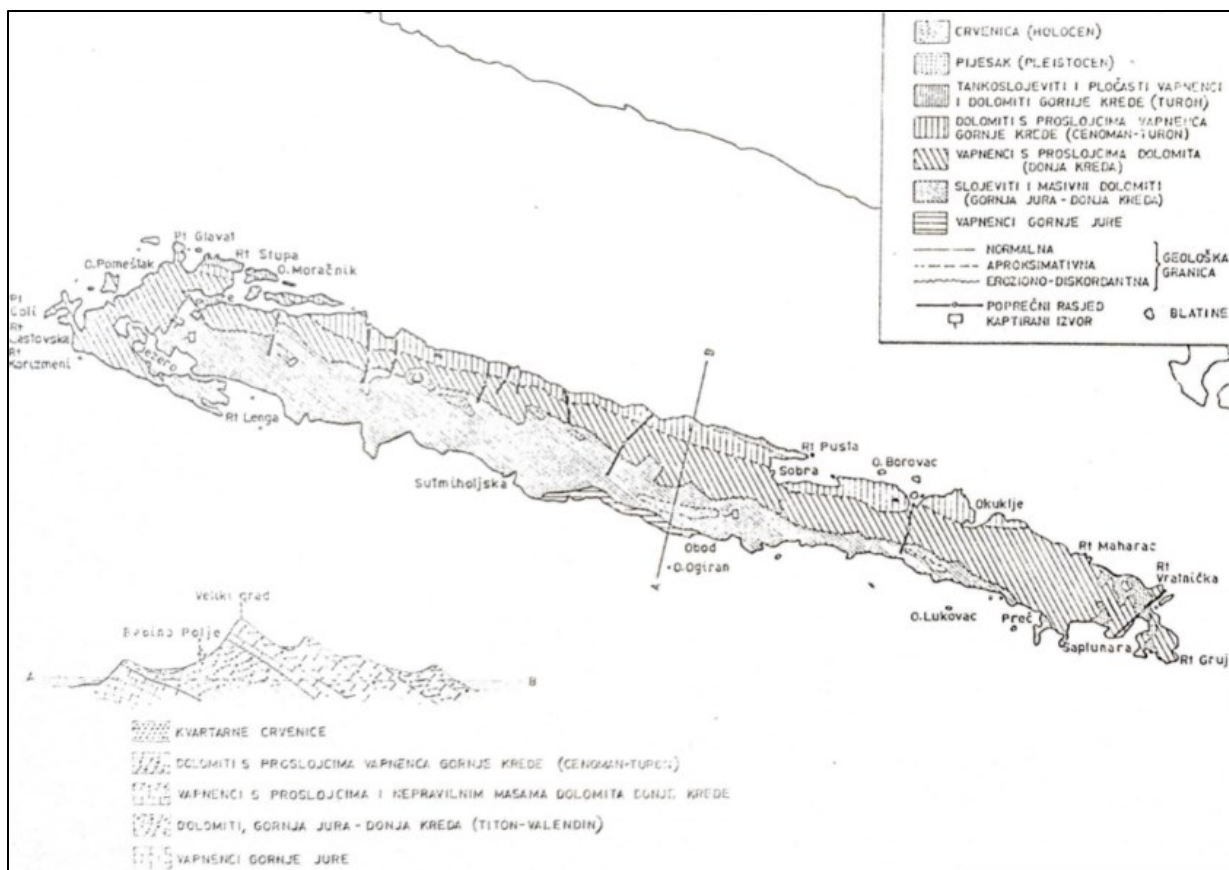
dozrijevaju nekoliko tjedana ranije nego u, primjerice, nedalekom Babinom polju koje je od morske strane zaklonjeno obalnim grebenom.³⁵ Relativno visok otočni reljef i nekoliko stotina metara debele naslage vapnenca i dolomita pružaju mogućnost zadržavanja velikog dijela podzemnih voda u unutrašnjosti otočnog trupa, zbog čega na otoku postoji nekoliko periodičnih i nekoliko stalnih izvora vode. Većina izvora presuši ljeti, ali ne svi. Oni koji ne presuše su, primjerice, izvori Vodice, Vrbovica, Vodice kod Planjaka ("Vilinsko vrilo"), Vlaška voda i Polače. Ti su izvori od davnina kaptirani i uz njih su izgrađeni rezervoari za potrebe stanovništva tijekom ljeta. Najstarije kaptaze vežu se uz najveće izvore - Vodice kraj Babina polja i Vrbovicu iznad polja Pomijente u blizini Velikog jezera. Iznad oba ova izvora nalaze se ostaci ilirskih gradina, koje su zbog blizine samih izvora tamo i izgrađene.³⁶

Što se sastava tla tiče, vrste i njihov prostorni razmještaj ovise o petrografskom sastavu podloge, ali i klimatskim uvjetima, vodi i vegetacijskom pokrovu. Najzastupljenija vrsta je crvenica, koju Mljećani zovu "crjenica", a najviše se javlja u udolinama, na mjestima u naslagama debelim i nekoliko metara. Druga najzastupljenija vrsta su pjeskovita tla svijetle boje, formirana na dolomitnoj podlozi, poznata u narodu kao "pržina". Boja površinskih slojeva je zbog primjesa humusa tamnosiva, a dublji horizonti su žućkasti. Dolomitna tla dobro podnose sušu i pogodna su za obradu, a na njima dobro uspijeva vinova loza i maslina. Najčešća su na padinama, a u udolinama su pomiješana s crvenicom. U područjima s više vlage dolomitna su tla pretvorena u glinu i dosta su duboka pa čine kvalitetna agrarna tla. Trijebljenjem kamenog krša, lomljenjem stjenovite podloge i izgradnjom kamenih suhozida čija je svrha zadržavanje rahlog tla i sprječavanje erozije, nastale su brojne terase s malim obradivim površinama gdje je tlo umjetno nanoseno. Danas su ova područja većim dijelom pod maslinicima ili su napuštena i prekrivena makijom. Dna blatina prekrivaju aluvijalno-karbonatna tla koja se ne mogu iskorištavati u većoj mjeri jer su prekrivena vodom pa su za njihovo obrađivanje nužni veći hidrotehnički zahvati i društvena interakcija (izgradnja odvodnih tunela).³⁷

³⁵ Stražičić 1989, 27.

³⁶ Ibid., 36.

³⁷ Ibid., 42.

Karta 4. Geološka karta otoka Mljeta (po D. Zogoviću). (Stražičić 1989, 19).

Najvišu vegetaciju na otoku čine borove šume, a mjestimično se i danas mogu vidjeti stabla alepskog bora. Šume crnike pokrivaju velika područja, posebno na zapadu otoka, a toponimi poput Česvinska Glavica, Dubovca, Dubravica, Zadublje, upućuju na nekadašnju široku rasprostranjenost šuma česvine (drugi naziv za crniku), ali i hrasta medunca (“dub“). Njihovo se drvo koristilo kao građevinski materijal u seoskom gospodarstvu i brodogradnji, a list crnike i u prehrani stoke. Najveći su dijelovi otoka ipak prekriveni makijom nastalom na mjestima pokrčenih šuma crnike. Neracionalnom eksploatacijom makija se pretvara u garig, koji prekriva znatna područja središnjeg i istočnog dijela otoka i pridonosi slabljenju biljnog pokriva, eroziji i selidbi pojedinih životinjskih vrsta.³⁸ Velike su površine s vremenom iskrčene i pretvorene u obradiva zemljišta. Od prapovijesti do kasnog srednjeg vijeka nisu postojala ograničenja po pitanju eksploatacije šume. Ona se donose tek u 14. st., ali tada se samo strancima zabranjuje sječa, dok su domaći stanovnici i dalje koristili šumu manje-više bez kontrole. Posebno je bio zaštićen samo krajnji zapadni dio otoka jer je bio u vlasništvu

³⁸ Ibid., 46.

benediktinaca, a nakon njihovog ukidanja, u vlasništvu države. Zbog toga su iskonske mediteranske šume u prostoru današnjeg Nacionalnog parka ostale očuvane.³⁹ Smanjena eksploatacija šume u novije vrijeme i zabrana uzgoja koza u slobodnoj ispaši pozitivno utječu na regeneraciju prirodnog biljnog pokrova.⁴⁰

Mljećani se, premda cijelog života okruženi morem, zbog svoje izoliranosti ipak u prvom redu bave šumarstvom, uzgojem maslina, vinove loze, koza, ovaca i magaraca. Tek se od 15. stoljeća upuštaju u plovidbu.⁴¹

³⁹ Ibid., 43.

⁴⁰ Ibid., 46.

⁴¹ I. Dabelić, *Mlet, turistička monografija*, Turistička naklada d.o.o. Zagreb, 2014, 33. Dalje u tekstu: Dabelić 2014.

3 Toponomastika

Arheologija uvelike nadopunjuje toponomastiku i to posebno epigrafskim spomenicima. Toponimi su karakteristični po tome što su vrlo izdržljivi, a objekti koje imenuju dugo čuvaju svoja imena. Zbog svoje je morfologije istočna jadranska obala bogata najrazličitijim toponimima.⁴² Najstariji narodi s prostora južne Dalmacije pripadaju predindoeuropskim zajednicama, a upravo iz tog vremena, prema J. Lučiću, potječe nesonim *Melita*,⁴³ što u slobodnom prijevodu znači “medeni otok“ (μέλι, -τος, τό; *mel, mellis* n. = med).⁴⁴ Ima smisla da ime otoka dolazi od riječi med jer su u prošlosti u njegovim šumama živjeli brojni pčelinji rojevi, a svoja su saća pravili u udubinama stoljetnih stabala i stijena.⁴⁵ Rimljani su, došavši na otok 167. g. pr. Kr., preuzeli starija predindoeuropska ilirska i grčka imena, između ostalih i ime *Meleta*.⁴⁶ U bizantsko je doba car Konstantin Porfirogenet (10. st.) upotrijebio naziv Μέλετα radije nego klasični grčki Μελίτη. Naziva ga i *Μαλοζέαται* pri čemu se grčki sufiks -*αται* izjednačava s hrvatskim sufiksom *-janin* iz čega se izvode imena stanovnika. Geograf iz Ravenne piše ime otoka s dva “a“ umjesto s dva “e“: *Malata* umjesto *Meleta*, što objašnjava i Konstantinov oblik. Oblik *Malata* nastao je prema arapskom izgovoru *Mâlitah* za *Melité*, a od arapskog izgovora *Mâlitah* nastao je i izgovor *Malta*, koji spominje *Itinerarium Antoniniani* (*It. Ant.* 520, 2) te je zbog toga moguća i proizlazeća zamjena tih dvaju otoka.⁴⁷ *Geographia* Klaudija Ptolemeja (*Ptol. Geog. II, 16, 9*) iz II. st. pr. Kr. definira Mljet kao doslovno - otok (*Melité nêsos*). Tako se čini da Melita nije slučajno ovako nazvana jer njezino naselje ne poznaje niti jedan povijesni ili zemljopisni izvor antike.⁴⁸

Rimsko razdoblje nastupa od polovice 2. st. pr. Kr. i traje do druge polovice 5. st. pr. Dolazak rimske vlasti 167. g. pr. Kr. ostavio je traga na dubrovačkom području. Osim predindoeuropskog toponima *Meleta*, Rimljani su preuzeli i neka druga starija

⁴² Lučić 1987, 169.

⁴³ Ibid, 170.

⁴⁴ Bašić 2010, 141.

⁴⁵ Dabelić 2014, 32.

⁴⁶ Lučić 1987, 171.

⁴⁷ P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Toponomastička ispitivanja*, Zagreb, 1950., 211-212, 217 (bilj. 14, 218 (bilj. 17, 19). Dalje u tekstu Skok 1950

⁴⁸ M. Kozličić, *Istočni Jadran u Geografiji Klaudija Ptolomeja, Latina et Graeca*, Zagreb, 1990, 128. Dalje u tekstu Kozličić 1990b.

predindoeuropska ilirska i grčka imena, poput: Lago; vrhovi Veliki i Mali Petro, Montokuc; otočići i škojevi Brnjestrovac, Ogiran; rt Kulir; luka *Portus Inganatorum*; naselja Polača, Prožura, Žara.⁴⁹ No, neki su nazivi, kako je već spomenuto, nešto stariji, poput *Melitē*, naziva predindoeuropskog mediteranskog podrijetla koji su na Mediteranu osim Malte nosila i razna druga mjesta (u Maloj Aziji i kopnenoj Grčkoj) i koji odgovara i grčkoj riječi za med (*μέλι*, - *ιτος*).⁵⁰ Prema jednoj teoriji, možda se ovaj naziv može objasniti kao Maluntum (današnji Molunat južno od Dubrovnika) riječju mal (brdo), u smislu brdovit(osti).⁵¹ Najviše se romanskih imena nalazi na zapadu otoka. Primjerice, Mljećani i danas Polače nazivaju latinskom riječju *palatium* umjesto njezine slavenske varijante, a jezero talijanskom riječju *Lâgo* (od lat. *lacus* = jezero, odnosi se na Malo i Veliko jezero), dok je u prošlosti ipak dominirao naziv *Porto Pallazo*.⁵² Neki su pak rimski lokaliteti vezani uz obradu kamena, npr. Pomijenta (od lat. *fundamentum* = temelj).⁵³ Također, u jugoistočnom dijelu otoka nalaze se vrhovi Veliki i Mali Pêtrô, čiji naziv potječe od gen. Petrâla odnosno od lat. pridjeva *petrarius* (= kamenito brdo)⁵⁴. Na sjevernoj strani jezera nalazi se greben Montokuc, visok 243 m, čiji naziv potječe od latinskog *montem actium* (= oštro brdo). Prožura se pak u jednom dubrovačkom dokumentu iz 1345. godine može pronaći pod nazivom *Progsuri*, koji je nastao pogrešnim čitanjem romansko-dalmatinskog oblika *Proxsuri*.⁵⁵ Također, u dubrovačko-romanskom govoru korištena je i riječ *frechsura* (= padela ili tava) koja potječe od latinskog izraza *frixorium* (= gdje se peče ili prži).⁵⁶ Naziv sela Pinjevci potječe od riječi pinj koja je romanskog porijekla (lat. pridjev *pineus* od *pinus*). Naziv Brnjestrovac dolazi od brnjestra ili brnistra od lat. *genista*, biljke koja je karakteristična za mediteransku floru. Školj Ogiran predstavlja latinsku izvedenicu riječi *aggerianum*, od lat. imenice *aggeries* drugog latinskog oblika umjesto uobičajenog *congeries* (hrpa ili oklad). Ponta (od) Lênge, Lêngac, može imati značenje “kao blato na dnu mora ili uopće dno mora, kad na njemu nema ni velikog kamenja ni trave“, u ilirskom jeziku u obliku lanca, što je indoeuropska riječ za hrvatsku riječ luka, a može

⁴⁹ Lučić 1987, 170.

⁵⁰ Gušić 1931, 14-15, bilj. 19.

⁵¹ A. Stipčević, *Iliri*, Školska knjiga, Zagreb, 1989, 192.

⁵² R. Traživuk, *Antički gospodarski kompleksi na istočnoj obali Jadrana*. Diplomski rad. Zagreb 1971. Dalje u tekstu Traživuk 1971

⁵³ Lučić 1987, 171.

⁵⁴ Skok 1950, 210.

⁵⁵ Ibid. Prema: Smičiklas, *Codex diplomaticus Regni Oroatiæ*, XI 233

⁵⁶ Skok 1950, 210.

značiti i “ravan teren u moru bez mulja, dobar za ribanje jer se mogu bacati vrše“.⁵⁷ Vrhmljeće je još jedna zanimljivost, ali ne potječe iz latinskog nego predstavlja složeni pridjev izveden od riječi Vrh Mljeta, čime se označavao istočni dio otoka, za razliku od zapadnog Dna (od) Mljeta. To je stari pridjev koji znači “zemlja koja se nalazi na Vrhju Mljeta“. Babino Polje se 1151. godine pak pisalo kao *Babina palla* u dubrovačko-romanskom izgovoru, što vjerojatno potječe od *bab* (= stijena, kamen). Zatim, naziv Saplunara izveden je pomoću latinskog sufiksa - *aria* od latinske imenice *sabulum* (= pijesak), koja svugdje drugdje u Dalmaciji glasi *salbun*, ali na Mljetu se govori *saplun* (možda iz oskičkog *psaflom*). Naziv otočića Moračnik potječe od *crithamum* (= koromač), za koju se u Dubrovniku rabio naziv morač. Rt Maharac dobio je naziv od dubrovačkog grecizma *maher* ili *mahijer* (= nož, grč. *μάχαира*), a ovaj naziv nalazimo samo na Mljetu i Korčuli.⁵⁸ Naziv Sobra (tal. *Porto mezzo*) također dolazi od grčke riječi i to *σαῦρος* (= gušterica ili vrsta ribe). Rt Kulir svoj naziv vjerojatno duguje latinskoj riječi *cochlearium* = žlica, a uvala Gonoturska, koja označava i malu uvalu na poluotočiću i čitav potez od rta Lenge do sike Pličine predstavlja hrvatski pridjev latinskog genitiva *plurala vallis, portus ingannatorum* (= luka lopova/lupeška luka). U toj su se uvali vjerojatno skrivali gusari. Glagol *ingannare* (= varati) postojao je u romansko-dalmatskom jeziku, a ekvivalent bi mu na hrvatskom jeziku bio Tatinja.⁵⁹

Dolaskom Slavena, rimsko se stanovništvo vjerojatno povlači na zapadni dio otoka gdje im je palača u Polačama mogla poslužiti kao osnovica naselja, čemu služi i danas.

Navedeni toponimi pokazuju kako je dubrovačko područje naseljeno i u prapovijesti, prije dolaska Indoeuroljana. Također, imena za Mljet i uvalu Gonoturska upućuju na značaj tog dijela Jadrana u tadašnjem pomorsko-plovidbenom prometu.⁶⁰

Seobom Slavena na Jadran i dubrovačko područje izbrisana su rimska i predrimska imena u Konavlima, na Pelješcu, Lastovu i u Dubrovačkom primorju, dok na Mljetu nisu. Mljet je već u 7. st. postao slavenski, ali preživljavanje nekih antičkih toponima može se protumačiti i utjecajem benediktinaca pod čijom je vlasti bio od 12. st. Ne smije se isključiti mogućnost da su možda neki toponimi mogli i od njih potjecati, a ne od Rimljana. Kako god bilo, dubrovačko

⁵⁷ P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Toponomastička ispitivanja*, Zagreb 1950, 211-212, 217, (bilj. 14), 218, (bilj. 17, 19)

⁵⁸ Ibid, 213-214, 218 (bilj. 23, 25)

⁵⁹ Ibid, 215-216, 218 (bilj. 30), 219 (bilj. 32)

⁶⁰ Lučić 1987, 170.

područje predstavlja jedan od rijetkih prostora na hrvatskoj obali na kojem se kroz toponime može promatrati presjek tisućugodišnjih povijesnih zbivanja i kretanja.⁶¹

⁶¹ Ibid, 172.

4 Prvi pisani spomeni otoka Mljeta

Najstariji povijesni izvori u kojima se spominje Mljet vezani su za grčke autore i potječu iz IV. st. pr. Kr. Tako Mljet po prvi put spominje Pseudo Skilak u 23. poglavlju svog djela *Periplus (Oplovba; Περίπλους)* iz polovice IV. st. pr. Kr. i to kao neizbježnu stanicu na putu do Crne Korkire (Κόρκυρα Μέλαινα), Ise (Ἴσσα), Fara (Φάρος) itd. Kao razlozi zaustavljanja navode se izvori vode blizu današnje Sobre u Omanima i u Polačama uz samu palaču.⁶² Inače, sam izraz *περίπλους* odnosi se na plovidbu duž neke obale u najužem smislu i opis te plovidbe (trajanje putovanja, udaljenost između pojedinih obalnih mjesta).⁶³ Pseudo Skilak u svom djelu (*Ps. Scyl.* 23) piše ovako:

“... I, ima (ovdje) otok blizu obale, kojemu je ime Melita, i drugi otok nedaleko od ovog, koji se zove Crna Korkira. Taj se otok jednim rtom veoma približava kopnu, a drugim rtom seže do rijeke Narona. Od Melite je udaljen 20, a od kopna 8 stadija“.⁶⁴

Nadalje, Mljet spominje Apolonije Rođanin u *Epu o Argonautima (Apoll. Rhod.* 4, 572) iz 3. st. pr. Kr., ali samo usput u nizanju otoka,⁶⁵ pišući o nastavku puta Argonauta nakon što su napustili Heraklova sina Hila i njegov privremeni zaklon.⁶⁶

“A oni su žurno plovili udaljujući se od Hilejske zemlje i ostavljali su iza sebe u moru Liburnske otoke koji su prije bili puni Kolšana svi po redu: Isa, Diskelad i dražesna Pitieja; a zatim su iza njih stigli do kraja Kerkire gdje je Posejdon nastanio djevojku, kćer Asopovu Kerkiru, lijepo kose, daleko od Flijuntske zemlje, pošto ju je bio oteo zbog ljubavne želje; a ljudi mornari je iz mora gledaju kako se crni sa svih strana od tamne šume i zovu je Crna Kerkira. A iza nje su prolazili kraj Melite...”

⁶² M. Perković, *Predgovor*, U: *Mljet: nacionalni park: 1960.-2010.: 50. Obljetnica osnivanja: Hrvatski državni arhiv 10. XI 2010. do 22. XI 2010.*, Goveđari 2010, 25. Dalje u tekstu Perković 2010.

⁶³ A. Ničetić, *O načinu plovidbe u Antici*, Naše more 47(3-4), 2000., 81. Dalje u tekstu Ničetić 2000.

⁶⁴ Kozličić 1990b, 91.

⁶⁵ Ibid.138.

⁶⁶ S. Čače, *Jadranski otoci u Pseudo Skimnovoj Periegezi: dvije napomene*. MHM 2, 2012, 15.

Plinije Stariji u svom djelu *De Naturalis Historia (Prirodoslovlje)*, iz 1. st. po. Kr., spominje Melitu (*Plin. NH*, 3, 141, 152), međutim ne navodi, kao ni Ptolemej, da tamo postoji naselje nego piše ovako:

“...Otok Corcyra Melaena s gradom osnovanim od Knidana udaljena je od Ise 25 milja, a između njega i Ilirika je Melite po kojem su, prema izvještaju Kalimaha, dobili ime melitejski psi“.⁶⁷

Grčki geograf Agatemer (nepoznato vrijeme) također spominje Mljet u svom djelu *Γεωγραφίας ὑποτύωσις (Nacrt Geografije) (Agathem. 23)*:

„Otok Kefalenija s četiri grada dug je 400 stadija. Ima otoka i u Jadranu uz Iliriju, od kojih su najznamenitiji Isa i Crna Korkira i Far i Melita, kojima ne poznajem veličinu.“⁶⁸

Paladije Fusko (1450. - 1520.) u djelu *De situ orae Illyrici (Opis obale Ilirika)* na samom kraju kaže:

“Osamnaest je milja od Korčule udaljen Mljet, nekoć slavan po psima koji su se prema Pliniju nazivali melitskim, iako Strabon to pridaje drugoj Meliti koja leži pred sicilskim rtom Pahinom. ...“).⁶⁹

⁶⁷ Plinije Stariji, *Zemljopis starog svijeta* (Naturalis Historia III, IV, V i VI knjiga), prev. Uroš Pasini, Književni krug Split 2004, 53. Na tom su se otoku uzgajali mali psi koji su u Rimu bili vrlo traženi kao kućni ljubimci. Međutim Strabon i Stjepan Bizantinac tvrde da se tu radilo o psima uzgajanim na Malti, a ne na Mljetu (op.a. prevoditelja); A. Domić-Kunić navodi kako vjerojatno iz Kalimahovih *Uzroka* potječu podaci o melitejskim psima (2004, 145.)

⁶⁸ S. Čače, *Prijevod antičkih tekstova*, u: *Ancient written sources on the history of Hvar – Pisani izvori za povijest Hvara u antici*, Arheološka baština otoka Hvara, Hrvatska - Projekt jadranski otoci. Veze, trgovina i kolonizacija 6000 pr. Kr. - 600 god.“, sv. 1, *British Archaeological Reports*, Intern. Series 600, Oxford (1997), 217-241, 224.

⁶⁹ Bašić 2010, 157. Prema: Paladije Fusko, *Opis obale Ilirika (De situ orae Illyrici)*, Latina et Graeca, Zagreb, 1990, 114.-115.

Strabonova *Γεωγραφικά (Geografija)* iz 7. g. pr. Kr. Melitu nikako nije spomenula iako za nju znaju mnogi njegovi prethodnici, pa i Kalimah, kako piše Plinije Stariji (Plin. *NH* 3, 152).⁷⁰

Apijan u svom djelu *Rimska povijest* spominje Mljet u vezi s Oktavijanovim ratovima u Iliriku.⁷¹ Oktavijan je u tom ratu 35. god. pr. Kr. pokorio Ilire na Mljetu i Korčuli kaznivši ih tako za brojne gusarske napade na njegove brodove. Apijan navodi da je u tom pohodu August razorio njihov grad Melitusu, mlađe ljude pobio, a sve starije odveo u roblje. Povjesničarima do danas nije uspjelo točno locirati ilirski grad Melitusu, iako je većina mišljenja da ga treba tražiti na Mljetu.⁷²

U djelu *Itinerarium Antonini (Morski itinerarij)* iz 3. st. po. Kr. navodi se kako je Melita udaljena od Epidaura 200 stadija (*It. Ant.* 520, 2) pa je to dokaz više da se taj otok treba vezati uz Epidaur

“...*drugi je veliki otok Mljet ili Malozeátai, koji spominje sv. Luka u Djelima apostolskim, nazivajući ga Melita. Na tom je otoku sv. Pavla za prst ujela ljutica, koju onda sv. Pavao u vatri spali*“.⁷³

Mljet se spominje i kao “*insula Meleta*“ i općenito “*Meleta*“ (1281. godine).⁷⁴ Na portulanskoj karti Petra Vescontea iz 1318. godine otok Molat je označen kao *Melleda*, a Mljet kao *Melida*, dok se na portulanskoj karti Angelina Dalortoa iz 1325. godine Molat spominje kao *Meleda*, a Mljet kao *Molleda*. Venecijanski kartograf Batista Agnese na svom zemljovidu iz 1542. godine pak naziva Mljet i Molat istim imenom - *Melata*.⁷⁵ Ivan Lučić u djelu *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske* piše kako se između Korkire nazvane Melajna i Ilirika nalazi Melita. Dalje nastavlja ovako: “Kalimah bilježi da se prema njoj štenad naziva melitejskom.

⁷⁰ Kozličić 1990b,301.

⁷¹ Perković 2010, 25.

⁷² Bašić 2010, 157. Neki od tih autora su M. Kozličić, B. Gušić, M. Orbini.

⁷³ Bašić 2010, 153. Prema: Konstantin Porfirogenet, *O upravljanju carstvom*, (Priredio: Mladen Švab; preveo: Nikola pl. Tomašić), August Cesarec - AGM Zagreb, 1994, 95.

⁷⁴ Ibid, 154. Prema G. Čremošnik, *Spisi dubrovačke kancelarije*, knj. I, *Zapisi notara Tomazina de Savere 1278 - 1282*, Monumenta historica Ragusina, vol. 1, JAZU, Zagreb 1951, 119, br. 414; 162, br. 529; 172, br. 559; 253, br. 882.

⁷⁵ Marković 2004, 27-29.

Tri su Elafita 12 000 koraka od nje“.⁷⁶ Navodi također udaljenost Mljeta i Korčule (20 + 100 stadija) “koju su prepisivači lako ispustili“⁷⁷ i smatra kako bi Korčulu i Mljet trebalo ubrojiti u Liburnijske otoke jer “Strabon svjedoči da su Liburni nastavali i drugu Korkiru smještenu na samom kraju ušća zaljeva.”⁷⁸

Albanski vladar Đurađ Kastriot-Skenderbeg 1464. godine zamolio je Dubrovčane za smještaj svoje obitelji, a dubrovačka mu je vlada odobrila da ih može “skloniti na Mljet, kao što je i prije činio“. Dubrovačka vlada je 1465. godine vojvodi Vladislavu dopustila da se skloni na otoke ispred Dubrovnika, a vlastelu je mogao poslati na Mljet jer je od 1464. godine vladala kuga. Češki knez Jan Lobkovic plovio je na galiji blizu dubrovačkih otoka 12. lipnja 1493. godine, “po dobrom vjetru, ostavljajući s desne strane Mljet“. Francuski diplomat Louis des Hayes zapisao je u 1626. godini kako je “Mljet mnogo kamenit i proizvodi samo vino“.⁷⁹ Mavro Vetranović napisao je satirični spjev *Orlača riđanka Peraštu govori* u kojem je natuknuo “neku poharu benediktinskog samostana sv. Marije na mljetskom jezeru“, mjestu gdje je Vetranović bio opat 1527. - 1528. godine.⁸⁰ Mavro Orbini piše “Na Mljetu se proizvodi mnogo vina, ponajviše crnog i vrlo jakog dok žetva ne daje dovoljno žita“.⁸¹

U novijoj arheološkoj literaturi Mljet se javlja po prvi put u CIL III 3064, gdje Theodor Mommsen objavljuje jedan nadgrobni natpis koji donosi po Manucijevu Vatikanskom kodeksu 5214, str. 483.⁸²

⁷⁶ I. Lučić, *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske (De regno Dalmatiae et Croatiae)*, Zagreb, 1986, 158. - 159.

⁷⁷ Ibid, 212. - 213.

⁷⁸ Ibid, 224. - 225., bilj. 44

⁷⁹ Đivo Bašić 2010, 158. Prema: J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Izdanje Turističkog saveza u Dubrovniku, Štamparija “Jadran”, Dubrovnik, 1939, 130.

⁸⁰ Đivo Bašić 2010, 158. Prema: P. Butorac, *Kulturna povijest grada Perasta*, Izdavač: “Gospa od Škrpjela”, Perast, 1999, 346.

⁸¹ Đivo Bašić 2010, 158. Prema: M. Orbini, *Kraljevstvo Slavena*, Golden marketing - Narodne novine, Zagreb, 1999, 264.

⁸² Kruno Prijatelj, “Kasnoantikna palača u Polačama na otoku Mljetu“, *Arhitektura* III, br. 25-27, Zagreb (1949), 89-94. Dalje u tekstu Prijatelj 1949.

5 Problematika plovidbe Jadranom u antici

5.1 Karakteristike Jadranskog mora

Jadransko more najdublji je zaljev Sredozemnog mora, a seže do prostora srednje Europe i Alpa na sjeveru.⁸³ Duljina Jadranske obale iznosi 3737 km, s tim da na duljinu istočne obale otpada gotovo dvije trećine ukupne duljine, odnosno 2390 km. Jadran je najširi između Dubrovnika i Barija (114 nautičkih milja), području u kojem je i izmjerena najveća dubina od 1228 m, a najuži između Rovinja i rijeke Po (47 nautičkih milja).⁸⁴ Imajući u vidu smještaj, površinu i oblik, Jadransko se more ubraja u more zatvorenog tipa koje nije izravno povezano s nekim od oceana, premda je Sredozemno more povezano s Atlantskim i Indijskim oceanom.⁸⁵ Posljedično, vjetrovi koji se javljaju nad Jadranom rezultat su sekundarnih i tercijarnih cirkulacija zraka uslijed djelovanja zračnih masa i baričkih sustava (ciklone i anticiklone) kao glavnih uzročnika juga i bure, ali i lokalnih temperaturnih oscilacija mora i kopna.⁸⁶

Jadransko more predstavljalo je najkraći i najjednostavniji put do sjeverne italske ravnice, preko alpskih prijevoja do Norika, Retije i Germanije,⁸⁷ a nadovezuje se na kopneni put uz porječja velikih rijeka.⁸⁸ Nepovoljne geografske i morfološke karakteristike istočnojadranske obale i njezine unutrašnjosti - planine koje se protežu usporedno s obalom, izmjena planina, krških polja, dolina i grebena - otežavale su promet i veze s unutrašnjošću pa ne čudi što se najznačajniji promet u prošlosti odvijao morem.⁸⁹ Različitost između istočne i zapadne obale jedna je od posebnosti ovog mora. Izuzetno razvedena, pogodna za plovidbu i zaštićena otocima, lukama, zaljevima i tjesnacima, istočna jadranska obala omogućavala je lak promet koji je uvjetovao širenje kulturnih svojstava cijelim primorjem, ali i prema jugu u

⁸³ V. Begović - Dvoržak, *Utjecaj plovidbenih ruta Jadranom na formiranje rimskih naselja i gradova na istočnojadranskoj obali i otocima*. His.Ant. 11, 2003, 309. Dalje u tekstu: Begović-Dvoržak 2003a.

⁸⁴ Kirigin i sur. 2009, 137.

⁸⁵ T. Maretić, *Utjecaj vjetra na organizaciju jedrenjačke plovidbe na hrvatskom dijelu Jadrana*, Geoadria 21/2, 2016, 215. Dalje u tekstu Maretić 2016. Prema: Riđanović 2002; Magaš 2013).

⁸⁶ Maretić 2016, 216. Prema: Vučetić, Vučetić 2002).

⁸⁷ M. Zaninović, *Neke posebnosti antičkog prometa duž istočnog Jadrana*, His.Ant. 21, 2012, 21. Dalje u tekstu: Zaninović 2012.

⁸⁸ Begović-Dvoržak 2003a, 309.

⁸⁹ Batović 1979, 476.

Albaniju i Grčku, kao i obrnuto.⁹⁰ Istočnu jadransku obalu karakterizira i postojanje velikog broja ranobrončanodobnih gradina koje se javljaju s dolaskom Indoeuroljana, oko 2200. g. pr. Kr. Moguće ih je vidjeti duž čitave obale, od Trsta do Skadra. Zajedno su tvorile obrambeni sustav, cjelinu kojom su jadranski otoci i obala bili povezani, omogućavajući tako stalan nadzor mora i održavanje prevlasti. Impresivno je da su ljudi to već tada shvatili i tako iskoristili naselja na uzvisinama. Međusobno su signalizirali vatrom, što je oduvijek dobro funkcioniralo, čemu u prilog govori toponomastika gradine Gračišće na otoku Hvaru, poznate još i kao Lompić, kao i uvale na njejoj istočnoj strani, poznate kao Lampesa (*lampás, lampádos*, grč. svjetiljka, zublja).⁹¹ Ove su ilirske gradine morale biti u vizualnom kontaktu jedna s drugom jer su se za signalizaciju upotrebljavale baklje. Polibijev traktat o signalizaciji spominje 5 baklji čiji su položaji odgovarali slovima grčkog alfabeta. Eshil u svom djelu *Agamemnon* spominje optičku antičku signalizaciju na daljinu (od nekoliko stotina kilometara), a Polibije u knjizi X opisuje sustav signalizacije koji su osmislili Kleoksen i Demoklit, koji je bio u uporabi već od 450. g. pr. Kr., a temeljio se na prevođenju u slova grčkog alfabeta. Ovakva je signalizacija bila učinkovita i brza, a činjenica da su je koristili i Rimljani ide u prilog kontinuiranoj upotrebi gradina do kasne antike i ranog srednjeg vijeka, nakon čega preuzimaju ulogu naselja.⁹²

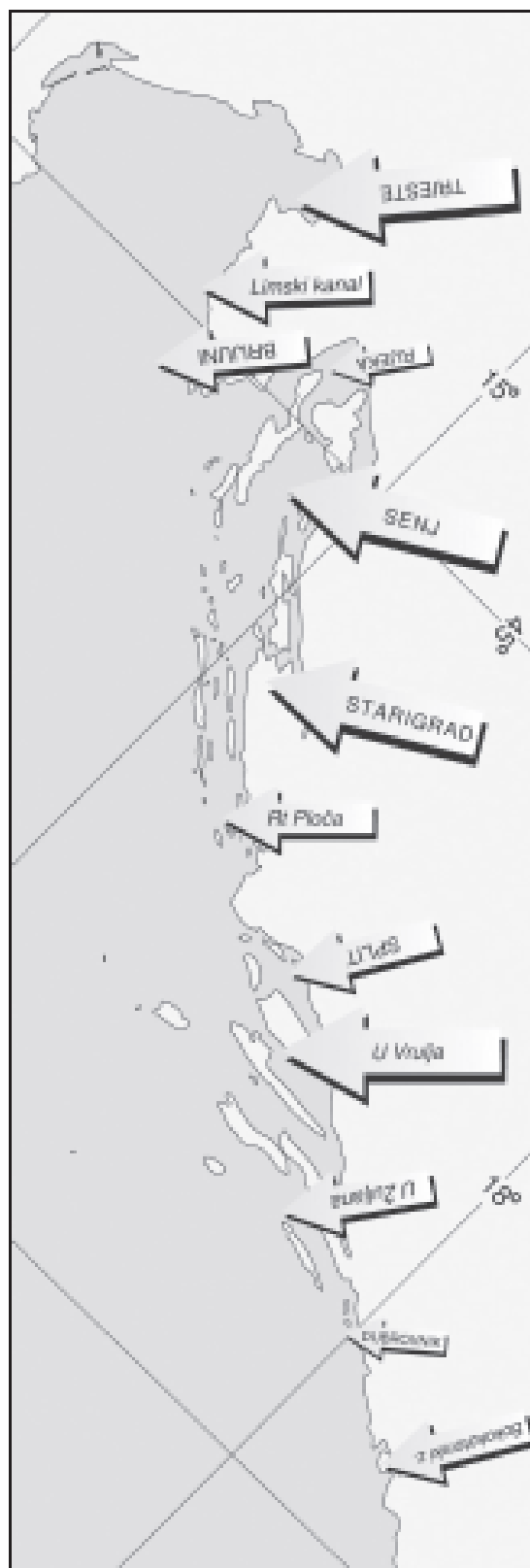

Slika 3. Dubina Jadranskog mora. (Kozličić 2012, 14. Prema: Peljar I. *Jadransko more - Istočna obala*, Hrvatski hidrografski institut, Split, 1999, B-I, 9).

⁹⁰ Ibid; Zaninović 2012, 21.

⁹¹ Zaninović 2012, 24.

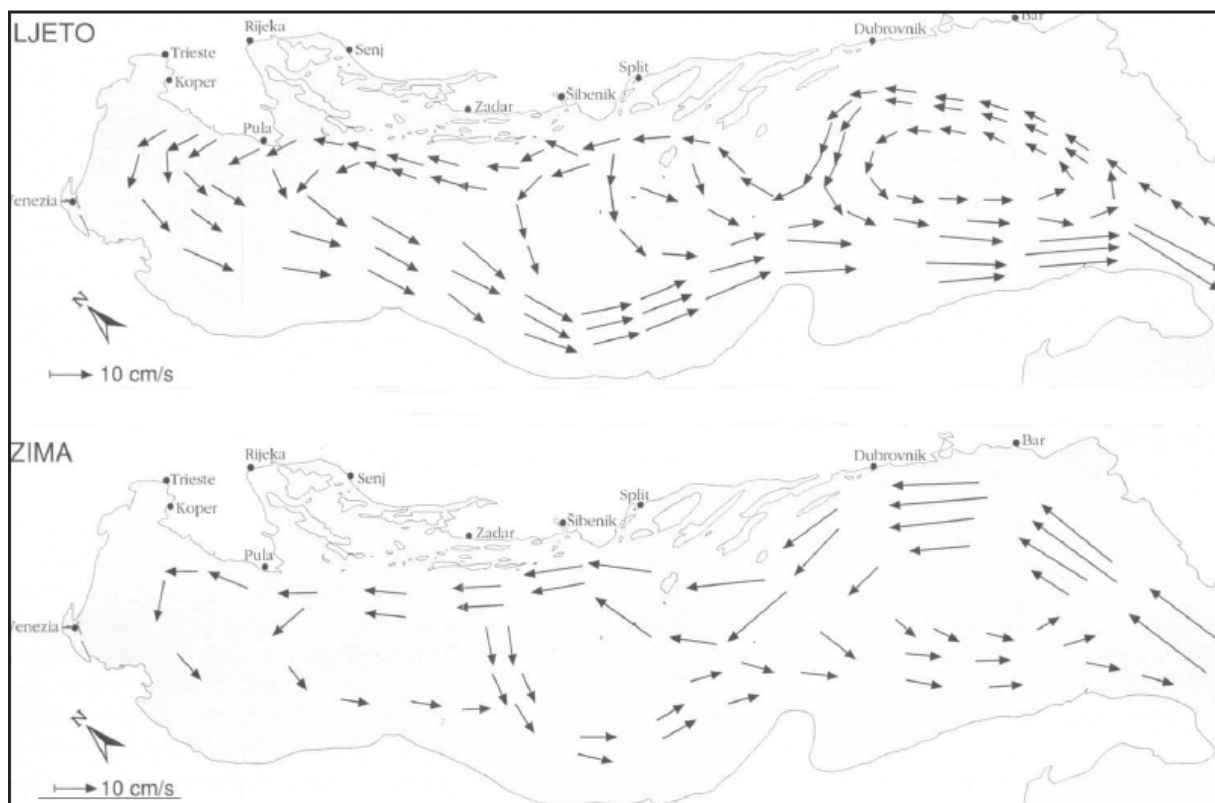
⁹² Begović-Dvoržak 2003b, 290.

Slika 4. Područja s najjačom burom na Jadranu (Kozličić 2012, 16. Prema: Peljar I.1999, 19).

5.2 Karakteristike antičke plovidbe

Pomorski instrumenti nisu bili poznati u antičkoj plovidbi pa su se antički pomorci pri plovidbi oslanjali na poznavanje vjetrova i navigaciju prema zvijezdama.⁹³ Način izrade brodova također je imao važnu ulogu, do te mjere da se iz sigurnosnih razloga plovilo uz obalu “od rta do rta” kako se brod, zbog loših maritimnih svojstava, ne bi rasklimao. Iz istog se razloga plovilo samo u proljeće i ljeto, kada su dani duži i more povoljnije.⁹⁴ Ovakvom se plovidbom osiguravala ne samo sigurnost broda nego i posade i tereta, a sama je plovidba olakšana jer je samo trebalo pratiti obalu.⁹⁵ Uzimajući u obzir morske struje u Jadranu, plovidba se treba odvijati u smjeru JI - SZ uz istočnu obalu Jadrana te u smjeru SZ - JI uz zapadnu obalu Jadrana.⁹⁶

Slika 5. Morske struje u Jadranu na temelju rezultata modernih istraživanja (Bilić 2012, 82. Prema: Peljar I. 1999, 11).

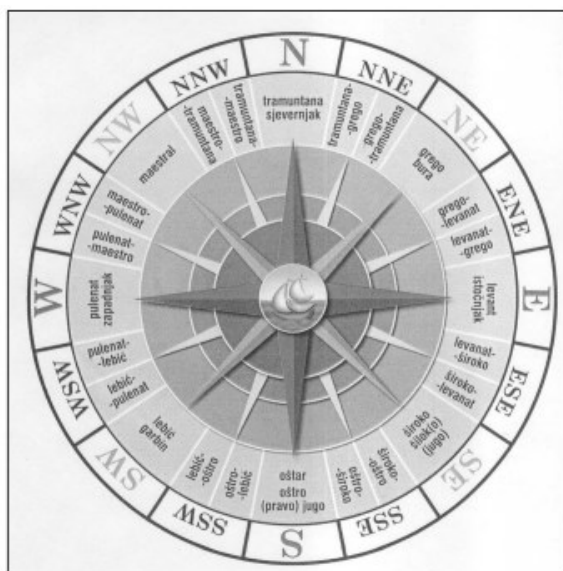
⁹³ T. Bilić, “Navigacija prema zvijezdama u prethistoriji i antici (I. dio)”, *Naše more* vol. 51, 5-6, (2004), 239-248, 246. Dalje u tekstu Bilić 2004.

⁹⁴ Ničetić 2000, 81.

⁹⁵ Kozličić 2012, 19,

⁹⁶ T. Bilić, “Smjer vjetrova - jedan od problema u antičkoj plovidbi Jadrantom“, *Scientific Journal of Maritime Research* 26/1 (2012), 81-93, 83. Dalje u tekstu Bilić 2012.

Međutim, antički autori poput Pseudo Skilaka, Apolonija Rođanina, Pseudo Skimna, Strabona, Plinija Starijeg i Klaudija Ptolomeja opisuju istočnu jadransku obalu u smjeru SZ - JI, dok se Pomponije Mel suprotstavlja ovom načinu navodeći gradove i narode u smjeru JI - SZ. Logično bi bilo da Grci u Jadran uplovljavaju istočnom obalom te istim putem nastavljaju put prema sjeverozapadu, čemu su u prilog išle i morske struje. Pitanje je zašto su onda antički autori opisivali Jadran “naopako“, kao da su antički pomorci, preplovivši Otrantska vrata, nastavili put prema sjeverozapadu uz zapadnu obalu, dok su se natrag vraćali uz istočnu obalu.⁹⁷ Razlog ovome su plovidbene mogućnosti antičkih brodova na križna jedra, koji nisu mogli ploviti u smjeru vjetrova, a niti kursom koji se od smjera vjetrova razlikovao manje od sedam zraka na kompasu.⁹⁸ To znači da je za vrijeme puhanja bure bilo moguće ploviti samo na sjeverozapad (315°) ili jugoistok (135°); za vrijeme juga na sjeveroistok (45°) ili jugozapad (225°);⁹⁹ za vrijeme maestrala na sjeveroistok (45°) ili sjeverozapad (225°).

Slika 6. Ruža vjetrova na Jadranu (Bilić 2012, 84. Prema: Vučetić i Vučetić 2002, 96).

Ovi se aspekti plovidbe odnose na “idealni“ smjer vjetrova, a eventualne promjene smjera o(ne)mogućavale su plovidbu i u drugim smjerovima, ovisno o smjeru vjetrova na datoj lokaciji u određeno vrijeme.¹⁰⁰ Z. Brusić spominje kako se vjetar u prethistoriji i antici mogao koristiti

⁹⁷ Bilić 2012, 83.

⁹⁸ Bilić 2012, 84. Prema: L. Casson, *The Ancient Mariners*, London 1960, 145.

⁹⁹ Bilić 2012, 84.

¹⁰⁰ Ibid, 86.

samo ako je puhao u smjeru plovidbe, što T. Bilić ne smatra potpuno točnim.¹⁰¹ Z. Brusić dalje tvrdi kako je istočnojadranska obala bila pogodnija za plovidbu nego zapadna te ističe plovidbu u smjeru jugoistoka uz pomoć maestrala, ali ne objašnjava plovidbu u smjeru sjeverozapada.¹⁰² *Peljar po Jadranu* navodi nepovoljne uvjete za plovidbu u smjeru sjeverozapada tijekom ljeta, razdoblja u kojem se u antici odvijao najintenzivniji promet te preporuča plovidbu zapadnom obalom unatoč protivnoj morskoj struji.¹⁰³ Što se tiče plovidbe “sredinom“ Jadrana (tzv. vanjski plovni put), ona je bila moguća i zimi.¹⁰⁴

Dakle, razlog zbog kojeg su antički pomorci plovili “naopako“ leži upravo u činjenici da je ljeti smjer vjetra (maestrala) najnepovoljniji za plovidbu od jugoistoka prema sjeverozapadu.¹⁰⁵ Sam ulazak u Jadran bio je težak, a za plovidbu u smjeru jugoistok - sjeverozapad vjerojatno su korištene obje jadranske obale.¹⁰⁶ Antičkim su pomorcima od najranijih vremena na raspolaganju bila i dva velika sidrišta, čije su pozicije uvjetovali upravo spomenuti vjetrovi. Jedno od njih je smješteno sjeverozapadno od zapadne istarske obale, a drugo jugoistočno od otoka Mljeta u Mljetskom kanalu te u vodama između obale i Elafita.¹⁰⁷

Već je spomenuto kako se plovidba u antici odvijala primarno danju, međutim u praksi je postojala i noćna plovidba bez koje ne bi bilo moguće realizirati duga putovanja.¹⁰⁸ Prilikom noćne plovidbe antički su se pomorci orijentirali pomoću zvijezda, ali i pomoću ptica. Kada nisu mogli uočiti znakove na obalama, pomorci su puštali s broda jata ptica, a prema smjeru njihovog kretanja utvrđivali su smjer kopna. Ukoliko bi se ptice nakon kruženja vratile na brod, to je značilo da je obala daleko.¹⁰⁹ Međutim, navigacija prema zvijezdama ili astronavigacija ipak je bila primarna metoda navigacije, koju po prvi put spominje Homer već u 8. st. pr. Kr. kada nimfa Kalipso govori Odiseju neka plovi tako da mu Veliki medvjed uvijek bude slijeva (*Od. V, 275-276*). Grci su se orijentirali prema Velikom medvjedu, a Tales iz Mileta je u 6. st. pr. Kr. prvi pisao o navigaciji prema Malom medvjedu koji je smješten bliže sjevernom polu

¹⁰¹ Brusić 1970, 555; Bilić 2012, 87.

¹⁰² Brusić 1970, 557-558.

¹⁰³ *Peljar po Jadranu, I. dio: istočna obala (od ušća Soče do sjevernog Krfskog kanala)*, Split, Hidrografski institut Jugoslavenske ratne mornarice, 1952.–1953, 51-52; Bilić 2012, 87.

¹⁰⁴ Ibid, 89.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Ibid, 92.

¹⁰⁷ Kozličić 2012, 17.

¹⁰⁸ Brusić 1970, 557; Bilić 2004, 240-241.

¹⁰⁹ Boris Franušić, „Još ponešto o plovidbi u Antici“. *Naše more*, vol. 47, 5-6 (2000), 169-174, 171.

nego Veliki medvjed i samim time prikladniji za navigaciju. Zvijezda *Arcturus* također se koristila u pomorstvu, a južna zvijezda *Kanopus* služila je kao orijentir koji najbliže označava smjer juga.¹¹⁰ Za orijentaciju je služila i Venera jer ju je, kao najsjajniji planet, bilo lako uočiti kad se u jednom dijelu godine navečer nalazila istočno od Sunca nakon što ono zađe (Večernjača, Hesperus) ili kada se u drugom dijelu godine ujutro nalazila zapadno od Sunca prije njegovog izlaska (Danica, Lucifer).¹¹¹ Polarna zvijezda (Sjevernjača) također je bila od velike važnosti antičkim pomorcima, a u antici je ulogu Sjevernjače imala zvijezda Kochab iz zviježđa Mali medvjed,¹¹² dok se zaštitnicima pomoraca i brodova u antici smatralo zviježđe Blizanci.¹¹³

A. Ničetić navodi kako za potrebe navigacije zvijezde treba promatrati dok je još vidljiv morski obzor, odnosno u sumrak i u svitanje. Preciznije, navečer u vrijeme između zalaska Sunca za obzor i nautičkog sumraka (kada se Sunce nakon zalaska spusti 12° ispod obzora), a ujutro između početka nautičkog svitanja (prije izlaska kada je Sunce 12° ispod obzora).¹¹⁴ Orijehtacija prema zvijezdama provodila se na nekoliko načina. Orijehtiralo se pomoću ruku jer je bilo poznato da debljina srednjeg prsta ispružene ruke predstavlja 2° na nebeskoj sferi, širina pesnice oko 8°, razmak između raširenog palca i kažiprsta oko 15°, a razmak između vrhova raširenog palca i malog prsta oko 22°. Upotrebljavao se i štap sa zarezanim dijelovima koji su predstavljali određeni broj stupnjeva pomoću kojih su pomorci očitavali svoju poziciju.¹¹⁵ Zvijezde su se u pomorstvu tijekom antike upotrebljavale i za određivanje doba godine kada je plovidba morima sigurna, pri čemu su se pratili izlazak i zalazak pojedinih asterizama, posebno Arktura, Plejada i Kozlića.¹¹⁶

5.3 Najranije plovidbe Jadranom

Plovidba morem od najranijih je vremena predstavljala značajan faktor u povezivanju pojedinih etničkih skupina, plemena i naroda nastanjenih na obalama Mediterana. Zahvaljujući povoljnom geostrateškom položaju Jadranskog mora, u kojem se spaja europski sjever s jugom, Afrikom i Azijom, a kojim je prolazio i jantarni put, mnoge su sile željele njime gospodariti.

¹¹⁰ Ibid, 247.

¹¹¹ Bilić 2004, 247.

¹¹² Franušić 2000, 173.

¹¹³ Bilić 2004, 246.

¹¹⁴ Ničetić 2000, 83.

¹¹⁵ Franušić 2000, 172.

¹¹⁶ Bilić 2004, 47.

Pomorska povijest istočnog Jadrana tako je ujedno i vojno-pomorska, obilježena stalnim ratovima za dominaciju, počevši od grčko-ilirskih ratova do rimskih vojnih intervencija.¹¹⁷ U razvoju prve navigacije prednost su imale razvedene obale, a prve plovidbe, uvjetovane nizom okolnosti među kojima je potraga za hranom (sakupljanje školjaka, ribolov i dr.) igrala važnu ulogu, odvile su se u ranoj prapovijesti. Prapovijesni stanovnici istočne obale Jadrana vrlo su rano počeli ploviti zahvaljujući upravo njenim, već spomenutim, geografskim uvjetima. Točan početak je ipak teško utvrditi i može ga se samo pretpostavljati. Međutim, arheološke potvrde o prvim kontaktima naših otoka s kopnom imamo već krajem paleolitika na nalazištima Jamina Sredi na Cresu i Veli Rat na Dugom otoku,¹¹⁸ dok najstariji arheološki nalazi plovila s područja Jadrana u vidu ostataka monoksila i splavi potječu iz 3. tis. pr. Kr.¹¹⁹ Također, s ulomka keramike pronađenog u Grapčevoj špilji na Hvaru potječe najstariji prikaz broda s kvadratnim jedrima (najstariji takav nalaz u Europi), prema kojem bi se najranija jadranska plovidba s jedrima mogla datirati između 2500. i 2400. g. pr. Kr.¹²⁰

Slika 7. Fragment keramike iz Grapčeve špilje s najstarijim prikazom jedrenjaka, 4. tis. pr. Kr.

(<https://tehnika.lzmk.hr/brodarstvo/>. Pristupljeno 15.1.2021.)

Siniša Gluščević spominje kako je oko ovog nalaza nastala prepirka jer ako se crtež zaokrene za 180°, onda predstavlja crtež slona. Teorija je pobijena uz objašnjenje kako su slonovi u Europi izumrli oko 100 000 godina ranije, a kontakt Europljana sa subsaharskom Afrikom u to doba nije bio izvediv zbog tehnoloških ograničenja.¹²¹ Tijekom brončanog i posebno željeznog doba, helenski brodovi često plove obalama Jadrana. Na svoja putovanja

¹¹⁷ M. Marinović, *Pomorstvo na Jadranu u starom vijeku*. Diplomski rad, 2017, 1.

¹¹⁸ Z. Brusić, *Problemi plovidbe Jadranom u prehistoriji i antici*, Pomorski zbornik, knj. 8, Zadar, 1970, 549. Dalje u tekstu: Brusić 1970.

¹¹⁹ S. Gluščević, *Brodolomi i brodarenje na istočnoj obali Jadrana od prapovijesti do 19. stoljeća*, Kaštelanski zbornik, 4, Kaštela 1994, 25. Dalje u tekstu: Gluščević 1994.

¹²⁰ Brusić 1970, 550-551.

¹²¹ Gluščević 1994, 25-28.

kreću s Krfa, nastavljaju preko Otranta prema južnoitalskoj obali i dalje uz obale južne Italije, Beneventa i Monte Gargana. U tom je području započinjao transjadranski plovidbeni pravac prema otocima Palagruži, Hvaru, Visu i Splitskim vratima, odakle je put nastavljao na sjeverozapad prema Adriji, Spini i dolini rijeke Po, a vjerojatno i prema jugoistoku, odnosno Dugom otoku, Kornatima, Visu, Žirju, Lastovu.¹²²

Počevši od prapovijesti pa do danas, plovidba Jadranom najveći se dio vremena odvijala pomoću brodova na jedra i vesla pri čemu je vjetar bio glavni čimbenik. Naravno, vjetar nije uvijek puhao prema potrebama plovidbenog puta, odnosno željenog smjera, a u takvim je situacijama predstavljao iznimnu opasnost ukoliko bi se pojačao do olujne snage. Tada bi uništavao jarbole i jedra, ali i prevrtao i potapao brodove ili ih nanio na pličinu ili obalu, što je često rezultiralo ljudskim žrtvama.¹²³ Treba imati na umu kako su u starom vijeku plovila bila daleko manja nego danas, zbog čega su o vjetru bila još ovisnija.¹²⁴ Podvodnoarheološka nalazišta brodoloma iz različitih vremenskih razdoblja diljem Jadrana idu ovome u prilog, kao što će se na primjeru otoka Mljeta i pokazati u kasnijim poglavljima.

Z. Brusić navodi kako se Liburne može smatrati glavnim nosiocima pomorskih tradicija koje se na Jadranu mogu pratiti od neolitika, dok se protoliburni javljaju duž čitave obale Jadrana već početkom željeznog doba. Njihovo je središte bilo u području između Raše do Krke i Zrmanje.¹²⁵ Domet njihove pomorske dominacije pokazuje činjenica da su zapadnom obalom Jadrana zavladao već krajem 12. i početkom 11. st. pr. Kr,¹²⁶ dok 734. g. osnivaju uporište na Krfu.¹²⁷ Međutim, tijekom 8. st. pr. Kr. plovidbeni put Jadranom postaje sve značajniji za grčke trgovce pa dolazi do osnivanja trgovišta na ušćima rijeka Drima, Bojane i Neretve te na sjevernom Jadranu oko rijeke Po. Zbog sve veće zainteresiranosti grčkih pomoraca i trgovaca za Jadran ova trgovišta više nisu zadovoljavala sve njihove potrebe pa je tijekom 7. st. pr. Kr. posljedično došlo do početka grčke kolonizacije istočne obale Jadrana. Krajem 8. st. pr. Kr. Korinćani su potjerali Liburne s Krfa, a oni su se nakon toga povukli na sjever. Nakon ovog poraza Liburni su sve teže održavali kontrolu u Jadranu izvan matičnog područja, a ostali su

¹²² Brusić 1970, 555-556.

¹²³ Maretić 2016, 211.

¹²⁴ Ibid 212.

¹²⁵ Brusić 1970, 556.

¹²⁶ Brusić 1970, 556. Prema: A. Benac, *Prediliri, Protoiliri i Prailiri. Simpozijum o teritorijalnim i hronološkim razgraničenju Ilira u praistorijsko doba*. Sarajevo 1964, 59 i dalje.

¹²⁷ S. Čače, B. Kuntić-Makvić, *Pregled povijesti jadranskih Grka*, u: *Antički Grci na tlu Hrvatske*, katalog izložbe. Galerija Klovićevi dvori, Zagreb 2010., 64. Dalje u tekstu: Čače i Kuntić-Makvić 2010.

autonomni dok ih Oktavijan nije pokorio.¹²⁸ 625. g. pr. Kr. Korkirani osnivaju svoju prvu koloniju na istočnom Jadranu - Epidamno (današnji Drač),¹²⁹ a Korinćani oko 590. g. pr. Kr. južniju Apoloniju (kod današnjeg Pojana). O sredini 6. st. pr. Kr. grčki pisci ne pišu mnogo pa je malo podataka danas poznato. Oko 500. g. pr. Kr. Hekatej iz Mileta napisao je sažeti opis jadranskih obala i tamošnjih naroda, no to je djelo izgubljeno.¹³⁰ Tijekom 4. st. pr. Kr. grčka se kolonizacija, uz pomoć Dionizija Starijeg, nastavlja u srednjem Jadranu, gdje Grci osnivaju kolonije na Visu, Hvaru i Korčuli.¹³¹ Za razliku od ostalih spomenutih kolonija, ona na Korčuli poznata je samo iz pisanih vrela Pseudo Skimna (*Perieg.* 428), Strabona (*Geog.* VII, 5) i Plinija (*NH* III, 152), a datira u 6. st. pr. Kr. Postoji nekoliko legendi koje opisuju okolnosti njezinog osnivanja, međutim do danas njezin položaj, kao ni točan naziv, nisu utvrdili ni povjesničari, ni klasični filolozi ni arheolozi.¹³²

Nakon grčke kolonizacije Rimljani su postali dominantna sila na Jadranu koja se tamo uputila iz vojno-strateških razloga, nakon pobjeda u Punskim ratovima i ovladavanja zapadnim Sredozemljem.¹³³

5.4 Morski plovidbeni putevi u antici

Kako navodi M. Zaninović, Jadranom su u antici trima različitim tipovima plovidbe plovila tri različita tipa lađa. Prvu skupinu čine najveće lađe koje su plovile sredinom Jadrana, drugu skupinu srednje lađe kojima se plovidba odvijala između vanjskih i srednjih otoka ili između srednjih otoka i kopna, a treću skupinu najmanja plovila, tzv. lembi, koja su plovila uz obalu kopna, a pretežno su bila pokretana veslima.¹³⁴ S druge strane, V. Begović Dvoržak navodi samo dvije skupine antičkih plovidbenih puteva - dugu plovidbu vanjskim rubom otoka i kratku plovidbu kanalom između otoka i kopna. Antički gradovi formirali su se upravo na ovim plovnim rutama, a najznačajnija rimska središta iz vremena ranog Carstva nastala su na mjestima na kojima se plovni putevi spajaju s putevima koji vode u unutrašnjost kontinenta.¹³⁵

¹²⁸ Zaninović 2012, 21.

¹²⁹ Kojić i Barbalić 1975, 14

¹³⁰ Čače i Kuntić-Makvić 2010, 64.

¹³¹ Brusić 1970, 556.

¹³² Kirigin, B. *Otok Korčula*. U: *Antički Grci na tlu Hrvatske*, katalog izložbe. Zagreb 2010, 113.

¹³³ Kozličić 1990a, 188.

¹³⁴ Zaninović 2012, 23.

¹³⁵ Begović-Dvoržak 2003a, 309.

Za razvoj kasnoantičkih naselja i gradova smještenih uz plovidbene puteve trebali su biti ispunjeni određeni uvjeti, poput postojanja sigurnih sidrišta, izvora pitke vode, šire poljoprivredne okolice koja bi opskrbljivala brodove, mogućnosti zaklona od jakih vjetrova, ali i položaj i udaljenost na plovnom putu.¹³⁶ Najznačajnija naselja bila su ona koja su imala izvore pitke vode i dovoljno žita čime su mogla opskrbiti brodove pa ne čude nalazi velikih skladišta žita smještenih u samoj luci, primjeri kakvi su do sada poznati samo u Polačama i na Hvaru.¹³⁷ Osim ovoga, gradove 4. i 5. st. na Jadranu karakterizira i to da su ujedno bili i upravna i crkvena središta, refugij lokalnom stanovništvu i široj okolici, imali su zbijenu urbanu strukturu, fortifikacije, imali su mogućnosti pružanja brodarskih usluga, popravka brodova u tranzitu (arsenal), smještaja putnika i posade (hospicij) te smještaja vojske.¹³⁸ Na nekim lokalitetima rimskih maritimnih vila u kasnoj se antici razvijaju naselja i gradovi, a među najbolje istražene takve primjere ubrajaju se Polače na Mljetu, Ubli na Lastovu i Kastrum na Brijunima. Razvoj tih naselja posljedica je posebnih uvjeta i uloge rimske vile u kasnoj antici. Na lokacijama rimskih vila i ranijih antičkih naselja formiraju se i sljedeće pomorske baze na plovnom putu Jadranom - *Raousion*/Dubrovnik, Ubli na Lastovu, *Pharia* na Hvaru, Novalja na Pagu, *Curicum* na Krku, *Apsorus* i *Crexa* na Cresu te *Kastrum* na Brijunima. Izgled kasnoantičkih naselja (pomorskih baza) može se pratiti na primjerima istraženih lokaliteta Polače, Ubli, Hvar i *Kastrum*,¹³⁹ o čemu će biti više riječi u poglavlju o samoj rimskoj palači u Polačama.

Antički plovidbeni put istočnojadranskom obalom počinjao je u današnjem slovenskom primorju, a nastavlja se obalom Istre i pojasom od Raše do Senja, u kojem su osnovana brojna antička naselja (*Albona*, *Flanona*, *Lauriana*, *Tarsatica*, *Raparia*, *Ad Turres*, *Volcera*, *Apsorus*, *Crepsa*, *Curicta*, *Arba*, *Senia*).¹⁴⁰ Glavna ruta prema jugu vodila je oko ovog područja jer je i u antici ovo bilo područje jake bure (Plin. *NH* II, 115).¹⁴¹ Kako bi se zaobišlo područje jake bure na Kvarneru, plovidbeni put nastavlja se od Pule kroz Kvarnerska vrata prema Silbi, Olibu, Zadru i Zadarskom kanalu, čija prirodna konfiguracija prati plovidbeni put u smjeru

¹³⁶ Ibid, 312.

¹³⁷ Ibid, 325.

¹³⁸ Ibid, 324.

¹³⁹ Ibid, 322-323.

¹⁴⁰ Marinović 2017, 43. Prema: Bratanić i Kozličić, *Ancient Sailing Routes in Adriatic*. U: *Les routes de l'Adriatic antique, geographie et economie*, Radovi s Okruglog stola održanog u Zadru 18. - 22. rujna 2001., Bordeaux-Zadar 2006, 109.

¹⁴¹ Plinije piše kako se upravo u Senju radala bura i to u spilji u koju, ako se ubaci kamen, vjetar ga izbacuje van čak i za najmirnijeg vremena.

sjeverozapad-jugoistok.¹⁴² Plovidbeni se put dalje nastavljao Šibenskim kanalom do Šibenskog akvatorija, rutom na kojoj se nalazi najopasnije područje za plovidbu na istočnom Jadranu, a to je rt Ploče, poznat u antici kao Diomedov rt,¹⁴³ oko kojeg je ruta dalje vodila kroz Drvenička pa Splitska vrata.¹⁴⁴ Plovidbeni put iz središnjeg u južni Jadran dalje se odvijao dvjema rutama. Prva je ruta prolazila Bračkim kanalom i uz obalu u Neretvanski kanal, ali u antici nije bila toliko važna zbog jake bure pod Biokovom. Druga je ruta bila prikladnija, a ona je vodila Splitskim kanalom uz zapadni rt Hvara i dalje Paklinskim i Šćedrovskim kanalom prema Neretvanskom kanalu.¹⁴⁵ Iz Paklinskog i Šćedrovskog kanala postojala je i ruta koja je vodila kroz Korčulanski, Pelješki i Mljetski kanal dalje prema Epidauru. Plovidbeni put dalje prema jugu i gradovima *Acrvium*, *Butoa*, *Olcinium* i *Epidamno* te izlazu iz Jadrana nastavljao se uz obalu.¹⁴⁶

Današnji moderni peljari daju upute o plovidbenim rutama koje su u velikoj mjeri identične onim antičkim, što samo govori u prilog činjenici koliko su dobro antički pomorci poznavali jadransku obalu.¹⁴⁷

Primarna namjera Rimske Republike bila je osigurati plovidbene puteve Mediteranom i Jadranom koji rimskim osvajanjima postaju *Mare nostrum*. Kako se tim putevima odvijao promet ljudi i robe iz Afrike i Azije prema Europi, njihova je kontrola podrazumijevala vladanje i moć nad tada poznatim svijetom. Tijekom kasne antike, plovidbeni put Jadranom bio je od velike važnosti, za što postoji nekoliko razloga. Alarik je 410. g. po. Kr. okupirao i opljačkao Rim, zatim je Honorije premjestio prijestolnicu zapadne polovice Rimskog carstva u Ravennu, Zapadni su Goti počeli harati južnom Italijom, Galijom i Iberijom, 453. g. po. Kr. razorena je Akvileja, a 479. g. po. Kr. spaljena je Herakleja Linkestidska. Time je jedina sigurna veza između Konstantinopola i Ravenne ostalo Jadransko more.¹⁴⁸ Stoga se cjelokupni promet ljudi i roba između Istoka i Zapada odvijao pomorskim putevima čime se također poticao razvoj kasnoantičkih gradova na istočnojadranskoj obali, razvijajući istovremeno trgovinu i

¹⁴² Marinović 2017, 44. Prema: Bratanić i Kozličić 2006, 109, 114.

¹⁴³ Ibid. Prema: Bratanić i Kozličić 2006, 110, 114.

¹⁴⁴ Ibid. Prema: Bratanić i Kozličić 2006, 111.

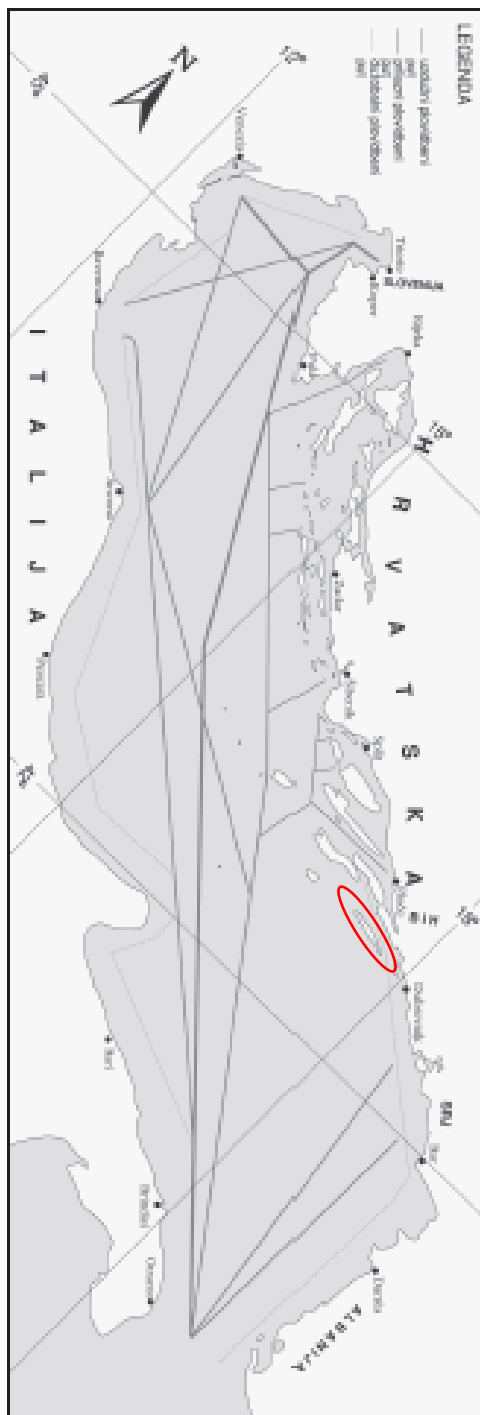
¹⁴⁵ Ibid. Prema: Bratanić i Kozličić 2006, 112, 114.

¹⁴⁶ Ibid, 46. Prema: Bratanić i Kozličić 2006, 112-113.

¹⁴⁷ Ibid. Prema: Bratanić i Kozličić 2006, 107.

¹⁴⁸ V. Begović-Dvoržak, *Plovidbeni put prema Neretvi i Naroni - kasnoantički lokaliteti na otoku Mljetu*. Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, 2003, 289. Dalje u tekstu: Begović-Dvoržak 2003b

brodarstvo kao temeljne privredne grane.¹⁴⁹ Trgovina, lučke usluge, kao i smještaj ljudi i robe, osigurale su potrebnu snagu Dalmaciji i Istri koja ih je održavala u nesigurnim razdobljima kasne antike i ranog srednjeg vijeka kada na kontinentu nestaje dotadašnji život temeljen na antičkoj tradiciji.¹⁵⁰

Slika 8. Moderni plovidbeni putevi Jadranom (Kozličić 2012, 16. Prema: Peljar I.,1999, 29) (crveno - Mljet).

¹⁴⁹ Begović-Dvoržak 2003a, 325.

¹⁵⁰ Begović-Dvoržak 2003a, 325.

5.5 Važnost otoka Mljeta u plovidbenom putu Jadranom u antici

Strateška važnost otoka Mljeta na plovidbenom putu Jadranom neupitna je s obzirom da je Mljet prvi veći otok gdje se brodovi mogu relativno zaštititi na svom putu prema sjeveru, odnosno svojevrsna predstraža prije ulaska u Pelješki kanal i zadnje veliko sidrište i sigurna luka prije plovidbe oko Pelješca i uplovljavanja u Neretvu kojom brodovi plove uzvodno do antičke Narone.¹⁵¹ To je put kratke obalne plovidbe, tzv. kabotaže. Brodovi koji bi dolazili dugom plovidbom po sredini kanala, od Vele Luke na Korčuli skretali su prema ušću Neretve (Karta 5).¹⁵²

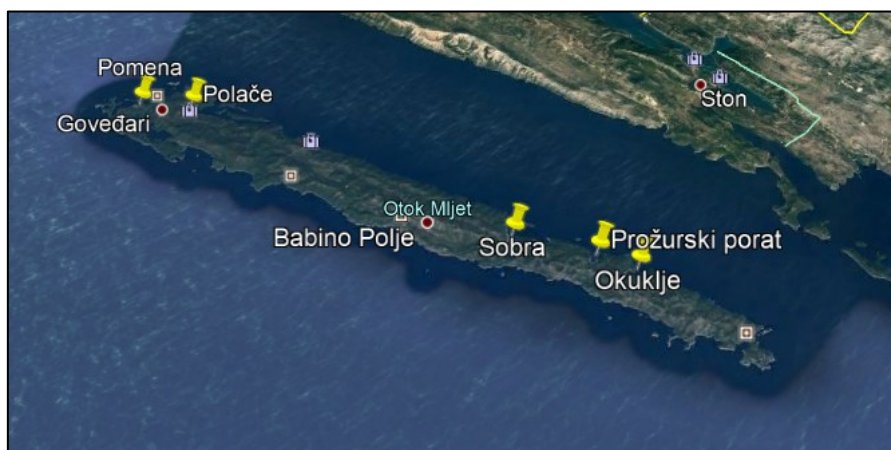

Karta 5. Plovidbene rute područja južnog Jadrana (Begović - Dvoržak 2003b, 298.). Oznake: lijevo - duga plovidba; desno - kratka plovidba.

¹⁵¹ Begović-Dvoržak 2003b, 289; Brusić, *Antička luka u Polačama na otoku Mljetu*, Izdanja HAD-a, sv. 12, 1988, 139. Dalje u tekstu: Brusić 1988.

¹⁵² Begović-Dvoržak 2003b, 289.

Brodovi su uz otok plovili prema sjeverozapadu, prema Hvaru, odakle se nastavljao pravac koji je išao preko Jadranskog mora na zapadnojadransku obalu (Hvar, Vis, Palagruža, Pianoza, Tremiti, Gargano) te na istočnojadransku obalu (Šolta, Šibenik, Murter, Zadar, Biograd, Krk, Cres, Istra...).¹⁵³ Premda Mljetski kanal zbog svoje širine nije imao idealne uvjete za plovidbu, posebno tijekom puhanja sjevernog vjetrova, njegovih je pet uvala predstavljalo više nego pogodna skloništa. To su Okuklje, Prožurski porat, Sobra, Polače i Pomena.

Karta 6. Mljet s označenim lukama (Izvor: Google Earth; oznake: autorica).

Najsigurnija luka svakako je Polače zbog izvanredne zaštićenosti nizom manjih otoka - Tajnik, Školjić, Moračnik, Ovrata i Kobrava.¹⁵⁴ Ovakve prirodne uvale bile su iznimno važne u antici kada se uglavnom danju plovilo, a navečer se sidrilo,¹⁵⁵ budući da se na antičkim brodovima nije ni spavalo ni kuhalo.¹⁵⁶ Zbog toga su uvale često bile osigurane utverdama, što objašnjava veliki broj željeznodobnih gradinskih naselja i kasnoantičkih kaštela diljem istočne obale Jadrana, kojima je svrha, pored zaštite od opasnosti iz zaleđa, bila osiguravanje prolaza brodovima ili boravak u lukama. Osim toga, luka Polače smještena je na zaštićenom položaju idealnom za noćna sidrišta brodova, ali i za sklanjanje u slučaju iznenadnih sjevernih vjetrova,

¹⁵³ Kisić 1989, 167; Brusić 1988, 139.

¹⁵⁴ A. Kisić, *Rezultati podmorskih rekognosciranja i istraživanja u vodama Mljeta*, Zbornik otoka Mljeta, I, Dubrovački muzej, Dubrovnik, 1989, 167. Dalje u tekstu Kisić 1989; *eadem*, *Rezultati podmorskih rekognosciranja i istraživanja na dubrovačkom području*, Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području, (Znanstveni skup, Dubrovnik, 1.-4. X. 1984.), Izdanja HAD-a, sv. 12, Zagreb, 1987, 153. Dalje u tekstu Kisić 1987.

¹⁵⁵ Brusić 1988, 139.; Kisić 1989, 167.

¹⁵⁶ Ničetić 2000, 81.

koji su, sudeći prema položaju velikog broja brodoloma na sjeveroistočnoj strani otoka, bili izuzetno opasni na plovidbenom putu istočnojadranskom obalom.¹⁵⁷ Sve su ove prednosti zasigurno pogodovale ranom naseljavanju i kasnijoj urbanizaciji područja uvale Polače.¹⁵⁸

Karta 7. Sjeverozapadni dio otoka Mljeta s uvalom Polače i otočićima Tajnik, Školjić, Moračnik, Ovrata i Kobrava. (ARKOD preglednik)

Na Jadranu postoji nekoliko prirodno pogodnih zimovališta, a to su između ostalih, upravo Polače i Veliko jezero na Mljetu, čemu u prilog idu toponimi vezani uz njih, o kojima je već bilo riječi.¹⁵⁹

Unutrašnji najzaštićeniji dio uvale Polače okrenut prema jugu naziva se Galijora (od galija). Naselje uz Veliko jezero nosi naziv Pristanište, dok se vanjski dijelovi poluotoka koji okružuju Veliko jezero zovu Velika priveza i Mala priveza.¹⁶⁰ U prilog povezanosti ovih i drugih kasnoantičkih mljetskih lokaliteta (Veliki Gradac, Montokuc, Soline), koji su zajedno činili jedan sustav osiguranja i obrane plovidbenih puteva oko otoka, idu brojni podvodnoarheološki nalazi u tom području, poput rta Glavata. Osim njega, kasnoantičke fortifikacije i sidrišta vidljiva su i na otocima Moračnik, Maslinovac i Pomeštak.¹⁶¹ Kao još

¹⁵⁷ Brusić 1988, 139.

¹⁵⁸ Brusić 1988, 139.; Kisić 1989, 167.

¹⁵⁹ Hvarska luka s Paklenim otocima i uvalama Velika i Mala Garška (Pharia), Kaštelanski zaljev (Salona), Ninska luka (Aenona), uvala Stara Novalja na Pagu s Novaljom i Caskom (Cissa i Navalía), Klivno na Krku (uvala Soline), Pula i dr.

¹⁶⁰ Begović-Dvoržak 2003a, 310.

¹⁶¹ Begović-Dvoržak 2003b, 289.

jedno sigurno sidrište ističe se i kanal Soline s akvatorijem Velikog jezera iznad kojeg su smještene rimske utvrde Veliki (Veli) Gradac i Montokuc.¹⁶²

Karta 8. Položaj luke i mjesta Polače, kanala Soline, Velikog jezera te rimskih utvrda Veliki Gradac i Montokuc. (Fisković 1999, 62. Crtež: I. Tenšek).

Kako je već istaknuto, najvažniju točku plovidbenog puta na otoku Mljetu predstavljaju Polače, što je i razlog izgradnje same palače. I. Fisković prvi je obradio šire područje palače, koje je od početka 5. st. bilo važna pomorska baza. Osim što je pogodna za sigurno sidrenje, njen položaj pruža zaštitu brodovima u slučaju jake bure.¹⁶³ Prostrana je i zajedno s akvatorijem Velikog jezera¹⁶⁴ mogla je na sidrište ili zimovalište primiti veliki broj brodova.¹⁶⁵ Luka je također služila i kao dostavna luka za poljoprivredne plodove, drva za ogrjev i trgovinu, zbog čega su ovdje dolazili brodovi iz cijelog Rimskog Carstva.¹⁶⁶ U prilog važnosti ove uvale idu rezultati podvodnih arheoloških istraživanja koja su u nekoliko navrata provedena u zavjetrini otoka Moračnika, Ovrata i Kobrave, koja su otkrila mnogobrojne ostatke antičkih i srednjovjekovnih sidara i drugih predmeta i tako potvrdila kako su ti dijelovi otoka korišteni kao sidrišta tijekom oluja ili kao prenoćišta.¹⁶⁷

¹⁶² I. Fisković, *Jesu li Polače na Mljetu bile sjelo vladara Dalmacije*, Pril. Inst. Archeol. Zagrebu 1999, 66, 68. Dalje u tekstu: Fisković 1999.

¹⁶³ M. Kozličić 2000, *The defensive system of Adriatic navigation*, His.Ant. 6, Pula 2000, 94-95.

¹⁶⁴ Begović - Dvoržak 2003b, 290.

¹⁶⁵ D. Vrsalović, *Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana*, Zagreb, 1979. Dalje u tekstu: Vrsalović 1979.

¹⁶⁶ Bašić 2010, 167.

¹⁶⁷ Brusić 1988, 139.

6 Povijesni pregled prostora južne Dalmacije s naglaskom na Mljet

6.1 Dolazak Ilira i rimsko-ilirski ratovi

Zahvaljujući povoljnim životnim uvjetima poput geografskog položaja, plodne zemlje i izvora vode, Mljet je naseljen vrlo rano,¹⁶⁸ već tijekom 2. tisućljeća pr. Kr. i to s obližnjeg poluotoka Pelješca i iz doline Neretve.¹⁶⁹ Prva imena naroda koji su živjeli na dubrovačkom području spominju grčki i rimski pisci, a među njima se navode ilirska plemena Enhelejci, Plereji, Partini, Ardijejci i Manijci.¹⁷⁰ R. Katičić u svojoj raspravi o Enhelejcima tvrdi kako su živjeli u porječju Drima i oko Ohridskog jezera, a ne u području Dubrovnika.¹⁷¹ Plereji i Ardijejci se i inače smještaju na širem području između Neretve i Boke kotorske pa sve do Albanije, ali i dalje je nejasno u kakvom su međusobnom odnosu bili te koliko su se dugo razvijali van konteksta ilirske države.¹⁷² Područje Dubrovnika naseljavaju Plereji, dok se u 4. st. pr. Kr. javljaju Ardijejci. Ardijejci su posjedovali važna pomorska strateška mjesta u južnom Jadranu, poput Ladeste (Lastovo) koje je zasigurno jedno od najznačajnijih budući da se s njegovih vrhova može nadgledati plovidba po čitavom srednjem i južnom Jadranu. Osim Lastovom, Ardijejci su vladali i Mljetom,¹⁷³ a njihovi tragovi života koji su i danas prisutni na otoku,¹⁷⁴ bit će obrađeni u arheološkom pregledu stanja istraženosti otoka Mljeta.

Sljedeći su ulomci primarno pisani vodeći se radovima G. Novaka (1944), M. Zaninovića (2003) te D. Džinovića i A. Domić-Kunić (2013), ali važno je na početku napomenuti kako svi podaci koji će se ovdje iznijeti dolaze iz antičkih izvora. Glavni izvor za povijest ardijejske države i drugih ilirskih događaja od 264. g. pr. Kr. do 168. g. pr. Kr. je Polibijeva *Historia*. Glavni izvori za rimske sukobe s ilirskim savezom 229. g. pr. Kr. su Apijan (*Ilyricum??*), Dionove epitome (sažeci) i fragmenti očuvani kod Zonare te Polibije. Razlike

¹⁶⁸ Hebib 2018, 42.

¹⁶⁹ Dabelić 2014, 33.

¹⁷⁰ Batović, Šime, "Osvrt na područje Dubrovnika u prapovijesti", *Izdanja HAD-a*, sv. 12 (1987), 51. Dalje u tekstu: Batović 1987.

¹⁷¹ Katičić, Radoslav, "Enhelejci", *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja u Sarajevu*, XV, 13, (1977) Sarajevo.

¹⁷² Batović 1987, 53.

¹⁷³ Lučić 1987, 170.

¹⁷⁴ Bulić, Frane, "Melita (Mljet, Meleda)", *BASD*, Anno XL - XLII., Split 1919.-1922., 108. Dalje u tekstu Bulić 1919-1922.

među izvorima velike su i proturječne i čini se kako su Apijan i Dion slijedili jedan povijesni narativ, a Polibije drugi. Premda su se stariji istraživači u početku priklanjali Polibiju,¹⁷⁵ danas se smatra da su Apijan i Dion vjerodostojniji i bolji izvori, a Polibijem se služe samo kao dodatnim, ne naročito pouzdanim izvorom.¹⁷⁶ Osim spomenutih izvora, važne podatke također donose Plinije, Livije i Strabon.

Po dolasku na područje srednje i južne Dalmacije, Ardijejci su vrlo brzo ovladali pomorskim vještinama i zahvaljujući dobroj mornarici, ubrzo su svoju državu proširili duž istočne jadranske obale od Manijskog zaljeva (danas Neretvanskog), a možda i od Krke do Skodre. Iskoristivši novonastale situacije prve polovice 3. st. pr. Kr., kao što su propast sirakuške prevlasti na Jadranu, ali i slabljenje epirske države nakon smrti Pirova sina Aleksandra II., ardijejski vladar Pleurat zajedno sa sinom Agronom osigurava prevlast na Jadranu, kako piše Polibije (II, 2, 4). Pleuratove je akcije nastavio njegov sin Agron, osvojivši Faros, a makedonski kralj Demetrije II. pozvao ga je u pomoć kada je ratovao s Etolcima. Prihvativši poziv, 231. g. pr. Kr. Agron je s lakoćom porazio Etolce kod Mediona i time je pod svoju vlast stavio gotovo sve grčke kolonije.¹⁷⁷

Nakon što je Rim u 4. st. pr. Kr. postao gospodar istočne obale Apeninskog poluotoka pa time i zapadne obale Jadrana, geografski položaj nalagao mu je da osigura svoju plovidbu i istočnom obalom. Nakon Agronove smrti 230. g. pr. Kr. naslijedila ga je njegova udovica Teuta koja je htjela i preostale grčke gradove staviti pod vlast Ilira (Isu, Epidamno, Apoloniju i Korkiru). Tako su Iliri, tvrde izvori, nemilice napadali grčke lađe koje su plovile u krajeve koji

¹⁷⁵ Džinović, Domić-Kunić, *Rimski ratovi u Iliriku*, Zagreb, 2013, 79. Dalje u tekstu Džinović, Domić-Kunić 2013. Prema: M. Holleaux, *The Romans in Illyria*. U: *CAH* 7, 1928, 822; E. Badian, *Notes on Roman policy in Illyria*. *PBSR* 20, 1952; W. V. Harris, *War and Imperialism in Republican Rome: 327-70. BC*, Oxford 1979, 195; E. S. Gruen, *The Hellenistic World and the Coming of Rome*, Berkeley, Los Angeles 1984, 359, A. M. Eckstein, *Rome enters the Greek East: from anarchy to hierarchy in the Hellenistic Mediterranean, 230 - 170 BC.*, Oxford 2008; 36.

¹⁷⁶ Džinović, Domić-Kunić 2013, 79. Prema: K. E. Petzold, *Rom und Illyrien. Ein Beitrag zur römischen außenpolitik im 3. Jahrhundert*, *Historia* 20 (2-3), 1971; M. A. Levi, *Le cause della guerra romana contro gli Illiri*, *La Parola del Passato* 152, Napoli 1973; P. S. Derow, *Kleemporos*, *Phoenix* 27(2), Toronto, 1973; R. M. Errington, *Rome and Greece to 205 BC; Rome against Philip and Antiochus*, u: *CAH* 8 (drugo izdanje), 81-106, 1989, 86; M. Šašel-Kos, *Appian and Illyricum*, *Situla* 43, Ljubljana 2005; A. M. Eckstein, *Polybius, Demetrius of Pharus and the origins of the second Illyrian war*. *CPh* 89(1), 1994; *Moral Vision in The Histories of Polybius*. Berkeley, Los Angeles, London 1995, 150-157.

¹⁷⁷ M. Zaninović, *Područje Neretve i srednjojadransko područje*, Izdanja HAD-a, sv. 22, 2003, 279. Dalje u tekstu Zaninović 2003.

nisu bili njihovi, na što su se Grci Rimljanima često žalili moleći pomoć (*Polyb.* II, 11.). Rim je na to poslao izaslanstvo kraljici Teuti, tražeći zabranu gusarenja po Jadranu i povlačenje ilirske flote koja je pokušavala zaposjesti Isu. Teuta na ove uvjete nije pristala, a na povratku u Rim jedan je rimski izaslanik ubijen. U Rimu se razglasilo kako je ubijen potajno po Teutinoj naredbi, što je ona porekla i pokušala izgladiti nesporazum (*App. Illyr.* 7; *Polyb.* II, 8, 12; *Dio. Cass.* 12.49, 3; *Flor* 1.21; *Orosije* 4.13, 1-2; *Livije, Per.* 20; *Plin. NH* 34.23-24). Istovremeno je pokušavala učvrstiti položaj Ilira na Jadranu i nastavila je zaposjedati Isu, a na jug je poslala vojsku da zauzme Drač. Kada oni to nisu uspjeli, pokušali su zauzeti Korkiru. Kako bi se obranili, Epidamno, Apolonija i Korkira za pomoć su se obratili Etolcima, Ahejcima i Rimljanima. Etolci i Ahejci odmah su poslali svoje flote koje su Iliri porazili uz pomoć saveznika Akarnanaca. Zauzevši Korkiru, Iliri su u njoj za zapovjednika postavili Demetrija Farskog. Čuvši kako je iz Tirenskog mora krenula rimska flota prema Korkiri, uz molbu Korkirana, Demetrije Farski predao je Korkiru Rimljanima. Nakon toga su se Rimljanima predali i Apolonija i Epidamno, a Rimljani su dalje otplovili osloboditi Isu i zatim Faros. Shvativši da se ne može boriti s Rimljanima, Teuta je iz Rizona zatražila mi, na koji su Rimljani pristali pod određenim uvjetima. Iliri su im morali početi plaćati danak, ali i obvezati se kako neće ploviti južnije od Lisa s više od dvije lađe (koje ne smiju biti naoružane). Grčki gradovi Isa, Epidamno i Apolonija kao i ilirska plemena Partini i Atentani, postaju rimski saveznici, a Demetrije Farski, kao samostalan vladar i rimski saveznik, dobio je od Rimljana na upravljanje Faros,¹⁷⁸ dok mu je južno uporište bio Dimale, danas Kalaja Krotine istočno od antičke Apolonije u Albaniji.¹⁷⁹ Demetrije je imao prijateljske odnose sa Skerdilaidom, bratom preminulog kralja Agrona, u to vrijeme najutjecajnijim čovjekom u ilirskoj državi, kojom je vladao Agronov maloljetni sin Pines. Čak je i oženio majku malodobnog Pinesa, Triteutu, stvoreći time svojevrsnu personalnu uniju između svoje i ilirske države (*Dio Cass.*, frg. 53). Kad je pomislio da je pravi trenutak za djelovanje, Demetrije je otplovio zajedno sa Skerdilaidom na jug, dalje od Lisa, kršeći time ugovor s Rimom. Sjedinio se s ilirskom državom, sklopio savez s Makedonijom, sve s ciljem izbacivanja Rima s Balkana. Međutim, u ključnom su ga trenutku saveznici izdali, Antigona Doson tako što je umro nakon Demetrijeve ekspedicije u Egejskom more, a Makedonija tako što nije uopće ušla u rat. Demetrije se sam nije mogao dugo odupirati rimskoj vojsci. Krenuo je u Faros kako bi ga osobno branio, ali

¹⁷⁸ G. Novak, *Prošlost Dalmacije I. Od najstarijih vremena do Kandijskog rata*. Zagreb 1944, 32. Dalje u tekstu Novak 1944

¹⁷⁹ Zaninović 2003, 279.

Rimljani su mu prepriječili put pa je pobjegao makedonskom kralju Filipu V., nakon čega su Rimljani zauzeli Pharos, čime je rat završio. Pod utjecajem Demetrija, kralj Filip Makedonski odlučio je povesti pregovore s Hanibalom i Sirakuzom oko stvaranja velike mediteranske koalicije protiv Rima. Nakon kartaške pobjede kod Kane 216. g. pr. Kr. formalno je sklopljen ugovor između Hanibala i Filipa. U tom su se ugovoru Kartažani obvezali kako će, ako savezne vojske pobijede, Rimljanima oduzeti sve što su stekli na istočnoj obali Jadrana i Jonskog mora i vratiti Demetriju sav posjed koji su mu oduzeli. Međutim, Filip nije poslao dovoljno jaku vojsku u Italiju nego je provodio male napade na Rimljane po istočnoj obali Jadrana i Jonskog mora, što nije donijelo velike koristi. Rimljani su na vrijeme shvatili koliko su Filip i Makedonija opasni pa su sklopili savez s Etolcima, a zatim i s pergamskim kraljem Atalom, s Lakedemonjanima na Peloponezu i s ilirskim vladarima Skerdilaidom i Pleuratom II. Našavši se okružen brojnim neprijateljima, Filip je odlučio sklopiti mir s Rimom 205. g. pr. Kr. u Epiru i vratiti Rimljanima sve što je na jadranskoj obali osvojio. Nakon sklopljenog mira s Kartažanima 201. g. pr. Kr., Rim je ušao u novi rat s Filipom. Mirom u Tempi 197. g. pr. Kr. Filip je morao Rimu predati sve što mu je Rim priznao 205. g. pr. Kr. i tako se Rim utvrdio na Balkanu.¹⁸⁰

Ponovni pokušaj širenja makedonske vlasti izveo je Perzej, sin Filipa Makedonskog. Ušao je u savez s ilirskim kraljem Gencijem, ali na rimskoj su strani bili Numidija, Pergam, Sirija, Kartaga i druge brojne grčke države. 168. g. pr. Kr. započeo je rat s Rimljanima kojim Gencijeva vojska nije bila dorasla pa je rat završen za svega 30 dana. 167. g. pr. Kr. poražena je Gencijeva vojska kod Skodre (Skadar), a cijelo njegovo kraljevstvo od Epira do Neretve pada pod vlast Rima.¹⁸¹ Ta ilirska zajednica nakon spomenutog poraza polako nestaju s povijesne scene, a konačno nakon 135. g. pr. Kr. kada ih je rimski konzul Servije Fulvije Flak porazio zbog ponovnog gusarenja.¹⁸² Kako piše Strabon, Rimljani su tada preselili Ardijejce u unutrašnjost, gdje su bili prisiljeni obrađivati zemlju umjesto da, kao u prošlosti, žive od mora (4.1, 5). Možda je u ovome raseljavanju moguće uočiti rimski pokušaj pronalaska dugoročnog rješenja društveno-gospodarskih problema zbog kojih je na ovome prostoru dolazilo do gusarenja.¹⁸³

Ovaj nametnuti rimski mir počinje stvarati "rimsku Iliriju", oblast koja se pruža oko donje Neretve do sjeverne Albanije, ali koju se još uvijek ne može nazivati provincijom, nego

¹⁸⁰ Novak 1944, 30-37.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Zaninović 2003, 280.

¹⁸³ D. Džinović, A. Domić-Kunić 2013, 108.

više zajednicom koja Rimu duguje određene obveze. Može se pretpostaviti, premda su podaci o ovom razdoblju u antičkim izvorima manjkavi, kako su u prostor rimske Ilirije spadali i Hvar, Korčula, Lastovo, Elafiti pa tako i Mljet.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Čače i Kuntić-Makvić 2010, 69.

6.2 Mljet u kontekstu grčke kolonizacije Jadrana

Kako je već spomenuto, najstariji povijesni izvori koji spominju otok Mljet dolaze upravo iz pera grčkih autora i potječu iz 4. st. pr. Kr. (Pseudo Skilakov *Periplus*). Iz toga proizlazi kako su grčki pomorci poznavali Mljet u vrijeme stvaranja svojih kolonija na Jadranu.¹⁸⁵ Grčki su pomorci poznavali i Elafite kojima su dali i ime. Uporište im je moglo biti na Lastovu, a razumljivo je i zašto - tuda je Mljetskim i Pelješkim kanalom vodio tradicionalni glavni pomorski put koji je povezivao južni Jadran sa srednjim i sjevernim, kako je već spomenuto. U to je doba Grcima bila potrebna plovidbena sigurnost kako bi mogli komunicirati sa svojim gradovima i zajednicama.¹⁸⁶ Na svojim su putovanjima prema istočnojadranskom arhipelagu Grci neizbježno morali ploviti Mljetskim kanalom, prvim u koji se moglo ući nakon duge plovidbe otvorenim morem. Koločepski su kanal najčešće izbjegavali zbog pomorskog pravca koji je išao s vanjske strane Koločepa, Lopuda i Šipana. Mljetskim kanalom su, dakle, najsigurnije i najbrže dolazili do svojih kolonija.¹⁸⁷ Grčki su se pomorci zadržavali na Mljetu uglavnom kako bi se sklonili od jačeg nevremena, uzeli vodu na izvoru Omani i u Polačama, kako bi se odmorili i slično. Čini se da su se najčešće zadržavali u luci Polače zbog njenih pogodnih maritimnih svojstava i izvora vode koji je smješten neposredno uz more. Na samom otoku nisu zabilježeni grčki nalazi,¹⁸⁸ ali o prisutnosti Grka na otoku svjedoči nekoliko olupina brodova i brojne grčke amfore kojih je najviše pronađeno na sjevernoj obali i u blizini Sobre, a koje se danas čuvaju u Pomorskom muzeju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku.¹⁸⁹

6.3 Rimljani na otoku Mljetu

Mljet je pod rimsku vlast došao 167. g. pr. Kr., nakon što su Rimljani pobijedili ardijejskog vladara Gencija, a u sljedećem poglavlju slijedi kraći pregled rimskog vojnog djelovanja na Jadranu nakon pobjede nad Gencijem.

Propast ilirske države dovela je do novog stanja na istočnoj jadranskoj obali. Rimljani se polako počinju širiti Sredozemljem, prodiru prema sjeveru Apeninskog poluotoka gdje osnivaju koloniju u Akvileji, koja će poslužiti kao rimsko uporište u borbama koje će uslijediti u Iliriku,

¹⁸⁵ Dabelić 1989, 60.

¹⁸⁶ Ibid, 171.

¹⁸⁷ Dabelić 1989, 60.

¹⁸⁸ C. Fisković, *Spomenici otoka Mljeta*. u: Fisković, Gušić, *Otok Mljet - naš novi Nacionalni park. Antropogeografski pregled i kulturno - historijski spomenici*, 1980, 39. Dalje u tekstu Fisković 1980.

¹⁸⁹ Dabelić 2004, *Mljet - zeleni otok*, Zagreb 2004., 34. Dalje u tekstu: Dabelić 2004.

Noriku i Panoniji.¹⁹⁰ Godine koje su uslijedile obilježili su ratovi protiv Delmata, Histra, Japoda i Liburna. Događaji na Balkanskom poluotoku krajem 2. i početkom 1. st. pr. Kr. pokazali su Rimu kako je nužno čvršće vezati uz sebe područja uz more, a miran i siguran Ilirik značio je za Rim mogućnost prebacivanja vojske na Balkanski poluotok, ali i sigurnost Italije od provala barbara.¹⁹¹

Vatinijev zakon (*lex Vatinia*), zakonski presedan donesen 59. g. pr. Kr., dodijelio je Cezaru upravu nad Cisalpinskom Galijom i Ilirikom i to na razdoblje od pet godina. Ubrzo nakon toga, preuzeo je i namjesništvo nad Transalpinskom Galijom zbog smrti njenog namjesnika Kvinta Cecilija Metela.¹⁹² Izvori ne upućuju na to je li Ilirik bio odvojen od uprave nad Cisalpinskom Galijom kao zasebna provincija i međusobno se razlikuju u tumačenjima. Primjerice, Plutarh i Svetonije navode kako je Ilirik dodan Cezarovu zapovjedništvu nad dvjema Galijama (Plut. *Caes* 14.6; Suet. *Iul.* 22.1). Plutarh pak na drugom mjestu navodi kako je Cezar dobio združeno namjesništvo nad svima trima provincijama (*Pomp.* 48.3). Apijan i Velej Peterkul spominju samo njegovo namjesništvo nad Galijama, ali ne i nad Ilirikom (App. *Bell. civ.* 2.13). Dion Kasije spominje Ilirik kao dodatak namjesništvu nad Cisalpinskom Galijom, a za koje je na raspolaganje dobio tri legije (*Dio Cass.* 38.8,5) Samo Orosije, vrlo kasni izvor, tvrdi da je Ilirik 59. g. pr. Kr. bio zasebna provincija, kao i dvije Galije (6.7,1). Jedini suvremeni izvor iz razdoblja Cezarovog prvog mandata, Ciceron, u svom govoru *De provinciis consularibus* (*O konzularnim provincijama*), spominje samo dvije Galije, što znači da se u to vrijeme Ilirik ipak shvaćao kao dio cisalpinske regije (*Prov. cons.* 2(3); 15(36)). To je ujedno prvi put da je rimskom magistratu povjerena provincija koja se protezala čitavom istočnom obalom Jadrana.¹⁹³ Izvori su poprilično oskudno dokumentirali Cezarovo djelovanje u Iliriku, ali on sam navodi kako kani otići u Ilirik u zimu 57./56. g. pr. Kr. kako bi bolje upoznao to područje (*Bell. Gall.* 3.7). Po dolasku se susreće s Isejcima kojima obećaje da će poštivati njihovu slobodu budu li ostali rimski saveznici. Cezar se u Ilirik vratio 54. g. pr. Kr. kako bi ilirske Piruste prisilio na mir, nakon čega kreće s naseljavanjem Salone i Narone.¹⁹⁴

49. g. pr. Kr. dolazi do građanskog rata između Cezara i Pompeja, a periferija Ilirika i Jadranskog mora neočekivano postaje poprište rata. Nakon što je Cezar prešao Rubikon, Pompej

¹⁹⁰ M. Zaninović, *Ilirski ratovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2015.

¹⁹¹ Novak 1944, 38-42.

¹⁹² Džinović, Domić-Kunić 2013, 124.

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Novak 1944, 44.

se odlučio povući iz Italije kako bi je poštedio razaranja i utaborio se u Grčkoj kako bi na istočnom Sredozemlju prikupio potrebne trupe i resurse za ratovanje. Prvi izravni sukob Cezara i Pompeja tako se odvio 48. g. pr. Kr. kod Dirahija i u njemu je Pompej odnio pobjedu. U Iliriku su regionalne zajednice poduprle obje sukobljene strane. Na Pompejevu su stranu stali Delmati, neke liburnske zajednice i Isa, a na Cezarovu preostali Liburni, Jader, a zasigurno i Salona, zajednice južnog Jadrana i Lisos.¹⁹⁵ Drugi izravni sukob Cezara i Pompeja odvio se 48. g. pr. Kr. kod Farsala u Tesaliji i u njemu je Cezar odnio pobjedu. Nakon ovog je poraza Pompej htio ponovno ojačati svoj položaj u Iliriku, budući da su jedino tamo njegovi generali bili uspješni. Cezar je krenuo za njim dok se Pompejev admiral Marko Oktavije povukao na Jadran. U Iliriku je *quaestor pro praetore* tada postao Kvint Kornificije kojeg je Cezar postavio da umiri pobunjene Ilire i upravlja provincijom. Kako su mnogi ratnici nakon bitke kod Farsala pobjegli iz Makedonije u Ilirik, prema Cezarovom naređenju legat Aulo Gabinije trebao ih je unovačiti i pomoći Kornificiju. Međutim, Gabinije je ubrzo doživio teški poraz od Delmata kod Sinodija (između Solina i Sinja), a bez jake vojske Kornificije nije predstavljao prijetnju. 47. g. pr. Kr. legat Publije Vatinije pomogao je Kornificiju u borbi protiv Marka Oktavija, koji je neko vrijeme bezuspješno opsjeđao Epidaur. Zahvaljujući pomoći građana Jadera, Publije Vatinije je porazio Pompejevu flotu pod zapovjedništvom Marka Oktavija.¹⁹⁶ Iste je godine Publije Vatinije pompejevim pristašama nanio odlučujući poraz u blizini otoka Šćedra (*Tauris*), nakon čega je Marko Oktavije pobjegao na Issu. Vatinije je na Issu došao tri dana kasnije, kada Oktavija više nije bilo, Issa mu se predala i time postala rimski municipij.¹⁹⁷

Oktavijan je 40. g. pr. Kr. dobio na upravu Ilirik. U to je vrijeme rimska vlast u sjevernom Iliriku bila ograničena samo na neke otoke i vjerojatno Liburniju. Delmati i oni koji su im se priklonili ostali su izvan vlasti Rimljana, a vladali su i Salonom. Oktavijanova je želja bila pokoriti sva ilirska plemena od Trsta do Epira, pa je u tom svom pohodu, pokorivši brojna plemena čija su imena danas poznata samo iz Apijanovih zapisa,¹⁹⁸ došao i do Mljeta.¹⁹⁹ Iz Apijanove se Rimske povijesti saznaje kako je Mljet bio jedno od gusarskih gnijezda u Iliriku iz kojih su ilirski brodovi napadali i pljačkali rimsko brodovlje na Jadranu (*App.* III. 16). Iz tog je

¹⁹⁵ Džinović, Domić-Kunić 2013, 134.

¹⁹⁶ Ibid. Prema: Hircije, *Bell. Alex.* 42-43; S. Čače, *Prilozi povijesti Liburnije u 1. st. pr. Kr.*, RZPZ HAZU 35, 1993, 26-31; *Manijski zaljev, Jadastini i Salona*, VAHD 90-91, 1997/1998, 78-79.

¹⁹⁷ Novak 1944, 44.

¹⁹⁸ Oxyaeji, Perthenati, Bathiati, Taulantiji, Cambeji, Kinambri, Meromeni, Pyrisejci, Dokleati, Carni i dr.

¹⁹⁹ Novak 1944, 44-46.

razloga Oktavijan 35. g. pr. Kr. pokrenuo ekspediciju protiv ilirskih uporišta na Mljetu i Korčuli te, kako Apijan piše, mlade muškarce je pobio, a ostale prodao u roblje (*App III.* 16). M. Hebib naglašava kako bi možda ipak bilo točnije prevesti Apijanov tekst na način da se kaže kako su uništeni stanovnici otoka - Melićani i Korkirani, da su mladi muškarci ubijeni, a ostali (žene, djeca, starci) odvedeni u ropstvo, što je i bila uobičajena praksa Rimljana u to vrijeme.²⁰⁰

Jedini spomen grada Melitusa, ilirskog uporišta na Mljetu koje je Oktavijan prema pojedinim autorima navodno razorio,²⁰¹ sačuvao je pisac Stjepan Bizantinac, navodeći iz XIII. knjige Polibijeve: „Μελίτουσσα, πόλις Ἰλλυρίας. Πολύβιος τριςκαιδεκάτω“. Međutim, ne postoje pouzdani podaci koji bi potvrdili da je taj grad zaista bio na Mljetu. Imena s korijenom *Melet* česta su u čitavom Mediteranu, a poznato je da se u blizini starog ilirskog grada Dirahija jedno mjesto također zvalo Μελισσώνιος.²⁰² Arheolozi do danas nisu ubicirali Melitusu, ali pojedini autori ipak smatraju da bi grad trebao biti na Mljetu. Talijanski humanist i povjesničar Raffaele Maffei, poznatiji kao Volaterranus, vjerojatno je prvi koji je to ustvrdio.²⁰³ Za njim su se povel i povjesničari Daniele Farlati i Giovanni Giacomo Coletti koji u svom nikad dovršenom djelu *Illyricum sacrum* navode istu misao,²⁰⁴ ali i drugi autori²⁰⁵ sve do danas.²⁰⁶ U slučaju Melituse zasigurno se ne radi o naselju u smislu rimskog grada nego vjerojatno o više ilirskih naselja koja su građena od suhozida zbog čega ih je bilo lako srušiti, a nakon rušenja nisu ostavljala vidljive tragove. I. Dabelić smatra da bi se Melitusu moglo locirati u luci Polače, koja ima sve potrebne uvjete za to - zaštićena je od vjetera i valova, ima izvor vode, a okolno zemljište pogodno je za razvoj stočarstva i ratarstva. Osim toga, u luci, kao i okolici, pronađeno je nekoliko ilirskih grobova.²⁰⁷

O naseljenosti Mljeta nakon Oktavijanovog pohoda svjedoče nalazi rimskog novca i opeke te ostaci mnogobrojnih rimskih naseobina diljem otoka. Zahvaljujući plodnim poljima pogodnim za zemljoradnju i šumama pogodnim za eksploataciju, ne čudi što Rimljani podižu

²⁰⁰ M. Šašel-Kos, *Appian and Illyricum*, Ljubljana 2005, 418.

²⁰¹ Dabelić 1989, 61; Župančić, *Otok Mljet u ranokršćanskom razdoblju*, Kairos - evanđeoski teološki časopis VII, 2013, 249.

²⁰² Gušić 1931, 15.

²⁰³ Ibid. Prema: *Odyssaeae Homeri Libri XXIII. Raphaelae Regio Volaterrano interprete*, Lyon, 1541.

²⁰⁴ Ibid. Prema: D. Farlati, J. Coletti: *Illyricum sacrum*. Vol VI. Ecclesia Ragusina, Venecija 1800, 77.

²⁰⁵ Ibid. Prema: Michaelis Antonii Baudrand Parisini, *Geographia*, 1682, T. I. s. v. Melita.

²⁰⁶ Gušić 1931, 15.

²⁰⁷ Dabelić 1989, 61.

palaču za upravitelja otoka, koja i danas po svojim ostacima nosi naziv Polače.²⁰⁸ Nakon što su ga osvojili, Rimljani su od zapadnog dijela otoka Mljeta napravili carski agrarni posjed, a takvi su posjedi inače donosili prihode carskoj blagajni odnosno fisku (lat. *fiscus*). Fisk je sadržavao brojne kategorije na koje se granao, ali kao tri značajnija odjela mogu se izdvojiti privatna careva imovina (*patrimonium*), provincijalni fiskovi i odjeli za prikupljanje različitih indirektnih poreza (*vectigalia*). Osobna carska blagajna je nakon reforme Septimija Severa nazvana *res privata*, a upravo su prihode ove blagajne činili agrarni posjedi, pašnjaci, proizvodni pogoni i rudnici.²⁰⁹ Agrarni posjedi ovakvog tipa, u koje se ubraja i Mljet, poznati su iz različitih područja Rimskog Carstva, poput Prokonzularne Afrike, Egipta, Judeje, Sirije, Male Azije, Trakije, Ahaje, tri Hispanije, Belgike, Germanije, Recije, Norika, obje Panonije i Dalmacije. Iz izvora je poznato samo nekoliko natpisa koji ukazuju na njihovo postojanje na području Dalmacije (CIL III 1972, 1839, 1865, Naron; ILJug 928, Dugi otok, ILJug 2901, Flanona).²¹⁰

6.4 Mljet nakon rimskog perioda

Vlast cara na Zapadu trajala je na ovom području do smrti Julija Nepota 480. godine.²¹¹ Godinu kasnije na vlast dolazi zapadno-rimski vojskovođa Odoakar preuzimanjem vojne akcije protiv Dalmacije. Nakon osvajanja, Dalmacija je smatrana dijelom kraljevog patrimonija kojim je on upravljao, a u to su vrijeme u takve posjede ubrajani stari carski posjedi kakav je bio i Mljet. Važni podaci o napretku Mljeta mogu se pronaći u Odoakrovoj darovnici od 18.03.489. g.,²¹² kojom on dariva Pijerija, svog dužnosnika s naslovom *comes domesticorum*, posjedima kod Sirakuze i na Mljetu.²¹³ Zapis je izvorno napisan na papirusu, a budući da je podijeljen na dva dijela, jedan se dio čuva u Teatinskom samostanu u Napulju, a drugi u Austrijskoj nacionalnoj

²⁰⁸ Bulić 1919-1922, 108.

²⁰⁹ A. Starac, *Carski posjedi u Istriji*, Opusc. Arch., br. 18/1, Zagreb 1995, 140.

²¹⁰ Bašić 2010, 161.

²¹¹ Lučić 1987, 171.

²¹² Hebib 2018, 48. Prema: I. Nikolajević, *Veliki posed u Dalmaciji u V i VI veku u svetlosti arheoloških nalaza*, Zbornik radova Vizantološkog instituta, br. XIII, Beograd 1971, 280.

²¹³ Zapis je izvorno napisan na papirusu, a budući da je podijeljen na dva dijela, jedan se dio čuva u Teatinskom samostanu u Napulju, a drugi u Austrijskoj nacionalnoj biblioteci (Hebib 2018, 48. Prema: T. Hodgkin, *Italy and her invaders (476 – 535) – The ostrogothic invasion*, vol III, book IV, Oxford 1896, 150.

biblioteci.²¹⁴ U Marinijevoj zbirci iz 1805. godine nalazi se zapis darovnice.²¹⁵ U darovnici Odoakar obećava dati Pijeriju godišnju rentu od 690 solida, od čega će 450 solida Pijerije ostvariti kroz prinos godišnje rente od imanja Piramida na teritoriju Sirakuze, a 200 solida kroz prinos godišnje rente otoka Mljeta - “*in provincia Dalmatiarum insulam Melitam ducent(os) solidos pensitantem*“ te ostatak od 40 solida od prinosa Emilijanova, Dublova i Putaksijina imanja. Pijerije će kao vjerni sluga biti slobodan stjecati imovinu bez straha od otuđenja ili ustupanja svojim potomcima, a Pijerijevi će izvršitelji (*actores*) moći ubirati propisane zemljišne takse poznate kao *fiscalia tributa*. T. Hodgkin primjećuje kako Odoakar nije osobno potpisao ovu darovnicu, vjerojatno jer nije znao pisati nego je izvjesni Marican stavio suhi pečat i označio Ravenu kao mjesto izdavanja te datum 18.03.489. godine. Osim njega, dokument su pisali notar i Andromak, šef ureda.²¹⁶ Na temelju sadržaja ove darovnice moguće je doći do mnogo zaključaka o državnoj organizaciji i pravnom sustavu Odoakrove države,²¹⁷ ali u tu temu ovaj rad ipak neće ulaziti.

O važnosti Mljeta saznajemo iz još jednog testamenta nepoznatog zavještatelja iz 6. st. koji je vjerojatno posjedovao imanje na Mljetu, a čiji je prihod želio podijeliti. Testament govori o tome kako je nepoznati zavještatelj ostavio 100 solida za paljenje svijeća i za siromašne svih crkava na Mljetu kao i onih koje pripadaju istoj dijecezi, najvjerojatnije Epidaura ili Narone. Također je ostavio 100 solida za tvrđave smještene iznad grada Salone odnosno za svijeće njihovih crkava i za sirotinju, zatim za spas svoje duše, za svoje oslobođenike te za otkup zarobljenika za koje određuje da se i za njih rezervira 100 solida, a ono što od zlata ostane nakon spomenutih transakcija treba se iskoristiti za otkupljivanje zarobljenika. Ovakva odredba „*pro redemptione captivorum*“ prisutna je u različitim dokumentima od 5. do 7. st., a neka istraživanja pokazuju kako je bila standardan dio različitih zavještenja, vjerojatno u kontekstu čestih prodora barbara. Budući da je početak dokumenta uništen, nije sigurno potječe li s Mljeta prvih 100 solida namijenjenih paljenju svijeća. Drugih 100 solida namijenjenih isplati određenim kastelima, bez dvojbe trebaju biti isplaćeni na Mljetu. Uzimajući u obzir isti iznos solida kao i namjenu isplate

²¹⁴ Hebib 2018, 48. Prema: T. Hodgkin, *Italy and her invaders (476 – 535) – The ostrogothic invasion*, vol III, book IV, Oxford 1896, 150.

²¹⁵ Hebib 2018, 48. Prema: G. Marini, *I papiri diplomatici*, br. 83, Stamperia della Sac. Congr. de prop. fide, Roma, 1805, 83.

²¹⁶ Hebib 2018, 48. Prema: T. Hodgkin, *Italy and her invaders (476 – 535) – The ostrogothic invasion*, vol III, book IV, Oxford 1896.

²¹⁷ Hebib 2018, 49.

spomenutog iznosa, I. Nikolajević smatra kako i prvih 100 solida potječe s Mljeta.²¹⁸ Ova se teza čini opravdanom, tim više što je prinos od 200 solida identičan i kraljevskoj renti koja je dodijeljena Pieriusu sredinom 5. st.²¹⁹

U razdoblju od 493. do 535. godine Dalmacija je pod vlašću Ostrogota čiji je vladar Teodorik naginjao formiranju vlastite mornarice s ciljem preuzimanja kontrole plovnih i trgovačkih puteva na Jadranu. To je dovelo do sukoba s Bizantom, koji je 527. godine rezultirao promjenom vrhovništva nad Mljedom,²²⁰ ali i čitavim dubrovačkim područjem koje Justinijanovom rekonkvistom 535. godine dolazi pod bizantsku vlast.²²¹ Početkom 7. st. Mljet postaje pribežište za stanovništvo južnodalmatinskog priobalja i unutrašnjosti. Krajem 8. i početkom 9. st., u vrijeme slabljenja bizantske vlasti, na Mljet dolazi hrvatsko stanovništvo iz doline Neretve, o čemu svjedoči i Konstantin VII. Porfirogenet. Raspadom Neretljanske krajine početkom 11. st. otoci Korčula i Mljet pripali su Zahumlju, a 1151. g. veliki knez Zahumlja Desa darovao je cijeli otok benediktincima sv. Marije iz Pulsana u Apuliji, koji su na otočiću u Velikom jezeru izgradili samostan i crkvu. Crkva je posvećena 1198. g., a benediktinci su ubrzo postali gospodarima cijelog otoka, koji je u njihovom posjedu ostao i za vladavine raških vladara (druga polovica 12. - sredina 14. st.). Redovnici i opati samostana sv. Marije bili su uglavnom dubrovački plemići pa tijekom 15. st. na otoku jača dubrovački utjecaj, a postupno se prekidaju veze otoka s kontinentalnim zaleđem. Mljet je 1410. g. potpao pod vlast Dubrovačke Republike, a u njenom je sastavu ostao sve do njezine propasti 1808. g. Nakon toga Mljet je bio pod francuskom upravom, a od 1815. g. bio je u sastavu Habsburške Monarhije, sve do njezine propasti 1918. g. Nakon prve talijanske okupacije (1918. - 1921.) Mljet je ušao u sastav Kraljevine SHS, a krajem travnja 1941. po drugi su ga put okupirali Talijani. Nakon kapitulacije Italije 1943. g. zauzela ga je njemačka vojska, a oslobođen je u rujnu 1944.²²²

²¹⁸ Hebib 2018, 52. Prema: Nikolajević 1971.

²¹⁹ Hebib 2018, 53.

²²⁰ Begović-Dvoržak 2003b, 291.

²²¹ Lučić 1987, 171.

²²² Mljet. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 5. 2. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41385>>.

7 Stanje arheološke istraženosti prapovijesnih lokaliteta južne Dalmacije

Š. Batović u svome radu iz 1987. godine²²³ piše kako je dotadašnja istraženost prapovijesti dubrovačkog područja²²⁴ izuzetno oskudna i tek u počecima, s jedva dotaknutim pojedinim, najčešće slučajnim, nalazima, nalazištima i problematikama. Osim pećine Gudnje na Pelješcu, poznati i obrađeni materijal vrlo je malobrojan. Stručni interes za prapovijesne spomenike javlja se tek u 19. st., a u tome su predvodili F. M. Appendini i Đ. Ferić. Međutim, sveobuhvatna istraživanja prapovijesti na temelju arheoloških izvora i rada na terenu započeo je tek A. J. Evans, koji na dubrovačkom području boravi od 1875. do 1882. godine. On skuplja obilniju topografsku i arheološku građu, osvrćući se na čitav niz problema, poput naselja, groblja, prometnica, trgovine, topografije, toponimije, mitologije, kulture i dr. Bazirajući se na Evansovu radu, pojedine probleme dotiču i drugi autori - K. Patsch, M. Hoernes, K. Jireček, T. Mommsen, W. Tomaschek, J. Brunšmid, K. Miller, Ph. Ballif i dr., međutim oni ne provode nova istraživanja pa do početka 90-ih godina spoznaje ostaju oskudne. Nakon njih, K. Jireček, F. Šišić, S. Antoljak, R. L. Beaumont, L. Sindik, K. Pink, G. Praga i dr. uglavnom samo ponavljaju dotadašnje rezultate, dok istražuju vrlo malo, mahom u području toponimije i toponomastike u čemu su najveći doprinos dali P. Skok, A. Mayer i M. Kusijanović. Ni sljedeća generacija istraživača i autora nije uvelike doprinijela boljem poznavanju prapovijesti dubrovačkog područja, ponovno zbog manjka istraživanja. Od provedenih istraživačkih radova mogu se istaknuti oni u pećinama Gudnji na Pelješcu, Poleguši i Đurkovini kod Grebaca i Šipun u Cavtatu (M. Malez); na gradini Obod (A. Faber i D. Rendić-Miočević) i Spilan (I. Marović). J. Vukmanović skupio je obilnu topografsku građu, ali Š. Batović ga kritizira zbog manjka kritičnosti u radu.²²⁵ I. Marović iznio je tadašnje stanje istraženosti, kao i G. Novak koji je isto napravio još 1965. i 1966., uz izostanak opisa ostataka i razvoja Epidaura.²²⁶ R. Drechsler-Bižić i Š. Batović obradili su

²²³ Š. Batović, *Osvrt na područje Dubrovnika u prapovijesti*, Izdanja HAD-a, sv. 12, 1987, 51. Dalje u tekstu: Batović 1987, 51.

²²⁴ U ovom kontekstu dubrovačko područje označava prostor od Konavala do Stona.

²²⁵ Batović 1987, 52; J. Vukmanović, *Konavli*. Beograd 1980.

²²⁶ I. Marović, *Arheološka istraživanja u okolici Dubrovnika*, Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije u Dubrovniku, IV-V, Dubrovnik 1956.; G. Novak, *Questiones epidauritanae*, Rad Jugoslavenske akademije 339, Zagreb, 1965.; G. Novak, *Povijest Dubrovnika od najstarijih vremena do početka VII stoljeća (do propasti Epidauruma)*, Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije u Dubrovniku, X-XI, Dubrovnik 1966.

kasnobrončanodobnu ostavu iz Oboda.²²⁷ N. Petrić bavio se slučajnim nalazima od neolitika do brončanog doba iz Močiljske i Viline pećine kod Rijeke dubrovačke.²²⁸ J. Lučić dao je pregled literarnih izvora i toponimije, a R. Katičić je obradio priče o Kadmu i Harmoniji na ovom području.²²⁹ Ostali autori u prvom se redu bave pojedinim problematikama, poput prometnica, kaciga, fibula, mitologije itd. (A. Marinović, I. Marović, M. Nikolanci, R. Vasić, D. Rendić-Miočević, Ž. Muljačić, I. Bojanovski, D. Sergejevski, J. Wilkes i dr.).²³⁰

Budući da su kulturni ostaci na dubrovačkom području još uvijek manjkavi, teško ih je vezati uz pojedine narode premda se prva imena naroda koji su živjeli na ovom prostoru spominju već kod grčkih i rimskih pisaca krajem željeznog doba. Među njima se navode, kako je već spomenuto: Enhelejci, Plereji, Partini, Ardijejci i Manijci. Plereji i Ardijejci se smještaju na širem području između Neretve i Boke kotorske pa sve do Albanije, ali i dalje je nejasno u kakvom su međusobnom odnosu bili te koliko su se dugo razvijali van konteksta ilirske države.²³¹

²²⁷ R. Drechsler-Bižić, *Ostava kasnog brončanog doba iz okolice Cavtata*, Arheološki radovi i rasprave, VIII-IX, Zagreb, 1982.; Š. Batović, *L'età del bronzo recente sulla costa orientale dell'Adriatico*, Godišnjak Centra za balkan. ispitivanja u Sarajevu, XVIII, 16, Sarajevo 1980.; Š. Batović, *Kasno brončano doba na istočnom jadranskom primorju*. U: *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV, Bronzano doba*, Sarajevo 1983.

²²⁸ N. Petrić, *Uvod u prehistoriju dubrovačkog područja*, Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu XIV, Zagreb 1981.

²²⁹ J. Lučić, *Historijska topografija dubrovačke Astoreje (do god. 1366)*, Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije u Dubrovniku, VIII-IX, Dubrovnik 1962.; Lučić 1984; R. Katičić, *Enhelejci*, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja u Sarajevu XV, 13, Sarajevo 1977.

²³⁰ D. Rendić-Miočević, *Da li je speleji u Močićima služio samo mitraičkom kultu?* Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, n.s., VIII, Sarajevo 1953; R. Ferri, *Prilog poznavanju ilirske mitologije*, Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije u Dubrovniku 2, Dubrovnik 1953.; M. Nikolanci, *Nove grčke kacige i knemide u Dalmaciji*, VAHD LXI, Split, 1959(1963); Ž. Muljačić, *O imenu grada Dubrovnika*, Zadarska revizija XI, 2, Zadar 1962; D. Sergejevski, *Rimska cesta od Epidauruma do Anderbe*, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, n.s.8 XVII, Sarajevo 1962.; Ž. Muljačić, *O postanku i imenu grada Dubrovnika*, Dubrovnik 3, Dubrovnik 1965.; J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969; I. Bojanovski, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Sarajevo 1974; A. Marinović, *O postanku i historijskom razvitku Cavtata*, Vojnoistorijski glasnik 1, Beograd 1971; R. Vasić, *A note on the lanceolate fibulae*, Archaeologica iugoslavica XVI, Beograd 1975; D. Rendić-Miočević, *Kovanje i kovnice antičkog i srednjovekovnog novca*, Beograd 1976; R. Vasić, *Novi elementi za proučavanje gvozdenog doba vardarske doline*, Starinar XXVIII, Beograd 1977; Š. Batović 1984, *Osvrt na područje Dubrovnika u prapovijesti*, Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva, XVI, 2, Zagreb 1984; Š. Batović, *Konavle u prapovijesti*, Konavoski zbornik II, Konavle 1988;

²³¹ Batović 1987, 52

Prve kontakte naših otoka s kopnom imamo već krajem paleolitika na nalazištima Jamina Sredi na otoku Cresu i Veli Rat na Dugom otoku.²³² Što se pak prostora južne Dalmacije u neolitiku tiče, od Mljetu najbližih lokaliteta poznati su samo pećina Gudnja u Stonu na Pelješcu, pećina Spila iznad Perasta u Boki kotorskoj, lokalitet Grad kod Nakovane, pećina Spila kod Nakovane, špilja Rača na Lastovu i Spila iznad Perasta u Boki kotorskoj.²³³ Nadalje, jedini istraženi južnodalmatinski lokalitet iz razdoblja eneolitika je pećina Nakovana na Pelješcu, čija se nakovanska kultura smatra nosiocem ranog i srednjeg eneolitika,²³⁴ a od važnijih se nalaza mogu istaknuti primjerci jezičastih i probušenih kamenih sjekira, kakvi su još poznati i iz Pridvorja, Čilipa, Močića, Katina Dola, Trstenog i Dupca, ali i nešto keramike iz Gudnje te Viline i Močiljske pećine.²³⁵ Među brončanodobnim lokalitetima mogu se izdvojiti Markova i Grapčeva špilja na Hvaru, Vela spila na Korčuli,²³⁶ Vilina i Močiljska pećina, ostava iz Cavtata i Osojnik.²³⁷ Iz svega navedenog može se zaključiti kako je prostor južne Dalmacije u razdoblju prapovijesti do željeznog doba bio naseljen, međutim, lokaliteti na otoku Mljetu još uvijek nisu otkriveni. Situacija se značajno mijenja sa željeznim dobom i dolaskom Grka i Ilira na ove prostore, o čemu će biti više riječi u idućim poglavljima.

7.1 Arheološka baština Ilira na otoku Mljetu

Iliri su svoje gradine podizali na uzvisinama iz sigurnosno-obrambenih razloga. Na Mljetu su se gradine pretežno nalazile u uvalama okrenutima prema Pelješcu, dakle u današnjem Okuklju, Sobri i Kozarici.²³⁸ Svaki je “gradac” kamena utvrda smještena na vrhovima brda srednje visine, u blizini izvora vode i plodnog zemljišta. To su kameni zidovi prosječne visine 2 m i širine oko 2 m, koji su služili za obranu od napadača pri čemu se u slučaju napada na napadače

²³² Brusić 1970, 549.

²³³ Batović 1979

²³⁴ S. Dimitrijević, *Problem eneolita na istočnoj jadranskoj obali*, U: *Praistorija jugoslavenskih zemalja III eneolitsko doba*, Sarajevo, 1979, 367-381. Dalje u tekstu Dimitrijević 1979.

²³⁵ Batović 1987, 54.

²³⁶ B. Čović, *Regionalne grupe ranog bronzanog doba*, U: *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV - bronzano doba*, Sarajevo, 1979, 114-191.

²³⁷ Batović 1987, 59.

²³⁸ Hebib 2018, 42.

bacalo sitnije i veće kamenje koje bi se nalazilo unutar najvećeg suhozida. Danas su ove utvrde u ruševnom stanju.²³⁹

Prema arheološkim nalazima, gradili su ih od kamena i prekrivali granjem.²⁴⁰ Naselja su bila u obliku nepravilna kruga koji se zatvarao prema unutrašnjosti poput neke vrste primitivnog labirinta. Tako su bila potpuno skrivena od pogleda s mora, dok se istovremeno s njih pružao pogled daleko na pučinu.²⁴¹ Ilirska su naselja pronađena na različitim lokalitetima, ali najviše ih je u području između Polača i Babinog Polja.²⁴² Ostaci ovog najstarijeg naselja u zapadnom dijelu otoka vezani su uz najplodnije polje čitavog kraja, a to je Pomijenta. Tu su između Pomijente i Malog polja, na Glavici, pronađeni ilirski grobovi.²⁴³ Ostaci ilirskih utvrda pronađeni su na brojnim lokacijama diljem otoka.²⁴⁴

Jedna je ilirska utvrda (gradac) smještena na Velikom Gradcu, brdu čije su južne strane okomite u visini od 20 m, što je neprijateljima otežavalo pristup.²⁴⁵ Izgrađena je u tri reda, od kojih prvi i drugi red čine veliki neobrađeni kameni blokovi visine oko pola metra i širine oko 2 m. Od drugog je suhozida vidljiv i treći kameni zid izgrađen od manjeg kamenja, visok također oko 2 m, a širok oko 4 m. Duljina ove utvrde bila je oko 40 m, a bila je u potpunosti dovršena, što se može zaključiti prema još uvijek vidljivim konturama. Mogla je pružiti zaklon skupini do 100 ljudi. Ispod ove su se utvrde nalazile i dvije manje, tzv. Mali i Sladin gradac.²⁴⁶ Gradinu Mali Gradac čine ostaci fortifikacije građene od velikih obrađenih kamenih blokova, koji u tehnici suhozida poprimaju utvrde prstenastog oblika.²⁴⁷

²³⁹ I. Dabelić. *Povijest otoka Mljeta od najstarijih vremena do XV. stoljeća*. U: *Zbornik otoka Mljeta I*, Dubrovnik 1989., 125, bilj. 2. Dalje u tekstu Dabelić 1989.

²⁴⁰ Hebib 2018, 42.

²⁴¹ Vojvoda 2004, 15.

²⁴² Dabelić 2004, 33.

²⁴³ Bulić 1919-1922, 108.

²⁴⁴ Ibid; Kevo 1962, 44.

²⁴⁵ Dabelić 1989, 125.

²⁴⁶ Ibid, 55.

²⁴⁷ Ibid.

Slika 9. Kamena utvrda na brdu Veliki gradac (Dabelić 1989, 54.)

Između luke Polače i uvale Tatinica, na najvećem brdu Šmriječici, također je jedna kamena utvrda, iznad koje se na dva manja brda nalaze manji gradci po kojima su brda i dobila ime - Gornji Gradac i Donji Gradac. S njih je moguće promatrati i kontrolirati ulaz u luku Polače kroz morski tjesnac Kulu, koji se nalazi između otočića Kobrave i otočnog kopna. Iznad Ivanjeg polja uzdiže se brdo Bijed na kojem se nalazi veći gradac.²⁴⁸ Na sjevernom rubu Ivanjeg polja nalazi se manji izvor koji nikad ne presušuje, a iznad tog izvora, na brdu Brda nalazi se još jedna ilirska gradina - suhozid visine malo iznad 1 m i širine oko 2 m, elipsastog promjera oko 40 m i duljine preko 100 m. Unutar većeg suhozida nalazi se i jedan manji. Iznad polja Suđurđa, na vrhu brda nalazi se velika kamena utvrda Gradac od Suđurđa.²⁴⁹ Također, na lokalitetu Sutmiholjska pronađen je grob s mnoštvom pokojnika pa je vjerojatno da je ovdje riječ o grobu jednog cijelog većeg plemena.²⁵⁰ Na uskom puteljku koji se pruža od Babina Polja prema uvali Suđurska u Mljetskom kanalu, nalazi se malo polje od Lokava, a iznad njega se uzdiže jedna mala utvrda - Gradac od Lokava. Oko polja je nađeno i više gomila, što govori u prilog naseljenosti ovog

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Ibid., 57.

²⁵⁰ Dabelić 2004, 33.

područja.²⁵¹ Ovi brojni spomenuti vrhovi i danas nose naziv Gradac, a iz naroda je potekla priča kako su pripadali nekom izumrlom plemenu Roguđana.

Brojni su i nalazi ilirskih gomila diljem otoka. Tako su nedaleko Sladin gradca pronađene dvije velike gomile unutar kojih je nađen veći broj pokojnika. Inače, ilirske gomile koje se mogu vidjeti na padinama i podnožjima otočkih dolova, kao i u blizini voda, redovno su tumuli, odnosno nadgrobni humci prapovijesnih stanovnika. U njima se najčešće nalazio jedan, ponekad više grobova, na koje bi se nabacala veća gomila sitnog kamenja. Grobovi su u ovim gomilama građeni od vertikalnih kamenih ploča duljine oko 80 cm, širine 60 cm i dubine 50 cm. Pokojnici su se pokapali u sjedećem položaju.²⁵² Uz rubove polja Pomijente nalazile su se dvije velike gomile, u kojima su nakon rušenja pronađeni skeletni ostaci nekoliko osoba. Gomile su pronađene i oko polja Male i Velike Pome, koja se nalaze 3 km zapadnije od Pomijente. Na rubovima Ivanjeg polja bilo je nekada pet gomila koje su seljaci razrušili prilikom obrade polja i sadnje vinove loze, a u svakoj su nađeni ljudski ostaci.²⁵³ Ivo Dabelić navodi kako je u osobnom razgovoru s Ivanom Dabelićem, jednim od seljaka koji su u rušenju sudjelovali, saznao kako je jednom prilikom 1938. godine spomenuti gospodin naišao na veću kosturnicu dimenzija 5 x 3 m s vapnom. Dno kosturnice bilo je pokriveno tankim kamenim pločama i sitnim morskim pijeskom, a gospodin Ivan je tu pronašao 20 ljudskih lubanja, nekoliko bedrenih kostiju, ostatke dijelova metalnih kopalja, mačeva i strijela, nekoliko primjeraka novca s likovima vojnika s razapetim strelicama, nekoliko bakrenih duguljastih predmeta s rupicom na kraju, 2 kg raznobojnog okruglog stakla raznih veličina i šupljeg u sredini, nekoliko kopči, spirala, glineno posuđe i jednu čitavu vazu. Novac, staklo i vazu predao je iste godine prof. Zecu u Gradskom muzeju Dubrovnik, ali danas se ne zna što se sa spomenutim materijalom dogodilo.²⁵⁴ Ispod Blatskog polja pronađene su dvije velike gomile, jedna neposredno ispod današnjeg sela Blato, a druga u dnu polja blizu Blatine. Oko polja Sutmihajla, iznad pješćane uvale Sutmiholjska, bila je po jedna gomila na Njivicama, na Vrh Krsta, na Vukovu brijegu i Malim Gomilama, a na Velikim Gomilama bile su dvije gomile. Oko malog polja Čepca doca također su pronađeni ilirski grobovi.²⁵⁵ Ivo Dabelić navodi kako je 1980. godine u razgovoru s Nikolom Matanom-Župcem, zemljoradnikom iz Babinog Polja, saznao da je tražeći zemlju na Čepcu docu 1920. godine

²⁵¹ Dabelić 1989, 58.

²⁵² Dabelić 1989, 125.

²⁵³ Ibid., 55.

²⁵⁴ Ibid., 126.

²⁵⁵ Ibid., 55.

gospodin Matana naišao na grob dužine 2 m, 50-ak cm ispod površine zemlje. Grob je bio obložen i pokriven kamenim pločama. U njemu je pronašao lubanju i nešto kostiju, a pokraj kostiju nalazila se jedna kutijica dimenzija 7 x 5 cm s bakrenim poklopcem na kojem je bila igla za zakopčavanje. U kutiji se nalazio jedan stisnuti predmet koji se raspao pri dodiru i jedan zlatnik s prikazom kaleža s dva pauna. Rekao mu je i da je na brdu Vrh od Krsta zemljoranjik iz Babinog Polja, pok. Nikola Dabelić-Grmuško, oko 1910. godine pronašao jednu gomilu s tri groba koja su također bila obložena i pokrivena kamenim pločama, a u njima su pronađeni ostaci od koplja.²⁵⁶ Brojni ostaci ovih grobova oko polja Sutmihajla i Čepca doca upućuju na to da je ovo područje bilo dosta gusto naseljeno i da je zajednici koja je tamo živjela upravo polje Suthmihajla bilo središte.

I na poljima zapadno i sjeverozapadno od Babina Polja bilo je mnogo ilirskih grobova, većinom razrušenih, uz nekoliko iznimki. Tako su na polju Propadima dvije gomile, na Suđurđu jedna, u Dolu jedna i u malom polju Kruševcu tri. Grobovi su pronađeni i na južnim poljima brda Gaja.²⁵⁷ Ivo Dabelić navodi kako mu je gospodin Vilo Market ispričao da je pronašao grobove trapeći zemlju u Gaju, na lokaciji Dočine, na dubini od 1 m. Grob je bio ograđen i pokriven kamenim pločama, a u njemu je pronašao nekoliko koštanih elemenata i dva fragmenta glinene posude.²⁵⁸ Tijekom radova na izgradnji ceste Babino polje - Goveđari 1960. godine, Stijepo Dabelić obavijestio je tadašnji Konzervatorski zavod za Dalmaciju u Splitu kako su zapadno od sela Babino polje pronađeni arheološki ostaci. Njih je došao pregledati I. Marović, a riječ je bila o dvije kamene gomile: Velikoj i Maloj, u kojima su pronađeni skeleti u zgrčenom položaju zajedno s grobnim prilozima (Sl. 9). Grobovi su bili obloženi vertikalnim kamenim pločama, pokriveni jednom većom pločom i zatrpani s mnogo manjeg kamenja. U jednom su grobu pronađene dvije lubanje s čeljustima punim zubiju, što znači da se radilo o mlađim osobama kojima je trajna denticija bila još u fazi rasta. Pronađeno je još nekoliko koštanih elemenata, a keramika, nakit i ostali nalazi idu u prilog tome da je to bio grob uglednijih članova jedne ilirske zajednice.²⁵⁹ Nalazi nakita (spiralni naočalasti privjesak, brončano dugme, brončani prstenovi, perlice) iz ovih gomila imaju analogije s nalazima iz groba u Vranjicu (datiranom u Ha B period), iz Čvrljeva i iz Kričaka. Većim gumbima (Sl. 9/2) analogija su oni iz Danila i Vojnića, a poznati su već od faze III-B glasinace kulture (Br D), premda su brojniji u fazi III-B (Ha A). Manji gumbi

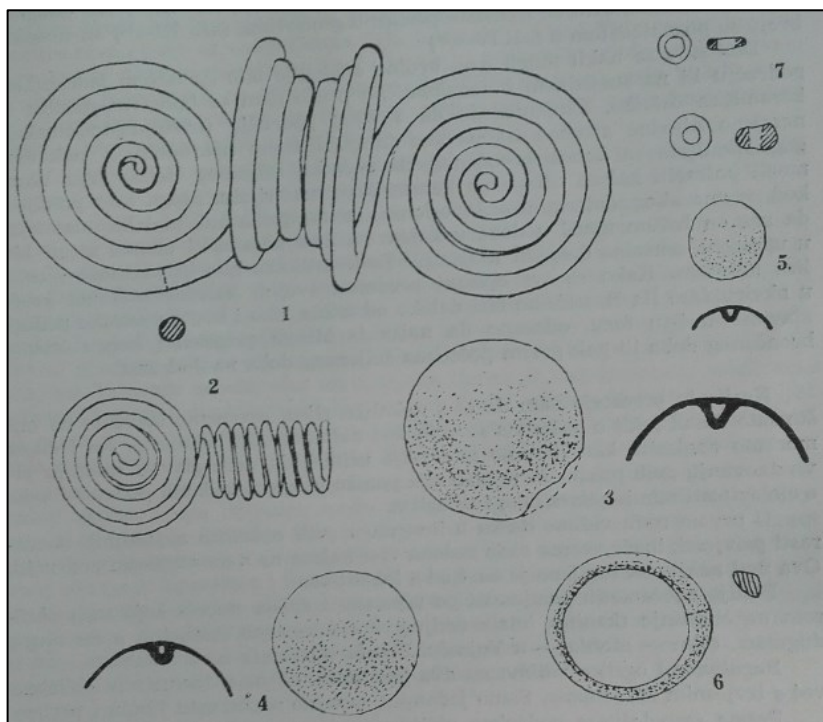
²⁵⁶ Ibid., 126.

²⁵⁷ Ibid., 56-57.

²⁵⁸ Ibid., 126.

²⁵⁹ Dabelić 1989, 56.

imaju sličnosti s nalazima iz Krkovića, Malog Vinika (Sl. 10/2), Pećine u Podumcima, Zelova i Komize.²⁶⁰ Za razliku od nakita, za keramičke je nalaze daleko teže pronaći ikakve analogije s obzirom na manjak arheoloških iskopavanja i publiciranja nekropola (ili drugih lokaliteta) s kraja brončanog ili početka željeznog doba.²⁶¹ Iz navedenih je analogija moguće zaključiti kako su tadašnji prapovijesni stanovnici Mljeta trgovali, kontaktirali i izmjenjivali proizvode s ostalim stanovnicima uzduž Dalmacije i prema unutrašnjosti dinarskog zaleđa.²⁶²

Slika 10. Grobni prilozci iz pronađenih kamenih gomila (Marović 1961/1962, 19).

Još je nekoliko gomila pronađeno oko sjevernog i sjeverozapadnog ruba Babinog Polja, ali uglavnom su razrušene tijekom obrade zemlje. Ispod zaseoka Marasovići bile su četiri gomile, ispod sela Sršenovića tri i kod Oboda još tri. Na jugoistočnim padinama Babinog Polja nalazi se izvor Vodice, iznad kojeg se uzdiže brdo na kojem se nalazi poveća utvrda, Gradac od Vodica, koji je vjerojatno izgrađen kako bi branio izvor i plodno polje. Danas je on potpuno ruševan, ali još se krajem 80-ih moglo prepoznati da je bio okrugao, visok nešto više od 1,5 m, širok oko 2 m i promjera oko 20 m. Sjeveroistočno od izvora Vodice nalazi se brdo Straževac na kojem se također nalazio jedan gradac, danas razrušen, polukružnog oblika, duljine oko 70 m. S južne strane ovog brda nalazio se i manji suhozid duljine oko 20 m. Možda je to bio vidikovac s kojeg

²⁶⁰ Ibid.

²⁶¹ Ibid., 20.

²⁶² A. T. Vojvoda, *Mljet - Odisejev otok*, Zagreb 2004., 15. Dalje u tekstu Vojvoda 2004.; Dabelić 2014, 33.

se pratilo more između Pelješca i Mljeta. I samo ime brda, Zirine, govori da se s njega ziralo, odnosno promatralo. Još se jedna gomila nalazila u Prožuri kod Crnca kamena, ali je razrušena 1960. godine prilikom izgradnje otočke ceste. Na istočnom dijelu otoka između sela Prožure i Maranovića nalazila se jedna gomila. Još dvije su se nalazile u polju Struje ispod Maranovića, jedna kod lokaliteta Vrhmljeće i jedna sjeverno od brda Planjak. U ovom se dijelu otoka i kameni gradci nazivaju gomilama.²⁶³

Gomile i gradine brojne su po cijelom otoku, ali najviše ih je koncentrirano u središnjem i zapadnom dijelu gdje su postojali najbolji uvjeti za stočarstvo i ratarstvo. Svojom brojnošću svjedoče o gustoj naseljenosti Mljeta u željezno doba. Prema rezultatima istraživanja analognih objekata na otocima i kopnu, može se zaključiti kako je u slučaju Mljeta riječ o gradinskoj kulturi iz brončanog, ali pretežno željeznog doba, čiji su nositelji bile ilirske zajednice. Postanak ovih gradina može se datirati oko 1000 g. pr. Kr., a nekoliko je karakteristika koje sve dijele. Prvo, smještene su bez iznimke na srednje visokim i lako obranjivim uzvišenjima koja, uglavnom s južne strane, imaju prirodne prepreke, poput visokih stijena. Zatim, redovno se nalaze iznad krških udolina i u blizini izvora, a samim tim i blizu naselja koja su se u tim područjima nalazila. Sve su gradine bile solidno građene, a izgled im svakako upućuje na obrambeni karakter. Sudeći po veličini gradina, u njih su se u nesigurnim vremenima mogle skloniti i brojne zajednice, a kako ih je bilo mnogo, može se zaključiti da je bilo mnogo i zajednica te da su sukobi bili česti. Ilirske su zajednice mogle biti neprijateljski nastrojene jedne prema drugima pa su ponekad gradine služile za obranu od susjednog plemena, ali vjerojatno je obrana od stranih napada bila ipak češći slučaj.²⁶⁴

Iz ovoga je moguće zaključiti kako su tadašnji prapovijesni stanovnici Mljeta trgovali, kontaktirali i razmjenjivali proizvode s ostalim stanovnicima uzduž Dalmacije i prema unutrašnjosti dinarskog zaleđa.²⁶⁵

²⁶³ Ibid., 58.

²⁶⁴ Ibid., 59.

²⁶⁵ A. T. Vojvoda, *Mljet - Odisejev otok*, Zagreb 2004., 15. Dalje u tekstu Vojvoda 2004.; Dabelić 2014, 33.

8 Pregled kopnenih arheoloških rekognosciranja i istraživanja antičkih lokaliteta

Intenzivnije arheološko zanimanje za Mljet javlja se tek sredinom 20. st., a najstarija poznata arheološka nalazišta na otoku potječu, kako se već prikazalo, iz razdoblja željeznog doba, vežu se uz Ilire i poprilično su brojna. Budući da taj period ipak nije tema ovog rada, nalazišta čiji se nalazi pripisuju Ilirima do sada su samo nabrojena. S druge strane, poznatih antičkih lokaliteta daleko je manje, a mnogi su do danas devastirani i nemoguće ih je locirati.²⁶⁶ Među danas postojećim antičkim lokalitetima svakako se izdvaja kompleks u Polačama koji će u ovom poglavlju biti prvi obrađen. Nakon njega uslijedit će kraći ulomci posvećeni ostalim poznatim antičkim lokalitetima, njihovim sudbinama i pojedinačnim nalazima.

8.1 Kompleks u Polačama

Polače su najstarije naselje na otoku Mljetu, smješteno na njegovoj sjeverozapadnoj strani, u najsigurnijem zaljevu ovog područja zaštićenom otočićima Tajnik, Kobrava, Ovrata, Moračnik i Školjić. Naselje je dobilo ime prema istoimenoj kasnoantičkoj palači. U njemu danas živi oko 140 stanovnika, a tek se u drugoj polovici 19. st. naselje počelo širiti uz samu obalu.²⁶⁷ Danas je Arheološka zona Polače zaštićeno nepokretno kulturno dobro - kulturno-povijesna cjelina (Z - 2529), koja se prema službenim stranicama Registra kulturnih dobara Ministarstva kulture Republike Hrvatske datira od 5. do 12. st. i obuhvaća: ruševine kasnoantičke rimske palače; ruševne ostatke zgrade starog lazareta; istočnu baziliku (ruševni ostaci ranokršćanske crkve); zapadnu baziliku (ruševni ostaci ranokršćanske crkve); sjeverni kompleks (ostaci termi); utvrdu Kaštio; arhitektonske ostatke neutvrđene namjene u obalnome dijelu sjeverozapadno od palače, a koji tvore zajedničku cjelinu.²⁶⁸

Rimljani su se u Polačama smjestili na blagoj padini, koja se spuštala prema obali, što je omogućavalo neposredan pristup brodova. Palača je građena za upravitelja otoka, a bila je namijenjen i obrani posjeda, o čemu svjedoče dvije jake kule na njezinim krajevima. Palača je jedno od najmonumentalnijih zdanja iz rimskog perioda na prostoru Dalmacije, a uz Dioklecijanovu palaču u Splitu, predstavlja najveći rimski spomenik u Dalmaciji, koji je

²⁶⁶ Osobna komunikacija (V. Perković).

²⁶⁷ <https://np-mljet.hr/naselja/> Pristupljeno 28.2.2020.

²⁶⁸ <https://registar.kulturnadobra.hr/> Pristupljeno 5.3.2020.

neophodno promatrati kao dio većeg arhitektonskog kompleksa. Svi nalazi na području Polača (palača, sakralni objekti, kupalište) svjedoče o kontinuitetu naselja na području luke Polače u razdoblju od 1. do 11. stoljeća.²⁶⁹

²⁶⁹ Hebib 2018, 46.

8.1.1 *Villa rustica*

U središtu kompleksa smještena je imponantna građevina koju su mnogi autori prema arhitektonskim i prostornim karakteristikama pripisali kasnoantičkoj građevini tipa *palatium*, poput Dioklecijanove palače u Splitu ili Galerijeve u Solunu. Građena je od masivnog lokalnog kamena, koji je unatoč tomu što nije bio tesan, bio prilično jednoličan.²⁷⁰ Pročelje građevine bilo je posebno razvedeno s poprečnim, dvokatnim predvorjem koje je sa svake strane završavalo četrnaesterostranim kulama. Na predvorje se nastavlja pravokutna velika dvorana (26,5 m x 13 m) orijentirana prema jugu, koja završava apsidom, iznutra oblom (š = 8 m), a izvana mnogokutnom (prema pravilima ravenskog graditeljstva). Ovakva jedinstvena središnja dvorana podsjeća na prostoriju *aula regalis*, prostor korišten za odvijanje dvorskih svečanosti, odnosno legitimiziranja vladara. S istočne i zapadne strane dvorane smještene su dvije četverokutne prostorije (prednja je dvostruko veća od stražnje), koje visinom prate samu dvoranu (12 m). Osnovna ideja u oblikovanju ove građevine je monumentalnost. U palaču se ulazilo s više strana, a ne samo kroz vrata na glavnome pročelju u izravnome dodiru s morem.²⁷¹

Prvi spomen ove građevine navodi Franz Petter 1857. godine u djelu *Dalmatien in seinen verschiedenen Beziehungen*. Nakon njega se spominje u velikoj publikaciji *Österreich-Ungarische Monarchie in Wort und Bild*, a naposljetku i u Petermanovu vodiču *Kroz umjetničke i historijske spomenike Dalmacije*. Ovi pisci uz kratki opis palače spominju još samo stare legende o zatočenim rimskim patricijima. Ozbiljniji interes za palaču javlja se 1913. godine u Arheološkom muzeju i Konzervatorskom zavodu u Splitu. Tako su, primjerice, zabilježeni spisi s vijestima o rušenju palače od strane seljaka koji su od njenog materijala gradili kuće. Frane Bulić tada piše pismo Lučkom poglavarstvu u Dubrovniku, u kojem traži podatke o rušenju ostataka kasnoantičke građevine u luci Polače te drugo pismu Župnom uredu u Lombardi, u kojem zahtijeva fotografiju mljetske ruševine. Od Lučkog poglavarstva dobiva odgovor u kojem mu je objašnjeno kako su radnici zaista kopali i pronašli ostatke lukobrana, ali da je palača ostala netaknuta. Uslijedio je odgovor i od Župnog ureda u kojem je župnik izvijestio o rušenjima 1913. godine prilikom kojih je porušen i lijevi ugaoni toranj pročelja. Novi podaci o palači spominju se u spisima splitskog Konzervatorskog ureda iz 1916. i 1917. godine kada su pronađeni natpisi koje je F. Bulić objavio u članku u kojem je donio neke nove poglede, objavljujući i dva

²⁷⁰ Fisković 1999, 66. Prema: N. Duval, “*Que savons-nous du Palais de Theodoric a Ravenne?*”, *Melanges d'Archeologie et d'Histoire*. Rome/Paris, 337-371.

²⁷¹ Fisković 1999, 65-66.

fragmenta pronađena u blizini palače, ističući pak kako uz nju nije pronađen nikakav epigrafski ili ornamentalni fragment. B. Gušić publicira jedan novi natpis iz Korita i kritički ponavlja stare i nove vijesti o palači u okviru studije *Antropogeografska ispitivanja I. dio*. Iza toga se više nitko nije zanimao za Mljet do 1970 - ih.²⁷²

Na području same palače provedena su manja arheološka istraživanja tijekom 1970 - ih i 1980 - ih godina pod vodstvom tadašnjeg Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode iz Dubrovnika (današnji Konzervatorski odjel). Nova su istraživanja uslijedila u razdoblju od 1998. do 2000. godine, međutim nijedno od spomenutih istraživanja nije objavljeno.²⁷³ M. Žapčić izradio je detaljnu fotogrametriju palače, a tijekom ostalih je istraživanja izrađena nacrtana dokumentacija.²⁷⁴ Sljedeća su istraživanja, koliko je poznato, provedena tek 2019. godine, pod vodstvom dr. sc. Miroslava Katića, ravnatelja Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. Tom su prilikom otkriveni temelji kula palače, širine 3,6 m, dio termalnog sklopa i velika cisterna za vodu duga 12 m i s dva unutarnja kontrafora koja su nosila svod. Cisterna je služila za akumulaciju pitke vode i opskrbu termalnog sklopa vodom.²⁷⁵ Istraživanja su nastavljena u siječnju 2022. g.²⁷⁶, međutim o rezultatima istraživanja teško je govoriti budući da dodatne informacije nisu ustupljene.

Danas je mljetska palača očuvana u visini od oko 20 m, ali kako je dugo vremena služila kao izvor građevinskog materijala, primjerice za gradnju kuća obitelji Dabelić i Nodilo, većina zidova je srušena. Vjerojatno u ranom srednjem vijeku počinje razgradnja ostataka antičke arhitekture u Polaçama, a prostor unutar palače prenamjenjuje se za boravak većeg broja ljudi. Sama palača tada još nije bila razgrađena jer je i dalje pružala sklonište stanovništvu šireg područja.²⁷⁷

²⁷² Prijatelj 1949, 91; Bulić 1919-1922.

²⁷³ Koliko je autorici poznato

²⁷⁴ *Strateški razvojni okvir Nacionalnog parka Mljet: Atlas projektnih ideja*, Društvo arhitekata Zagreba. Dubrovnik/Zagreb 2016, 57. Dalje u tekstu: *Atlas projektnih ideja* 2016.

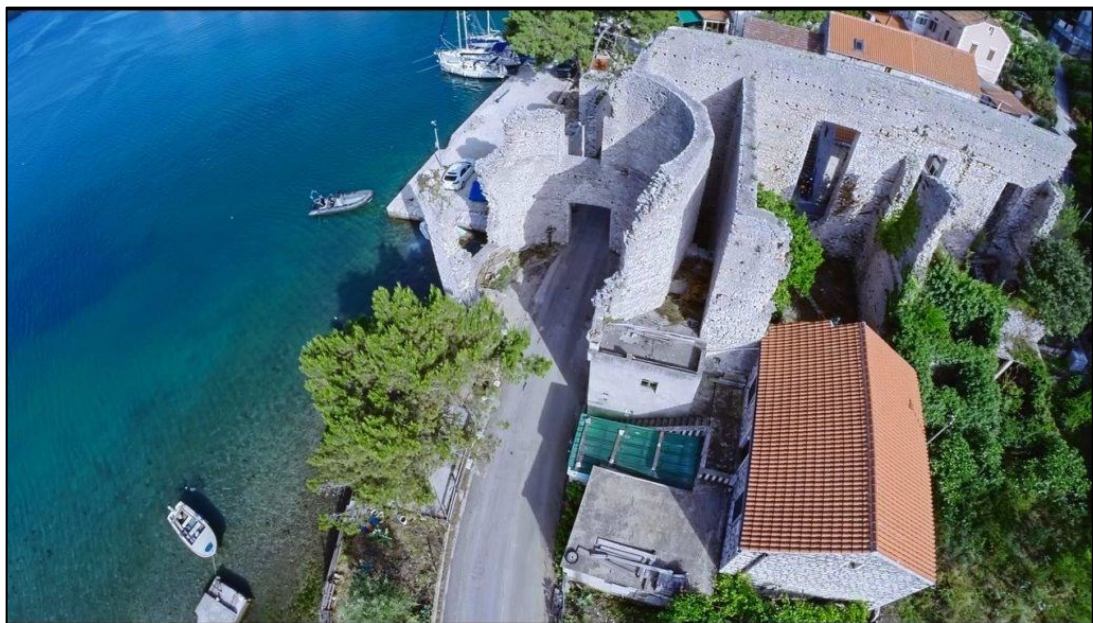
²⁷⁵ <https://np-mljet.hr/mljet-na-pragu-jadrana/> Pristupljeno 15.12.2020.

²⁷⁶ <https://np-mljet.hr/ucenici-np-mljet-obisli-arheoloski-lokalitet-u-polacama/> Pristupljeno 11.2.2023.

²⁷⁷ Dabelić 1989, 64.

Slika 11. Mljetska palača danas. Pogled na sjevernu stranu.
(<http://www.mljet.hr/?l=hr&ispis=staticna&id=12&iskljuci=da>. Foto: TZO Mljet)

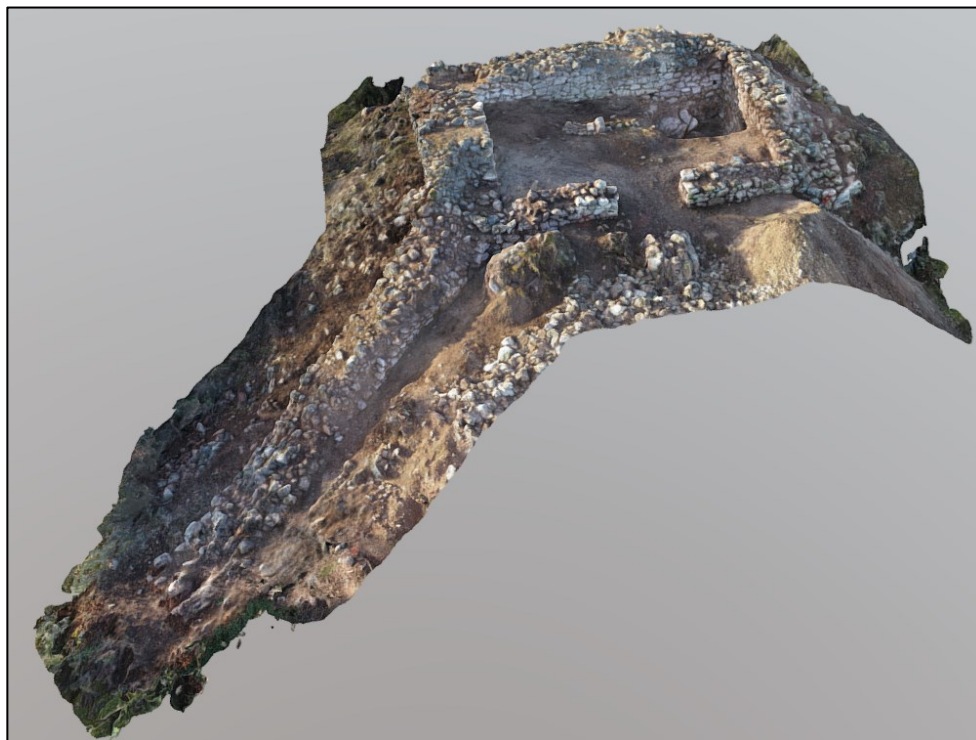
Slika 12. Mljetska palača danas. Pogled na zapadnu stranu
(<http://www.mljet.hr/?l=hr&ispis=staticna&id=12&iskljuci=da>. Foto: TZO Mljet).

Slika 13. 3D model mljetske palače (<https://sketchfab.com/3d-models/rimska-palaca-mljet-polace-a2f40665ab02493087c4459a75761d39>. Izradio: Arheo plan d.o.o.)

8.1.2 Utvrda Kaštio

Na brijegu južno od palače, otkriveni su 1930-ih godina ostaci kasnoantičke utvrde, izgrađene u svrhu nadzora zaljeva. Utvrda je bila četvrtastog oblika, s oronulim i vrlo širokim vanjskim zidom i poligonalnim tornjevima na svakom uglu, a u njoj se nalazila i mala cisterna.²⁷⁸ Tijekom prve faze arheoloških istraživanja 1970-ih i 1980-ih, ostaci utvrde samo su detaljno očišćeni.²⁷⁹ Koliko je poznato, prvo arheološko istraživanje proveo je 2022. godine Muzej hrvatskih arheoloških spomenika pod vodstvom dr. sc. Miroslava Katića.²⁸⁰

Slika 14. Prikaz 3D modela kule Kaštio (<https://sketchfab.com/3d-models/rimska-palaca-mljet-polace-a2f40665ab02493087c4459a75761d39> Izradio: Arheo plan d.o.o.)

²⁷⁸ I. Fisković, *Late Antique Buildings in Polače on the island of Mljet*, VAHD 87-89, Radovi XIII. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju, Split-Poreč, 1998, 278. Dalje u tekstu Fisković 1998.

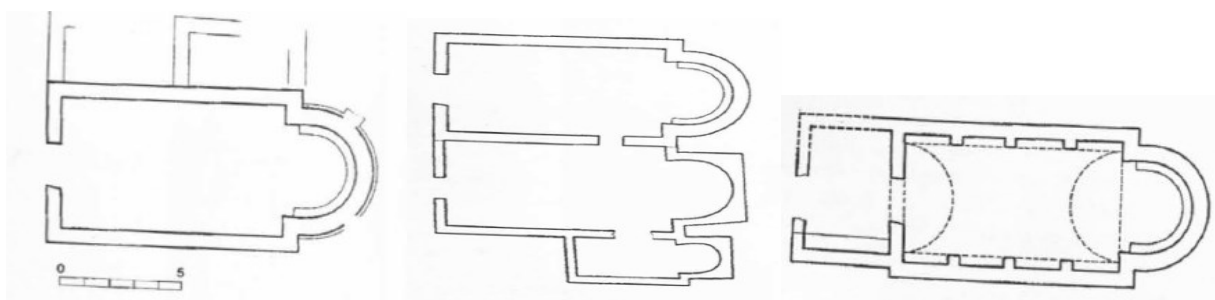
²⁷⁹ Prijatelj 1949, 91.

²⁸⁰ Izvješće s ovog istraživanja nije ustupljeno pa dodatni podaci o samim rezultatima ne mogu biti ni izneseni.

8.1.3 Istočna bazilika

Istočno od palače otkrivena je tzv. Istočna bazilika, koja se u literaturi spominje i kao lokalitet Nodilove štale.²⁸¹ Crkva je arhitektonski vrlo jednostavna sa svojim pravokutnim izduženim oblikom s polukružnom apsidom na začelju, a moguće ju je datirati u 5. st. po. Kr. Svojom je skromnom veličinom mogla služiti liturgiji samo malom broju stanovnika i posjetitelja Polača. Prema I. Fiskoviću, neizostavnu potporu stajalištu da je ova crkva iz istog razdoblja kao i palača pa čak i mozaik, nalazimo u formama dodatne građevine, koje su u skladu s jadranskim bizantizmom 6. st. U to je vrijeme crkva udvostručena građevinom jednakih dimenzija, ali s iznutra izbočenom apsidom u obliku polumjeseca koja je izvana umetnuta u romboidnu strukturu stražnjeg kraja. Budući da je potkovasti unutarnji obris spojen u dodatnoj, vjerojatno memorijalnoj, bočnoj kapeli, moguće je prepoznati arhitektonski stil koji je na Jadran donijela Justinijanova rekonkvista.²⁸²

Nova je promjena uslijedila kada je kasnija lađa uklonjena zajedno s kapelom tako da su zazidana vrata na pregradi koja ju je spajala sa sjevernom lađom. Najranija je crkva u izvornoj veličini dobila na monumentalnosti kroz izgradnju kupole iznad arkada koju su pridržavali pilastri. Ovakav je način gradnje zapažen i u drugim mjestima hrvatskog priobalja, uglavnom iz razdoblja početka romanike. No, ovdje ga je pratio dodatni skromni narteks ispred crkve, tako da nije pogrešno intervenciju pripisati benediktincima kao predvodnicima vjerskog života i umjetnosti na jadranskim otocima od 11. st.²⁸³

Slika 15. Faze gradnje Istočne crkve. lijevo - 5. st.; sredina: 6. st., desno: 11./12. st. (Fisković 1998, 286).

²⁸¹ Atlas projektnih ideja 2016, 57.

²⁸² Fisković 1998, 279.

²⁸³ Ibid, 280.

8.1.4 Zapadna bazilika

Zapadna (ranokršćanska) bazilika smještena je jugozapadno od palače na udaljenosti od 70-ak metara. Pregrađivana je i proširivana u tri navrata u različitim razdobljima. Prvi sloj pripada najstarijem tipu ranokršćanskog objekta na istočnojadranskoj obali koji A. Mohorovičić datira u 5. ili najkasnije početak 6. st. Drugi je sloj nastao između 6. i 9. st., dok za treći sloj A. Mohorovičić smatra kako pripada romanici 12. st.²⁸⁴ Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode proveo je arheološka istraživanja u ovoj bazilici 1971., 1972. i 1973. godine, pod vodstvom prof. Dubravke Beritić,²⁸⁵ a pronađeni nalazi uključivali su sjedalo za svećenika s katedrom za biskupa i krstionicu; iznutra nadstvođeni grob s ljudskim kosturom čija je starost procijenjena na 1500 godina; ulomak jedne finije keramičke posude uz sam kostur; oltarsku mramornu menzu; razne baze kapitela; primjerke različitih tipova keramike; jednu lucernu; više posuda neobičnog oblika;²⁸⁶ nekoliko fragmenata dekorativne plastike.²⁸⁷

Slika 16. Zapadna bazilika (foto: autorica).

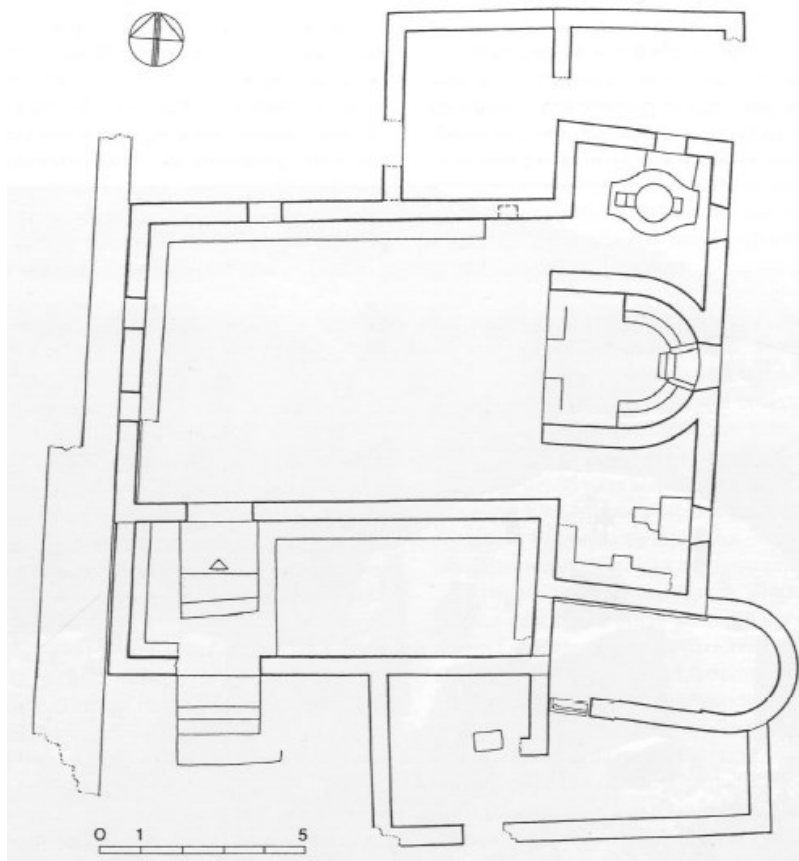
²⁸⁴ A. Mohorovičić, *Prilog poznavanju razvoja arhitekture na otoku Mljetu*, Beritićev zbornik, Dubrovnik 1960, 31.

Dalje u tekstu Mohorovičić 1960.

²⁸⁵ M. Zaninović, *Liberov hram u Polačama na otoku Mljetu*, AV 41, Ljubljana, 1990, 725. Dalje u tekstu Zaninović 1990.

²⁸⁶ Dabelić 1989, 65. Prema: J. Puljizević, *Tajnovita bespuća povijesti na Mljetu*, Vjesnik u srijedu, Zagreb, 12. rujna 1973. god. br. 1114, 15-16.

²⁸⁷ Dabelić 1989, 65.

Slika 17. Tlocrt zapadne bazilike u Polačama (Fisković 1996-1997, 72).

Slika 18. Današnje stanje zapadne bazilike (Demović 2015, 15).

A. Mohorovičić prvi je proveo analizu i ustanovio da crkvu čine tri osnovna sloja koja su izgrađena u zasebnim vremenskim razdobljima, a već je C. Fisković utvrdio da crkva pripada

tipu jednobrodnih bazilika s polukružnom apsidom. Specifična je i po tome što ulazna vrata nisu nasuprot apside nego na bočnom zidu. U osi apside i s obje njene strane nalaze se urušeni ostaci triju prozora.²⁸⁸ Unatoč ruševnosti moguće je datiranje ovih slojeva. Prvi sloj je ranokršćanski, a nastao je po uzoru na tlocrte pravokutnih oratorija.²⁸⁹ Tlocrt je obogaćen transeptnim proširenjem, što je rijetkost (npr. bazilika u Solinu). Struktura zida prvog sloja jedan je od elemenata za rano datiranje ovog objekta, a podudara se sa strukturom najstarijih slojeva ranokršćanske arhitekture. Jedan od elemenata je i neobično proširenje s dva krila, a po sredini te transeptne strukture je apside tako da su ta proširenja vjerojatno služila kao *prothesis* i *diakonikon*. Drugi sloj (bočna pregradnja jednog broda) pokazuje slabiju strukturu zida. Gradili su ga lošiji majstori, a nadograđen je nedugo nakon prvog sloja. Ovakav oblik produžene apside vidljiv je i u primjeru stare katedrale Sv. Marije u Osoru, a A. Mohorovičić ga datira od 6. do 9. st. Treći sloj je nadogradnja iznad prvog sloja i pripada romanici, odnosno 12. st.²⁹⁰

Također, 1973. godine ovdje je pronađena sekundarno upotrijebljena ploča s natpisom koja upućuje na postojanje rimskog hrama posvećenog staroitalskom božanstvu Liberu - zaštitniku vina, plodnosti i polja. Natpis je pronađen u blizini spomenutog kasnoantičkog groba. Ploča natpisa je debljine 23 cm, a materijal od kojeg je izrađena je lokalni vapnenac s dimenzijama 37 x 37 cm. Dimenzije natpisnog polja iznose 30 x 32 cm, a ono je uokvireno žlijebom koji odvaja sam rub natpisa koji nije ukrašen i koji je oštećen na lijevoj i donjoj strani. Kamen se čini izlizan od hodanja po njemu. Slova na natpisu različite su visine - od 3 cm u prvom, drugom, četvrtom, šestom i osmom redu do 3,5 cm u ostalim redovima. Slova su klesana bez prekida i bez interpunkcija, s vidljivim manjim varijacijama (primjerice slovo A je klesano i sa i bez poprečne haste). Slovo L je dosljedno s kosom donjom crtom koja izlazi iz okomite haste, za što M. Zaninović tvrdi kako je svojstvo kasnijeg vremena, vjerojatno 3. st.²⁹¹

²⁸⁸ Mohorovičić 1960, 26.

²⁸⁹ Ibid, 28.

²⁹⁰ Ibid, 31.

²⁹¹ Zaninović 1990, 725.

Slika 19. Liberov natpis iz Polača (Zaninović 1990, 729. Foto: Zavod za zaštitu spomenika kulture Dubrovnik).

Natpis glasi ovako:²⁹²

PRO SALUTE /C(AI) BALBINIAN/I	ZA ZDRAVLJE GAJA BALBINIJANA,
TEMPLUM CU/M PORTICU AD /	UPRAVITELJ IMANJA MAGNO DAO
AMPLIAVIT M/AGNUS VILIC/US	JE PROŠIRITI HRAM S TRIJEMOM.
LIBERO PAT(RI) / LIBE(N)S FECIT.	OCU LIBERU RADO JE NAČINIO.

Mljetski je natpis značajan jer spominje jednu novost, a to je postojanje hrama s trijemom.²⁹³ Ostaci hrama do sada nisu pronađeni, ali M. Zaninović smatra kako nema razloga sumnjati da se hram doista ovdje i nalazio. Iz natpisa je vidljivo kako je upravitelj imanja *vilicus Magnus* za Gaja Balbinijana proširio hram. Budući da je Magno upravljao imanjem, Balbinijan je možda živio negdje na obali, u Saloni, Naroni ili Epidauru.²⁹⁴ Što se nomena *Cornelius* tiče, on je dosta čest u ranom i kasnom principatu,²⁹⁵ dok se kognomen *Balbinianus* u ovom obliku ne spominje u onomastici provincije Dalmacije nigdje osim na mljetskom natpisu. Potječe od kognomena *Balbus* (mucav, tepav), koji je poznat u Saloni i Jaderu. Srodan kognomen *Balbinus*

²⁹² AE 1990, 792; HD024783.

²⁹³ Zaninović 1990, 726; M. Sanader, *O antičkim kultovima u Hrvatskoj*, VAHD 101, Split 2008, 171.

²⁹⁴ Zaninović 1990, 726.

²⁹⁵ Zaninović 1990, 726. Prema: G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*. Heidelberg 1969. Uspor. uglednog Kornelija Verekunda koji ostavlja veliki novae svojoj koloniji u Aequumu: *CIL* 3. 9771 i natpise drugih brojnih Kornelijaca.

potvrđen je u Saloni, Jaderu i Dokleji.²⁹⁶ S druge strane, kognomen *Magnus* je prilično raširen, a u provinciji Dalmaciji poznat je u Jaderu, Saloni i Naroni.²⁹⁷ M. Zaninović navodi kako izostanak prenomena iz imenske formule Balbinijana upućuje na vrijeme druge polovice 2. st.²⁹⁸ Kako je već spomenuto, kosa donja crta slova L ide u prilog dataciji u 3. st..²⁹⁹ Hram se, moguće, izvorno nalazio u antičkoj građevini (*villa rustica* i termalni dijelovi) ili je sekundarno upotrijebljen u ranokršćanskoj crkvi (ploča natpisa nađena je u podu) prije koje je tu, možda, stajao (preuređen) Liberov hram.³⁰⁰ Liberov kult bio je raširen po svim krajevima provincije Dalmacije i Panonije,³⁰¹ ali i Gornje Mezije. Natpisi posvećeni Liberu pronađeni su još primjerice i na Rabu, u Osoru, Senju, Skradinu, Podgrađu, Solinu, Bribiru, Zadru, Korčuli i dr. Većinom se štovao kao *Liber Pater*, a ponekad se javljao zajedno sa svojom družicom Liberom.³⁰² Prisutnost Liberovog kulta na jadranskim otocima Braču, Hvaru, Korčuli i Mljetu dovodi se u vezu s uzgojem vinove loze i proizvodnjom vina, ulja i maslina, a brojni nalazi torkulara odnosno tijesaka za vino idu tome u prilog. Na natpisima iz Žrnova i Brača Liber se čak i javlja s epitetom *Torclesis*.³⁰³ M. Zaninović smatra kako prisutnost Liberovog kulta na Mljetu treba promatrati u kontekstu njegove prisutnosti u susjednoj koloniji Naroni. Naime, još uvijek nije u potpunosti razjašnjeno pitanje kome je Mljet pripadao u antici - Naroni ili Epidauru. Premda se svojim istočnim dijelom nastavlja na Elafite, istovremeno je i blizu Pelješca, koji je u antici administrativno pripadao Naroni, što je potvrđeno natpisom CIL III 8451 = 14623 u kojem se spominju dekurioni i kvatuorviri kolonije u Naroni.³⁰⁴ I danas je s Pelješca najbliži pristup uvali Polače iz Žuljane pa se prema tome može pretpostaviti da je i Mljet bio dio spomenutog teritorija.³⁰⁵ Kako navodi M. Zaninović, moguće je da je otok Mljet pripadao izvjesnom Balbinijanu, za kojeg je Magno obnovio i proširio hram, što ne bi bilo neuobičajeno. Oktavijan je, naime, mogao nekome

²⁹⁶ Zaninović 1990, 727.

²⁹⁷ Ibid. Prema: Alföldy 1969, bilj. 3, 235.

²⁹⁸ Ibid. Prema: Alföldy 1969, bilj. 3, 27.

²⁹⁹ Ibid. Prema: G. Petrović, *Paleografija rimskih natpisa u Gornjoj Meziji*, Beograd 1975; M. Zaninović, *Antički latinski natpis iz Trpnja*, u: S: Vekarić (ur.), *Pelješki zbornik 2*. Društvo Pelješčana u Zagrebu, 1980, 193.

³⁰⁰ Zaninović 1990, 725.

³⁰¹ Ibid, 728; Sanader 2008, 171.

³⁰² Sanader 2008, 171.

³⁰³ CIL III 10100.

³⁰⁴ C. Fisković, *Arheološke bilješke s Pelješca*, VAHD 55, 1953, 234, bilj. 48. Donosi ispravak čitanja u CIL-u po M. Abramiću.

³⁰⁵ Zaninović 1990, 728.

pokloniti Mljet nakon što se obračunao s mljetskim stanovništvom 35. g. pr. Kr., kao što je to učinio s posjedima u Istri.³⁰⁶

Posljednje pitanje koje se nameće vezano uz nalaz ovog natpisa je gdje se nalazio sam hram. Može se pretpostaviti da se nalazio u predjelu palače i termi ili pak na mjestu ranokršćanske crkve u čijem je podu i pronađen. Moguće je da je hram srušen ili pregrađen prilikom izgradnje ove crkve, što ne bi bio prvi slučaj. Poznat je primjer gradnja bazilike svetog Klementa iznad poganskog Mitreja u 4. st. istočno od Koloseja. U prilog ovoj tezi idu pronađene baze kapitela stupova koje su možda pripadale portiku hrama, dok su naknadno iskorištene i u bazilici.³⁰⁷

³⁰⁶ Zaninović 1990, 728. Prema: F. Tassaux, *L'implantation territoriale des grandes familles d'Istrie sous le Haut-Empire Romain*, *Atti Civ. mus. st. arte Trieste*, Quad. 13-2, 1983-84, 193-216; P. Orsted, *Roman Imperial Economy and Romanization* (Copenhagen 1985) 117, 251-349.

³⁰⁷ Zaninović 1990, 730.

8.1.5 Sjeverni kompleks

Prilikom arheoloških istraživanja 1980. godine, pod vodstvom Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode iz Dubrovnika,³⁰⁸ istraživao se tzv. Sjeverni kompleks. Nazvan je tako prema svom položaju u odnosu na palaču, a smješten je između palače i Lazareta, odnosno puta i morske obale.³⁰⁹ Sjeverni kompleks čine dvije građevine, od kojih je djelomično arheološki istražena ona smještena bliže palači. U njoj su pronađene dvije pravokutne prostorije apsidalnih završetaka, a u većoj prostoriji, na dubini od 0,5 m, pronađeni su ostaci antičkih termi, koje su pripadale luksuznijem stambenom dijelu kompleksa. Zid termi očuvan je u visini od oko 1,5 m i u duljini od 4 m.³¹⁰

Obližnji zid uz potok vjerojatno je dijelio gospodarski od stambenog dijela.³¹¹ Na postojanje termi upućuje tlocrt nekoliko spojenih apsida. Prethodno se sumnjalo u crkveno zdanje, međutim za kasnoantičku kulturu nije neobično povezivanje kupališnih i obrednih sadržaja, za što dokazi postoje na više mjesta i na istočnojadranskoj obali.³¹² Osim toga, u razini nasipa vidljivi su ostaci zidina koje su se nastavljale na prethodno spomenute, čime je zatvorena mreža prostorija karakterističnih za termalne sklopove. U prilog tomu da je riječ o termama ide i postojanje korita dvaju potoka koja se pružaju s objiju strana ruševina, ali i pronađeni sitan arheološki materijal.³¹³

Na području termi, unutar najveće, istočne apsida, 1982. g. pronađen je kasnoantički mozaik koji je konzerviran i zatim zatrpan.³¹⁴ Mozaik je izrađen u dekorativnoj plastici, okrugao je i promjera oko 2 m.³¹⁵ Mozaik predstavlja jedini takav pronađeni primjerak u dubrovačkom području, a ikonografski se tumači prilično neujednačeno. Naime, pri samom otkriću smatralo se da prikazuje lik ždrala, dok se I. Fiskoviću činilo kako se ipak radi o nekom morskom čudovištu. Također napominje kako bi bilo korisno napraviti reviziju istraživanja koja bi mogla pojasniti sadržaj.³¹⁶

³⁰⁸ Ibid, 65.

³⁰⁹ Atlas projektnih ideja 2016, 57.

³¹⁰ Dabelić 1989, 65.

³¹¹ Ibid.

³¹² Fisković 1999, 69

³¹³ Atlas projektnih ideja 2016, 58.

³¹⁴ Fisković 1999, 69.

³¹⁵ Dabelić 1989, 65.

³¹⁶ Fisković 1999, 69.

Slika 20. Pronađeni rimski mozaik. (Fisković 1996-1997, 69).

Nova se istraživanja u predjelu termalnog kompleksa nisu provela do 2019. godine,³¹⁷ kada je potvrđeno pružanje termi od obale do današnje ceste. Naime, u kanalu na cesti pronađen je ugao građevine (dijela termi) koji pokazuje kako su terme preuređivane tijekom kasne antike te da su imale topli pod građen od keramičkih cijevi (tubula) kroz koji je cirkulirao grijani zrak.³¹⁸

³¹⁷ Koliko je autorici poznato

³¹⁸ <https://np-mljet.hr/mljet-na-pragu-jadrana/> Pristupljeno 15.12.2020. Do eventualnih fotografija ili izvještaja spomenutog arheološkog istraživanja nažalost nije bilo moguće doći i iz tog je razloga kao izvor informacija poslužila samo spomenuta internetska stranica.

Slika 21. Ostaci termi pronađeni u kampanji 2019. godine (<https://np-mljet.hr/mljet-na-pragu-jadrana/>).

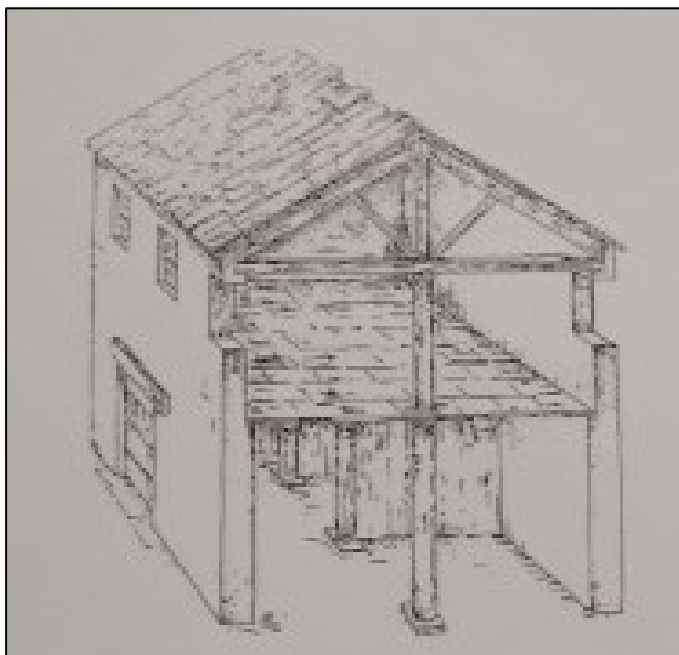

Slika 22. Arheološka iskopavanja 2019. godine (https://np-mljet.hr/mljet-na-pragu-jadrana).

Na najvišoj koti ovog kompleksa, na Glavici, nalaze se ostaci utvrde - promatračnice, koja je služila za kontrolu prilaza luci i palači. Danas su na tom mjestu vidljive kule povezane zidom i ostaci zgrade - vjerojatno glavne kule promatračnice.³¹⁹

³¹⁹ Fisković 1999, 70.

Zapadnije od Sjevernog kompleksa, na ravni iznad uvale Rogač, ubicirani su ostaci gospodarsko-ladanjskog sklopa iz 1. ili 2. st.,³²⁰ koji do danas nije arheološki istražen.³²¹ Ova je građevina pravokutnog oblika i s lezenama, a očuvana je u visini od 4 m.³²² Građevina ima više vrata u prizemlju,³²³ a na zidovima ima mnoštvo otvora oblikovanih poput strijelnica. Upravo zbog brojnosti tih otvora, ali i smještaja uz antičko pristanište, može se pretpostaviti kako je ova građevina vjerojatno imala gospodarsku namjenu, tj. da je služila kao skladište, *horreum*.³²⁴

Slika 23. Rekonstrukcija skladišta (*horreum, foenilium*). (Begović-Dvoržak 2003b, 301. Prema: Roffia 1997).

Na najvišoj koti ovog kompleksa, na Glavici, nalaze se ostaci utvrde - promatračnice, koja je služila za kontrolu prilaza luci i palači. Danas su na tom mjestu vidljive kule povezane zidom i ostaci zgrade - vjerojatno glavne kule promatračnice.³²⁵

³²⁰ Atlas projektnih ideja 2016, 58.

³²¹ Koliko je poznato.

³²² Atlas projektnih ideja 2016, 58.

³²³ Begović-Dvoržak 2003b, 292.

³²⁴ Ibid.

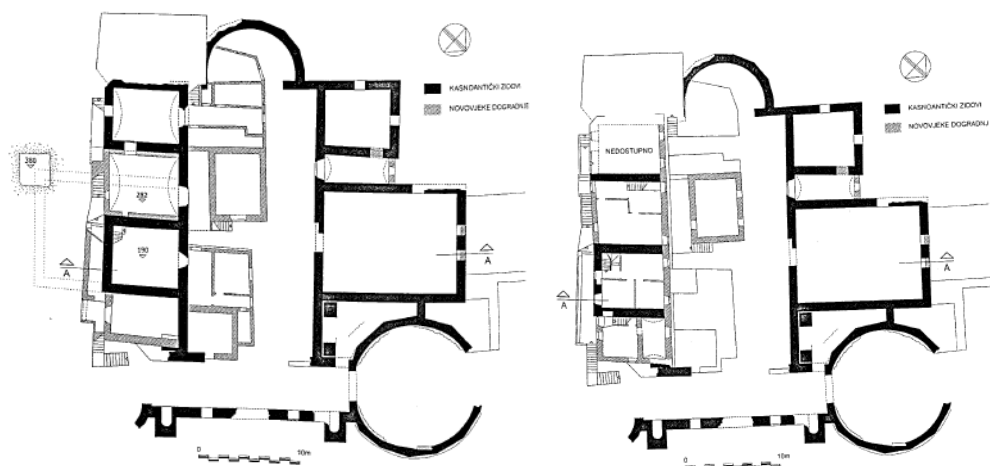
³²⁵ Fisković 1999, 70.

8.1.6 Ispravak tlocrta palače

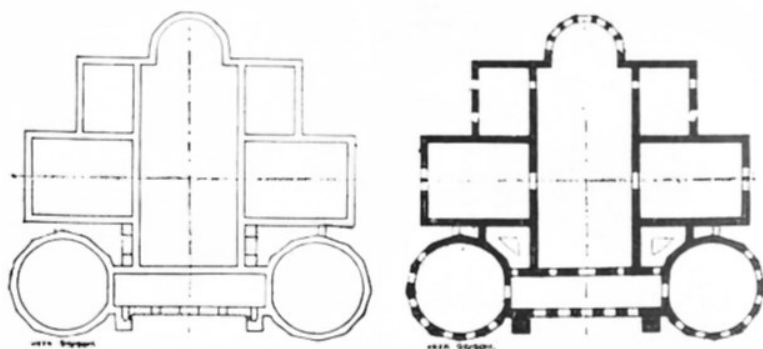
Tlocrt mljetske palače prvi je objavio danski arhitekt Ejnar Dyggve 50-ih godina 20. st. Međutim, uslijed kratkog vremena koje je proveo na Mljetu, nepovoljnih vremenskih uvjeta koji su ga tamo zatekli, ali i nekorištenja geodetskih snimki i starih katastarskih planova, taj prvi tlocrt palače nije prikazao u potpunosti točno. Bez obzira, on je svoj tlocrt objavljavao u svim daljnjim radovima koji su imali veliki odjek u stručnim krugovima širom svijeta jer je riječ o znanstvenom problemu koji je trebao rasvijetliti genezu ranokršćanskih crkava.³²⁶ Na inicijativu Uprave Nacionalog parka Mljet, Institut za povijest umjetnosti u Zagrebu pozvan je da obradi i prikaže dva kapitalna spomenička lokaliteta - Samostan sv. Marije i kasnoantičku palaču u Polačama. Zbog važnosti znanstvenog problema i zbog autoriteta arhitekta E. Dyggvea formirana je radna skupina čiji su članovi bili Josip Stošić, povjesničar umjetnosti, arhitekti Ivan Tenšek i Ivana Valjato-Vrus te arheolog Ivica Žile iz Konzervatorskog odjela Uprave za zaštitu spomenika kulture u Dubrovniku. Zaključili su da je E. Dyggve na osnovi nepotpune arhitektonske snimke rekonstruirao tlocrt na načelu simetrije, a bez značajnijih materijalnih činjenica. Tako je veliko bočno krilo uveo i na nasuprotnoj jugoistočnoj strani jer je to odgovalo njegovim teorijama o odnosu palače i crkve. Naposljetku se pokazalo kako na tom mjestu postoji tek malo bočno krilo slično objema nasuprotnim prostorijama do apside, ali koje je utopljeno u stambenim objektima iz 19. i ranog 20. st. To se potvrdilo, osim arhitektonskim snimanjem, i arheološkom sondom na mjestu očekivanog ugla predviđenog velikog krila. Sonda je bila prazna, bez ikakvih tragova zidova kakvi bi se trebali očekivati ako je tamo stvarno bilo krilo. Istraživanja su pokazala da su zidovi obaju malih bočnih krila osim u prizemlju sačuvani i u razini prvog kata novih kuća, da je debljina zidova oko 100 cm, da je između dvaju krila bio slobodan prostor u kojem je moglo biti vanjsko stubište za uspinjanje na glavnu etažu kao završnu komunikaciju od istočne crkve do palače. Na taj zaključak navode i vrata na gornjoj etaži na nasuprotnoj strani glavne dvorane do kojih su morale voditi vanjske stube. Na razini prizemlja sačuvani su svi zidovi bočnih krila, dok je na gornjim etažama zid prema velikoj dvorani srušen i izveden je novi u primjerenijoj debljini. Što se tiče bočnog jugoistočnog krila palače, potpuna će rekonstrukcija biti moguća tek po izvršenim dodatnim arheološkim i građevinskim istraživanjima, čime bi se utvrdila sačuvanost antičkih zidova i izvorni raspored otvora.³²⁷

³²⁶ J. Stošić, I. Tenšek, I. Valjato-Vrus, I. Žile, *Ispravljani tlocrt kasnoantičke palače u Polačama na otoku Mljetu*, Časopis za književnost i znanost XIII, 1-2, 2002, 271. Dalje u tekstu Stošić i sur. 2022.

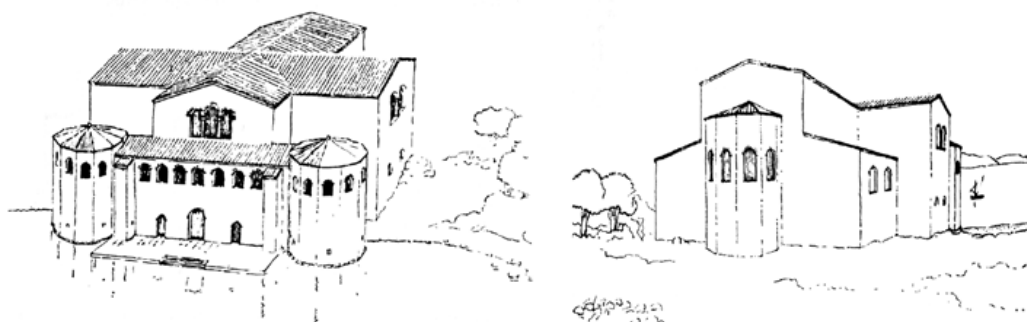
³²⁷ Stošić i sur. 2002, 274-275.

Slika 24. Lijevo: tlocrt palače na razini donjih etaža dograđenih kuća i presjek A-A; postojeće stanje. Desno: tlocrt palače na razini prvog kata dograđenih kuća; postojeće stanje (Stošić i sur. 2002, 272-273).

Slika 25. Tlocrt palače (Dyggve 1959, 86).

Slika 26. Rekonstrukcija palače na Mljetu (Dyggve 1959, 87).

8.1.7 Kontekst izgradnje palače - tko i pod kojim okolnostima?

Unatoč jedinstvenosti ovog kasnoantičkog kompleksa, a posebno palače koja se ističe čak i unutar uže skupine najraskošnijih kasnoantičkih ladanjskih zdanja, sustavna arheološka istraživanja nekako su ipak zaobišla ovaj kompleks kao i čitavi otok. Međutim, imajući u vidu većinu istraženih kasnoantičkih ladanjskih zdanja širom rimskog svijeta, jasno je da palača u Polačama predstavlja rijetkost. Već duže od sto godina njome se bave mnogi znanstvenici, počevši od don Frane Bulića, preko Krune Prijatelja, Ljube Karamana, Ejnara Dyggvea, Cvite Fiskovića pa do akademika Igora Fiskovića. Unatoč tomu, na neka osnovna pitanja poput konteksta osnivanja palače i njezine datacije, još uvijek nisu ponuđeni jednoznačni odgovori. Iz ovih je razloga T. Turković u relativno recentnom znanstvenom radu³²⁸ podvrgnuo čitavi kompleks formalnoj analizi. Taj će rad poslužiti kao baza za pisanje ulomaka vezanih za kontekst izgradnje palače, problematiku datacije te analogije.

Tijekom pokušaja utvrđivanja porijekla palače, primijećena je surovost i jednostavnost u gradnji koja se nikako nije slagala sa savršenošću tehnike gradnje i točnom geometrijskom realizacijom svih dijelova u harmonijsku simetriju. To je neke istraživače nagnalo na pokretanje rasprave o nedovršenosti građevine, ali i o tome je li ikada u stvari korištena.³²⁹ Na temelju uređenja čitave palače, za koju I. Fisković smatra da sigurno nije bila nedovršena kako se pisalo,³³⁰ moguće je protumačiti njezinu izvornu uporabu s još nekih stajališta. Prizemlje i katovi bočnih prostorija istovjetni su u rasporedu i veličini, čime upućuju na pretpostavljano primanje brojnih gostiju te objedinjavanje unutarnjih ceremonijalnih sadržaja. U palaču se ulazilo s više strana čime je bio omogućen direktan pristup s brodova, ali i komunikacija s okolinom. Međutim, na čitavom prostoru oko palače nisu pronađeni ostaci drugih građevina namijenjenih stanovanju, a istodobno se u razmještaju vidljivih ruševina vidi da ih nije mnogo takvih ni postojalo. Slijedom svega navedenog, nameće se pitanje tko je i kada podigao palaču, terme, crkvu i ostala zdanja. Odgovore otežava činjenica što se kod nas nije pronašao nikakav povijesni podatak od izravne važnosti za procvat Polača.³³¹

³²⁸ T. Turković, *Kasnoantička "palača" u Polačama - nove spoznaje*, Zbornik radova simpozija „Dani Cvita Fiskovića“, Zagreb, 2010, 90. Dalje u tekstu Turković 2010.

³²⁹ Fusković 1999, 69.

³³⁰ Fisković 1999, 69. Prema: C. de Azevedo, *Il palatium di Porto Palazza a Meleda. Atti del Convegno „Tardo antico e alto Medioevo - la forma artistica nel passaggio dall'antichità al medioevo*. Rim 1968, 273-283.

³³¹ Fisković 1999, 77.

Istraživači ovog kompleksa mislili su da je, s obzirom na karakteristike, palača bila građena za rimskog cara Maksimijana Herkulija tijekom njegovih kampanja na i uokolo Iberskog poluotoka između 296. i 298. g. po. Kr.³³² J. Arce isključuje tu mogućnost i iznosi tezu da je riječ o palači nekog visokog dužnosnika, namjesnika, plemića ili biskupa.³³³ Međutim, E. Hayley je to opovrgnuo mišljenjem da je teško povjerovati da bi ijedan namjesnik u tetrarhijsko doba dao podići palaču koja svojim dimenzijama nadmašuje Galerijevu palaču u Solunu, Maksimijanovu u Milanu i Maksencijevu u Rimu.³³⁴ Osim što mljetska palača dijeli niz osnovnih obilježja s Maksimijanovom palačom u Milanu, postoje i naznake da je građena u kratkom roku i u žurbi, što je rezultiralo nizom improvizacija. Palača u Polačama u mnogo detalja podsjeća na kompleks Cercadilla u Cordobi, počevši od neuobičajeno velike aule, preko prostorne organizacije, formalnih veza s drugim carskim palačama, improvizirane tehnike gradnje, pa sve do najvjerojatnije nedovršenosti mljetskog zdanja čija je gradnja možda iznenada prekinuta te pitanja naručitelja.³³⁵ Iz tumačenja Arcea i Millara, koji su poboljšali saznanja o namjeni i razlozima nastanka sličnih zdanja širom rimskog svijeta, proizlazi da su carevi 2. i 3. st. koristili svu prikladnu i dostupnu infrastrukturu koja je inače pripadala provincijskim upraviteljima ili provincijskoj upravnoj eliti.³³⁶ Za razliku od palače u Cercadilli, za mljetsku je palaču poznato da se nalazila u posjedu koji je bio u carskom vlasništvu od Augustova doba. Iz Apijanovih šturih opisa Korčule i Mljeta jasno je što se dogodilo sa zemljišnim posjedima na ovim otocima po Augustovom osvajanju.³³⁷ Oba su otoka postala *bona damnatarum* ili *bona vacantia*, odnosno državni posjedi ili kao bivši posjedi osuđenika za zločin protiv države ili kao ispražnjeni posjedi. Po Augustovoj razdiobi provincija takvi su se posjedi po definiciji našli pod carskom upravom. Prema tome u slučaju Polača postoje dvije teorije o mogućim graditeljima. Prva je ta da je naručitelj bio neki konduktor imanja s početka 4. st. kada je Mljet bio jedna od najjužnijih pomorskih i najvjerojatnije carinskih postaja u Dalmaciji, o čemu svjedoče brojni arheološki nalazi pronađeni u uvali u Polačama.³³⁸ Naposljetku, Z. Brusić navodi kako je uvala bila

³³² Turković 2010, 90.

³³³ Ibid, 88. Prema: J. Arce, „*Emperadores, palacios y villas (A propósito de la villa romana de Cercadilla, Córdoba)*”, *Antiquité Tardive* 5, 1997, 293-302.

³³⁴ Turković 2010, 88. Prema: E. W. Hayley, *A palace of Maximianus Herculus at Corduba?*, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 101, 1994, 208-214.

³³⁵ Turković 2010, 89.

³³⁶ Ibid.

³³⁷ Šašel-Kos 2005, 67.

³³⁸ Turković 2010, 88.

najposjećenija u 4. i 5. st., a najbrojniji nalazi potječu upravo s početka 4. st. kada je Mljet već nekoliko desetljeća bio na provincijskoj granici između Dalmacije i novoosnovane Prevalitane.³³⁹ Međutim, protiv ove teze govore i formalne karakteristike građevine i činjenica da u povijesnim izvorima za sada nemamo zabilježenog toliko utjecajnog i bogatog najmoprimca takvog posjeda. Tomu možemo dodati i da se upravo od kraja 2. st. carinski uredi vraćaju pod carsku upravu. Iz tog je razloga vjerojatnije da je poticaj za gradnju potekao od samog vrha, odnosno od nekog od careva. S obzirom na poveznice Romulijane i Polača, nameću se dva imena - Galerije i Licinije. Pri tome je Licinije vjerojatniji izbor ponajprije zato jer je imao i prilike i mogućnosti i razloge za gradnju mljetskog zdanja. Od Galerijeve smrti do 317. g. Licinije je vladao Dalmacijom. Njegov okršaj s Konstantinom kulminirao je razmiricom oko Italije do koje je pomorski put iz unutrašnjosti Balkana mogao voditi preko Mljeta. Po Galerijevoj smrti Licinije je ulagao znatne napore da se domogne Galerijevih posjeda. Međutim, ostaje nejasno radi li se o državnim ili osobnim carevim posjedima. Također, Licinije je bio taj koji je imao na raspolaganju arhitekta i graditelje Romulijane čija gradnja prestaje po smrti pokojnog cara. Upravo je Licinije imao vrlo malo vremena za gradnju, a nedovršenost palače moguće je objasniti brzim okončanjem njegove vladavine nad Dalmacijom, koja je zajedno s dijecezama Panonijom i Mezijom predana Konstantinu na upravljanje kao obeštećenje za događaje iz 316. g.³⁴⁰

Kao zanimljivost u prilog identiteta naručitelja, T. Turković navodi i činjenicu da je u kasnoantičko doba izvorno ime susjednog otoka Jakljana bilo *insula Liciniana*.³⁴¹

³³⁹ Brusić 1988, 143.

³⁴⁰ Turković 2010, 90.

³⁴¹ Ibid, 91. Prema: P. Skok, *Pojave vulgarno-latinskog jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije*, Djela JAZU, Zagreb, 1915, 2; P. Šimunović, *Istočnojadranska toponimija*, Logos, Split, 1986.

8.1.8 Datacija palače i analogije

Kao što je spomenuo, problematika datacije mljetske palače do danas nije u potpunosti razjašnjena. Prema legendi, palaču je dao sagraditi rimski car Septimije Sever (146. - 211.) za zatočenje kralja Agezilaja, koji je zajedno sa svojim sinom Opijanom bio prognan iz grada Anazarba u Kilikiji zbog uvrede veličanstva jer se nije došao pokloniti caru nakon njegove pobjede protiv Parta. Međutim, car Karakala oslobodio je i Agezilaja i Opijana, koji je prvi na grčkom sastavio ep o ribolovu i prirodnim ljepotama otoka Mljeta.³⁴² Naravno, ova teorija nije nikada znanstveno dokazana niti ima kakva povijesna uporišta i navedena je samo kao zanimljivost.

Tijekom godina različiti su autori predlagali različita tumačenja vremena nastanka ovog kompleksa, često potpuno kontradiktorna. Lutalo se od sredine 3. st. pa sve do sredine 6. st., a neka su objašnjenja razloga nastanka čak graničila s fantastičnim.³⁴³ Nadalje, u razmatranja datacije unosili su se i mnogi neznanstveni argumenti, a pogrešna su čitanja dokumenata - posebno Odoakrove darovnice od 18. travnja 489. godine, zahtijevala demantiranje hipoteza proisteklih iz površnog zaključivanja.³⁴⁴ Postoji nekoliko teorija vezanih uz vrijeme osnutka palače, a njihov pregled slijedi.

F. Bulić nudi najraniju dataciju palače, smještajući ju na temelju dvaju pronađenih epigrafskih fragmenata, u 2. st. po. Kr.³⁴⁵

³⁴² A. T. Vojvoda, *Mljet - Odisejev otok*, Zagreb 2004, 21. Dalje u tekstu Vojvoda 2004; C. Fisković, B. Gušić, *Otok Mljet - naš novi nacionalni park. Antropogeografski pregled i kulturno-historijski spomenici*. Govedari, 1980, 39.

³⁴³ Turković 2010, 74. De Azevedova je proizvoljnost u tumačenju Odoakrove darovnice iz 489. godine unijela priličnu pomutnju u raspravu o zdanju u Polačama. Unatoč tomu što su i I. Nikolajević i I. Fisković jasno ukazali na očite nedostatke njegovih teza o dataciji središnjeg zdanja, čak se i danas osjećaju posljedice pomutnje ponikle iz romantičnih, ali nipošto opravdanih, De Azevedovih zamisli o komesu Pijeriju. Vidi M. Cagiano de Azevedo, *Ville rustiche tardoantiche e instalazioni agricole altomedievali*, C. D. Fonseca, D. Adamesteanu, F. d'Andria (ur.), *Casa, città e campagna nel tardo antico e nell'alto medioevo, Archeologia s storia, Galantina*. Università di Lecce, 1986, 314-344; M. Cagiano de Azevedo, *Il Palatium di porto Palazzo a Meleda*, Atti del Convegno internazionale sul tema: Tardo antico e alto Medioevo, La forma artistica nel passaggio dell'antichità al medioevo, Accademia Nazionale dei Lincei, Rim, 1968.

³⁴⁴ Turković 2010, 74.

³⁴⁵ Bulić 1922, 107.

Lj. Karaman palaču u Polačama smatra starijom od Dioklecijanove pa je datira u srednje carsko doba, odnosno u 2. ili 3. st. po. Kr. Kao argument navodi konture zaseoka na mozaiku u mjestu Sousse u Tunisu iz 2. st. po. Kr., koje odgovaraju konceptu pročelja palače u Polačama na čijim se krajevima nalaze dvije utvrđene osmerokutne kule.³⁴⁶

K. Prijatelj smatra kako palaču treba pripisati tipu rimskih ladanjskih vila s ugaonim rizalitima, tipu vile koji se pojavio već u 1. st. po. Kr. (Plinijeve vile u Tifernumu i Laurentiumu), ali se po čitavom carstvu proširio tijekom 2. st. po. Kr. Shodno tomu, palaču je datirao u kraj 3. ili početak 4. st. po. Kr., a za nju navodi analogije u L'Hostéu i u Soussi, u Serdjili i Fliessenu. Tvrdi da arhitektura zgrade, tehnika gradnje zidova, gradnja u pejzažu i naglašena monumentalnost približavaju palaču 3. st. po. Kr. te da je u njoj vidljiv utjecaj Dioklecijanove palače.³⁴⁷

E. Dyggve je prvi svom spomenutom pokušaju rekonstrukcije utvrdio da se strana palače okrenuta prema moru (glavna) slaže s poznatom shemom palača i vila kasnog Carstva. Naime, palača ima prednji dio, sličan narteksu, s glavnim ulazom i nižim bočnim ulazima, na gornjem katu sa silno probijenim zidovima, a iznad toga jednostavan krov s padom prema van. Iznad fasade je pročelje aule koja je primala svjetlost kroz velike prozore u poligonalnoj apsidi, za koje E. Dyggve smatra da su imali približno isti oblik kao prozori u poligonalnim apsidama u San Giovanni Evangelista u Ravenni ili San Apollinare in Classe. Pretpostavlja da se krov pružao s obje strane pravokutno na aulu iznad velikih dvorana koje su se nalazile bočno od palače čime je palača poprimala oblik križa.³⁴⁸ Pri dataciji se u prvom redu oslonio na Teodorikovu palaču u Ravenni pa je prema formalnim sličnostima datirao palaču u 6. st. po. Kr., ali njegove zaključke treba promatrati u kontekstu vremena u kojem su nastali i kada se još nije znalo da su osnovni obrisi Teodorikove palače nastali tijekom 4. i početkom 5. st. po. Kr., a ne u Teodorikovo doba. To je ujedno bilo i vrijeme kada se mislilo da su gotski vladari dali doprinos razvoju palatinske i ladanjske arhitekture, koja su urodila romantičnim predodžbama o raskošnim lovačkim kućama gotskih vladara i plemića, a među njih se uklopila i palača u Polačama.³⁴⁹

³⁴⁶ Lj. Karaman, *O rimskom zaseoku u Polačama na otoku Mljetu*. VAHD LVI-LIX, Split 1954-1957, 104-105. Dalje u tekstu Karaman 1954/1957, 102. Dalje u tekstu Karaman 1954-1957.

³⁴⁷ K. Prijatelj, *Kasnoantikna palača u Polačama na otoku Mljetu*, Arhitektura III, 25-27, Zagreb, 1949/1949, 92.

³⁴⁸ Dyggve 1959, 84.

³⁴⁹ T. Turković, *Kasnoantička "palača" u Polačama - nove spoznaje*, u: M. Perković (ur.), *Zbornik radova simpozija „Dani Cvita Fiskovića“*, Zagreb, 2010, 75.

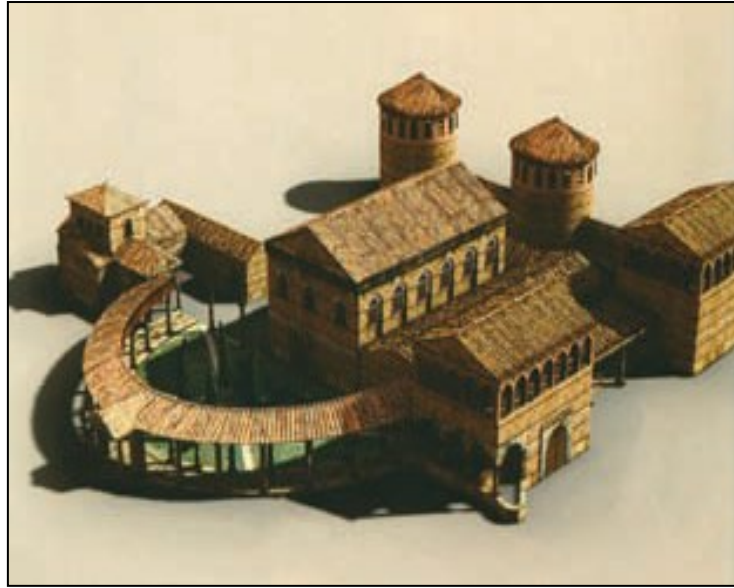
S radovima akademika I. Fiskovića naposljetku dolazi do odbacivanja zaključaka E. Dyggvea. I. Fisković je prvi proveo temeljitu analizu karakteristika kompleksa u Polačama i predložio dataciju u 5. st. po. Kr., odnosno u vrijeme prije nego je otok došao u Pijerijevo vlasništvo. Svoju tezu objašnjava činjenicom da je sredinom 5. st. po. Kr. na čelo nezavisne uprave Dalmacije došao komes Marcelin (454. g.), koji je ojačao pokrajinsku vojsku i osnovao tzv. dalmatinsku dinastiju. Uprava te dinastije u Dalmaciji potrajala je četvrt stoljeća, a među zadnjim uzdržavateljima bili su Marcelin i Julije Nepot, obojica zaslužna za održavanje latinske kulture na obali Ilirika. I. Fisković navodi da se sa sigurnošću može reći kako su njih dvojica samostalno upravljali Dalmacijom od 455. - 478. g. Prema tome, spomenici na Mljetu mogli bi se povezati s njima.³⁵⁰

T. Turković donosi nova zapažanja, a svojom analizom mljetsku palaču smješta u grupu raskošnih vila s kraja 3. i prve polovice 4. st. po. Kr.³⁵¹ Na temelju prostorne organizacije čini se kako je palača bila prilagođena funkciji upravljačkog centra, poput ostalih palača i raskošnih vila s početka 4. st. po. Kr., od kojih neke dijele i suvremene nedoumice oko njihovih naručitelja, poput palače u Cercadilli. Mljetska aula svojim dimenzijama i oblikom odgovara aulama najraskošnijih ladanjskih zdanja 4. st. po. Kr., koje također karakteriziraju goleme primaće dvorane. Na prostoru provincije Dalmacije od nje je veća samo aula Dioklecijanove palače, iz čega je moguće zaključiti da je mljetska aula imala gotovo "carske" proporcije. Za primaće je dvorane važno reći da se njihovom veličinom iskazivalo bogatstvo i moć vlasnika. Što se tlocrta tiče, mljetska palača odgovara rješenjima karakterističnim za 4. st. po. Kr. kao što su aksijalni razmještaj aule, ulaznog trijema, bočnih prostorija i simetričnost pročelja. U El Valu imamo gotovo istovjetan primjer ovom u Polačama, a isti je tlocrt s manjim odstupanjima i varijacijama ponovljen niz puta tijekom 4. st. po. Kr. Tako je i u slučaju Teodorikove palače u Raveni, na temelju koje je E. Dyggve predložio dataciju u 6. st. po. Kr. Međutim, kao što je spomenuto, osnovni je oblik zacrtan već u 4. st. po. Kr., a ne u Teodorikovo doba, kako se mislilo u Dyggveovo vrijeme.³⁵²

³⁵⁰ Fisković 1999, 77.

³⁵¹ T. Turković, *Kasnoantička "palača" u Polačama - nove spoznaje*. U: Zbornik radova simpozija "Dani Cvita Fiskovića", Zagreb 2010, 84.

³⁵² Turković 2010, 85.

Slika 27. Rekonstrukcija vile u El Valu (Turković 2010, 85).

Slika 28. Tri razvojne faze Teodorikove palače u Raveni (Turković 2010, 84).

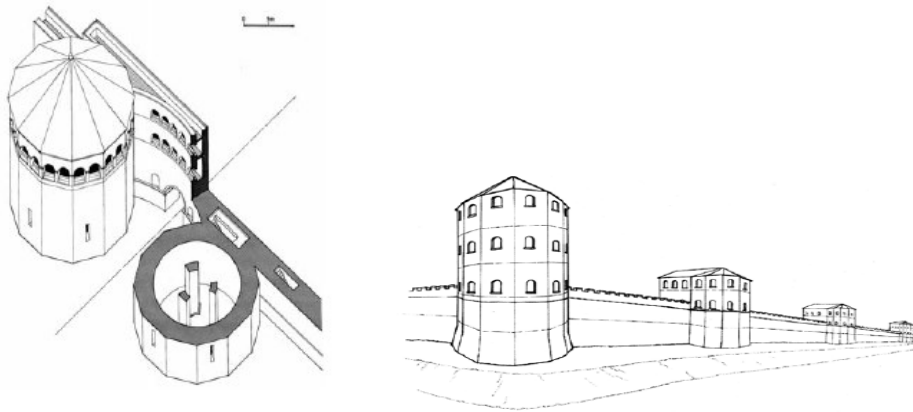
Premda mljetska palača ne predstavlja u tome iznimku, ono što je razlikuje od mnogih vila 4. st. po. Kr. je izostanak dvorišta ispred ulaza u aulu. Dvorišta nedostaju i u El Valu, Budakalaszu, Majdanu, Montani i drugim sličnim građevinama 4. st. po. Kr. Ovdje ipak još treba imati na umu položaj mljetske palače između padina brijega i blizu obale mora, zbog čega nije ostalo dovoljno prostora za puni tlocrtni razvoj “palače“ te da je središnje zdanje, ako je vjerovati oskudnim podacima, bilo prigradeno u blizini već postojećeg zdanja čiji su ostaci i danas vidljivi.³⁵³

³⁵³ Turković 2010, 86.

Prema T. Turkoviću, u pitanju datacije mljetske palače potrebno je razmotriti i motiv dvotoranjskog pročelja s galerijom na prvom katu, koji je kroz prva tri desetljeća označavo poveznicu između cara i pojedine sredine, počevši od Augustova vremena i novca kovanog u Augusti Emeriti pa do Dioklecijana. Tornjevi su bili građeni na 14-erostranom planu s dvjema stranama spojenima s ulaznim trijemom koji ih je povezivao. Zahvaljujući Johnsonovim, von Petrikovitzovim i Reddéovim studijama danas je poznato kako su ovakvi tornjevi vojna i civilna anomalija u antici i kasnoj antici.³⁵⁴ Na kasnoantičkim se fortifikacijama mogu vidjeti kružni, osmerostrani, pravokutni, potkovičasti, trapezoidni i tornjevi u obliku slova U. Tornjevi iz Polača mogu se usporediti samo s još dva primjera. Prvi je primjer kasniji fortifikacijski prsten Galerijeve palače u Gamzigradu, koji se sastojao od 20 tornjeva, a njihov način spajanja s perimetralnim zidom predstavljao je novost u arhitekturi. Zasigurno je taj drugi fortifikacijski prsten bio zamišljen kao prikaz Galerijeve carske moći stečene po Dioklecijanovoj abdikaciji, ali i pokušaj zasjenjenja Dioklecijanove palače. Dugo se smatralo da su gamzigradski tornjevi jedinstveni, ali u posljednje je vrijeme postalo jasno da im je istovjetno i 8 četnaesterostranih tornjeva s pročelja carske rezidencije u Yorku. Britanski su istraživači tornjeve opravdano povezali s gamzigradskim arhitektima i njihovim zamislima te predložili dataciju u Konstancijevo ili Konstantinovo doba. Tornjevi u Yorku i Gamzigradu za sada su jedini predstavnici svog tipa. Osim palače u Polačama, niti na jednom drugom kasnoantičkom objektu više nisu izgrađeni takvi tornjevi. Također, srodni su i po tome što su poligonalni izvana, a kružni iznutra. Ove usporedbe dovode u pitanje datiranje palače u 5. st. po. Kr. jer je teško povjerovati da je između gradnje mljetskih tornjeva i najbližih im srodnika prošlo više od 150 godina. Po svemu sudeći, nastali su u isto vrijeme, početkom 4. st. po. Kr. Takva datacija tornjeva nalazi niz potvrda i na ostalim dijelovima središnjeg zdanja. Primjerice, cjelokupno oblikovanje pročelja u skladu je s arhitektonskim rješenjima karakterističnim za kraj 3. i početak 4. st. po. Kr., odnosno za zlatno doba gradnje raskošnih vila. U to doba niče nova i luksuzna *architettura di potenza* na tragu duštvenih i administrativnih promjena koje su urodile nastankom novog administrativnog plemstva, koje je svoju moć crpilo iz uske povezanosti s carskim dvorom i iz politike okrupnjavanja posjeda, posvjedočene od Dunava do Hispanije. Vjerojatno je tim putem i motiv dvotoranjskog pročelja postao uobičajen u arhitekturu 4. st. Bio

³⁵⁴ Turković 2010, 78. Prema: H.von Petrikovits, *Fortifications in the North-Western Roman Empire from the Third to the Fifth Centuries AD*, The Journal of Roman Studies, Vol. 61, 1971, 178-218; S. Johnson, *Late Roman Fortifications*, London, 1983; M. Reddé, *Dioclétien et les fortifications militaires de l'antiquité tardive. Quelques considérations de method*, Antiquité Tardive 3, Brepols, 1995, 91-124.

je prisutan na nizu zdanja, počevši od vile u Cercadilli, preko vila u La Olmedi, El Valu, tetrarhijskim palačama i drugim zdanjima u balkanskoj regiji. U svom pregledu kasnoantičkih vila s područja Balkana i Podunavlja, L. Mulvin prva je svrstala Polače u kategoriju pseudo fortificiranih vila čija su dvotoranjska pročelja mahom nastala upravo između sredine 3. i sredine 4. st. po. Kr.

Slika 29. Lijevo: palača u Gamzigradu, rekonstrukcija ulaza. Desno: rekonstrukcija sjeverozapadnog bedema utvrde u Yorku (Turković 2010, 78, 80)

Potrebno je još spomenuti pročelje palače s dvama tornjevima i galerijom na prvom katu, koje zajedno s dimenzijama aule odgovaraju kraju 3. st. i prve polovine 4. st. po. Kr. Jedno je pitanje vezano za aulu izazvalo popriličnu pomutnju u dataciji i interpretaciji mljetskog sklopa. Naime, na visini od otprilike 7,5 m u auli i bočnim prostorijama, i dalje su mjestimično vidljivi utori u koje su možda bile utisnute grede prvog kata. Neki su istraživači palače ovo pitanje jednostavno zaobišli, a neki su, poput Lj. Karamana, smatrali da je aula imala prvi kat. Zbog tog bi se prvog kata gotovo svi istraživači kasnoantičke arhitekture odmah odlučili da je riječ o građevini s kraja 5. ili prve polovice 6. st. po. Kr., kada se razvio taj „novi plan“ vila i palača. Sve dok se ne izradi cjeloviti arhitektonski snimak svih dijelova građevine, postojanje prvog kata ostat će samo pretpostavka. Naposljetku, sve ostale karakteristike zdanja idu u prilog njegovom ranijem nastanku. Zato se nameće zaključak da je prvi kat, ako je postojao, vjerojatno rezultat kasnije intervencije.³⁵⁵

Pri određivanju datacije potrebno se dotaknuti i teze E. Dyggvea prema kojoj je poligonalnost mljetske apsida rezultat utjecaja iz Ravenne. Naime, mljetska je apsida imala čak 9 faseta, što nije slučaj niti na jednoj ravenskoj crkvi u kojima je E. Dyggve tražio analogije.

³⁵⁵ Ibid, 87.

Osim toga, zidni istaci pred apsidom ponovno svoju analogiju nalaze u Romulijani i idu u prilog dataciji u početak 4. st. po. Kr.³⁵⁶

Kada je riječ o građevinskoj tehnici upotrijebljenoj u Polačama ponovno se treba vratiti u 4. st. po. Kr. E. Dyggve je rano primijetio da je riječ o neobičnoj tehnici koja nalikuje načinu gradnje u opeci. Zaključivši da su graditelji na Mljet stigli iz nekog od centara u kojima se prakticirala takva tehnika gradnje, kao taj centar predložio je Ravennu.³⁵⁷ S druge strane, Lj. Karaman je opovrgnuo ovu njegovu tezu tvrdnjom da se iz tehnike gradnje ne može ništa zaključiti o vremenu nastanka građevine.³⁵⁸ Prema T. Turkoviću, teško je prihvatiti oba ova stava. Pogrešno je misliti da tehnika gradnje ne može ništa reći o dataciji, posebno zato jer se doista radi o jedinstvenoj tehnici na istočnoj obali Jadrana. Lakše je složiti se s E. Dyggveom da upotrijebljena tehnika nalikuje imitaciji gradnje u opeci koja je u mljetskom slučaju zamijenjena tankim kamenim pločama složenim u nizove kombinirane s nizovima masivnijih i grubo, ali ujednačeno lomljenih kamena. Ova tehnika nalikuje načinu slaganja poznatom kao *opus mixtum*, koja, kako je istaknuo Lj. Karaman, nije korištena ni na jednoj građevini 5. ili 6. st. po. Kr. u Dalmaciji i Istri.³⁵⁹

S obzirom na dimenzije, kompleksnost zdanja, ali i zahtjevnost izvedbe tornjeva, graditelji mljetske palače mogli su biti samo iz neke iskusnije radionice s okolnih područja. Uzimajući u obzir srodnost mljetskih i gamzigradskih tornjeva, odgovor se sam nameće. Veći dijelovi gamzigradskog sklopa građeni su dosljedno u opeci i kamenu, no mjestimično je opeka izostavljena. Prema tome se čini posve opravdanim zaključiti da je centar iz kojeg su stigli graditelji bila *Felix Romuliana*, a ne neko drugo središte. Upravo za graditelje Romulijane možemo pretpostaviti da su sudjelovali u gradnji niza drugih građevina, poput palače u Šarkamenu i Yorku.

Također, što se tiče ostalih građevina unutar ovog kasnoantičkog kompleksa, zapadna bazilika je izgrađena u istoj tehnici kao i palača, ali istočna nije.³⁶⁰

³⁵⁶ Ibid, 88.

³⁵⁷ Dyggve 1959, 85.

³⁵⁸ Turković 2010, 87. Prema: Lj. Karaman, *Razgovori o nekim problemima domaće historije, arheologije i historije umjetnosti II**, Peristil 5, 1962, 126-127.

³⁵⁹ Turković 2010, 87.

³⁶⁰ Ibid.

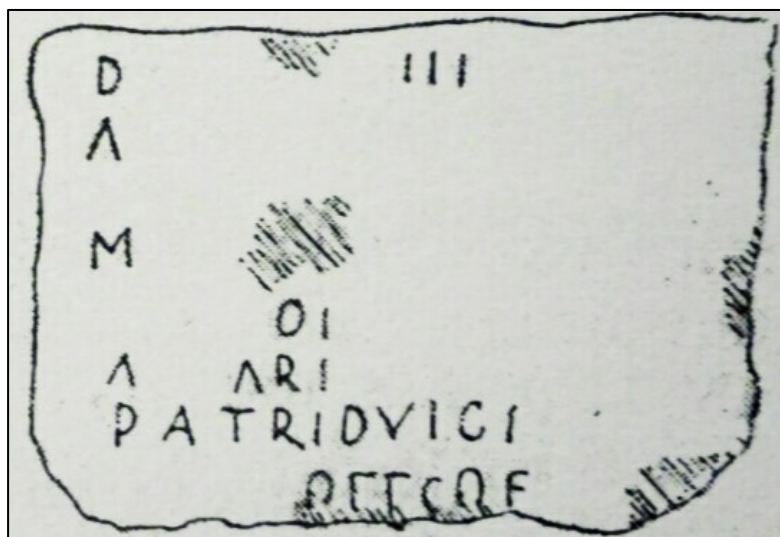

Slika 30. Zapadni zid „palače“ u Polaçama, unutarne lice (Turković 2010, 89. Foto:T. Turković).

8.2 Pregled istraživanja i današnje stanje ostalih kopnenih antičkih lokaliteta otoka Mljeta

8.2.1 Korita

Tragove najstarijih rimskih naselja može se naći u jugoistočnom dijelu otoka. Tamo je, u okolici Korita, pronađen rimski novac Antonina, Augusta, Agripe, Aleksandra Severa, Konstantina (?), Salonina (?) te ostaci rimskog natpisa koji je pronađen pred kućom Kazidari.³⁶¹ Bio je ispisan na kamenu četverokutnog oblika, cca. 10 cm debljine i dimenzija cca. 40x50 cm. Prema informacijama dobivenim od vlasnika kuće, kamen je ležao na dnu gustijerne pod istom kućom, a njima je služio kao podloga za čišćenje ribe pa je zato dijelom uništen.³⁶²

Slika 31. Ulomak natpisa pred kućom u Koritima. (Gušić 1931, 15).

³⁶¹ F. Bulić, *Starinarska iznašašća na otoku Mljetu*, BASD XXI, 1898, 22.

³⁶² *Nacionalni park Mljet - plan upravljanja 2017. - 2026.* Javna ustanova "Nacionalni park Mljet, Govedari 2017, 39.

8.2.2 Otočić sv. Marije

C. Fisković spominje pretpostavlja da je na otočiću Sv. Marije na Velikom jezeru u Starom vijeku postojala starija sakralna građevina, a svoje opravdanje nalazi u činjenici da je okolina jezera bila naseljena od prapovijesti, čemu u prilog idu ostaci već spomenute utvrde na Malom Gradcu, ali i pronalazak rimskih grobova oko polja Pomijente.³⁶³ Također, imena susjednog brda Montokuc i okolnih mjesta romanskog su podrijetla,³⁶⁴ kako je detaljno objašnjeno u poglavlju o toponomastici. C. Fisković piše o tragovima još jedne rustične vile u luci u Pomeni,³⁶⁵ međutim ovi ostaci danas više nisu vidljivi.³⁶⁶ I. Dabelić³⁶⁷ u svom radu iz 1989. godine navodi kako je na ovom lokalitetu gospodin Ivan Hajdić iz Govedara u periodu od 1970. do 1975. godine pronašao više ljudskih kostiju te opeke i obrađenog kamena.

Na otočiću Sv. Marije također su pronađeni ulomci rimskih cigli, a granitni stup na gatu, kao i mramorni u predvorju crkve, C. Fisković karakterizira kao vjerojatno antičke. Međutim, ograđuje se od preciznije datacije ruševina građevinskog sklopa na vrhu otoka, koja se bez sistematski provedenih arheoloških istraživanja ni ne može ponuditi. U sredini ovog sklopa nalazi se manja zgrada iznutra ožbukana, s tragom svoda i uskim ulazom. Udubina u zapadnom zidu podsjeća na duguljaste niše predromaničkih crkvice 10. - 11. st. Međutim, ova ruševina nema apside, a nije ni orijentirana prema istoku nego sa svojim neravnim dnom ožbukanim slojem vapna i mrvljene opeke ipak više slični na cisternu.³⁶⁸

Nije sigurno je li antički hram na otočiću Sv. Marije, koji spominje V. Begović-Dvoržak, bio posvećen Veneri ili nimfama. Najade, nimfe izvora, rijeka, jezera i mora štovale su se kao personifikacije sila koje vladaju nad vodama, kao one koje tijelu vraćaju zdravlje i snagu (*salutares*).³⁶⁹ Vitruvije, pak, u *De Architectura libri decem*, preporuča da se Venerina svetišta grade uz luku (*De arch.* II). Naime, Venera je bila ne samo zaštitnica pomoraca i sigurne plovidbe, nego su joj se molile i žene pomoraca i trgovaca, o čemu svjedoče kipovi Venere Anzotike iz Nina, kip Venere Pobjednice iz Salone, kip Venere kopije Afrodite Knidske iz

³⁶³ Bulić 1919-1922, 108.

³⁶⁴ Skok 1950, 210.

³⁶⁵ Fisković 1980, 44.

³⁶⁶ Osobna komunikacija (M. Perkić pokušala ju je ubicirati, ali bezuspješno).

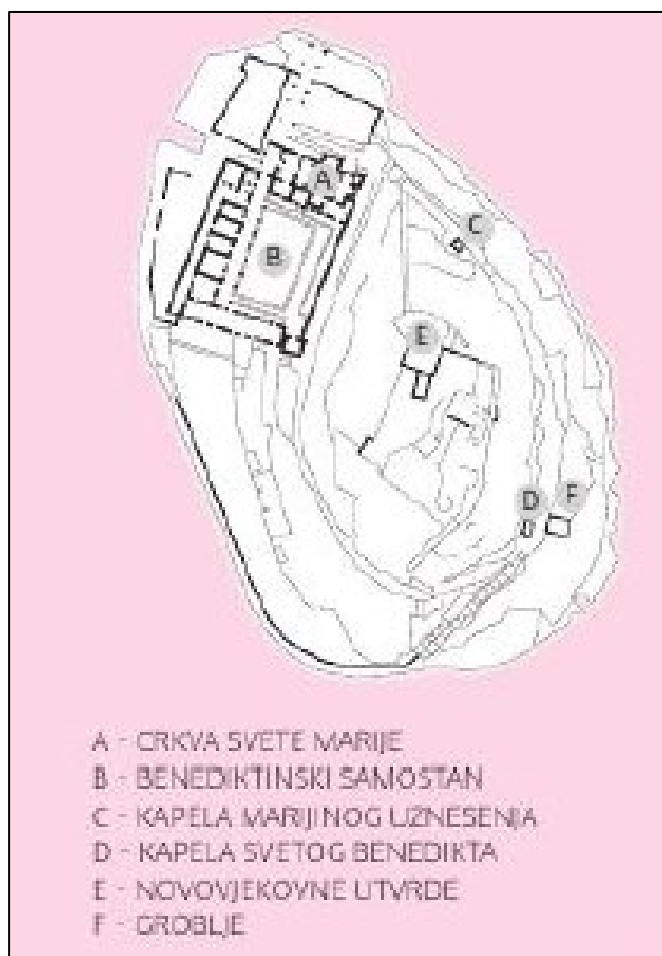
³⁶⁷ Dabelić 1989, 61.

³⁶⁸ Fisković 1980, 44.

³⁶⁹ Begović-Dvoržak 2003a, 316.

hrama rimske vile na Brijunima.³⁷⁰ Tako postojanje Venerinog hrama spominje i B. Kotruljević i to u luci Polače: “...*Mljet, na kome se nalazi stara i glasovita luka Polače u kojoj je Venerin hram.*³⁷¹ Međutim, tragovi postojanja spomenutih hramova na Mljetu nisu zabilježeni.

Jedina poznata arheološka istraživanja samostanskog kompleksa i arheološkog lokaliteta provodio je od 2006. do 2008. godine *Omega engineering d.o.o.* iz Splita, pod vodstvom Željka Pekovića. 2006. godine istraženo je ukupno 540 m², raspoređenih u 17 sondi i 27 pokusnih rovova posvuda po otočiću. Istraženi su crkva i samostan, kompleks antičkog kastruma na vrhu otoka te masivna suhozidna konstrukcija, za koju se pretpostavlja da je prapovijesni bedem.³⁷²

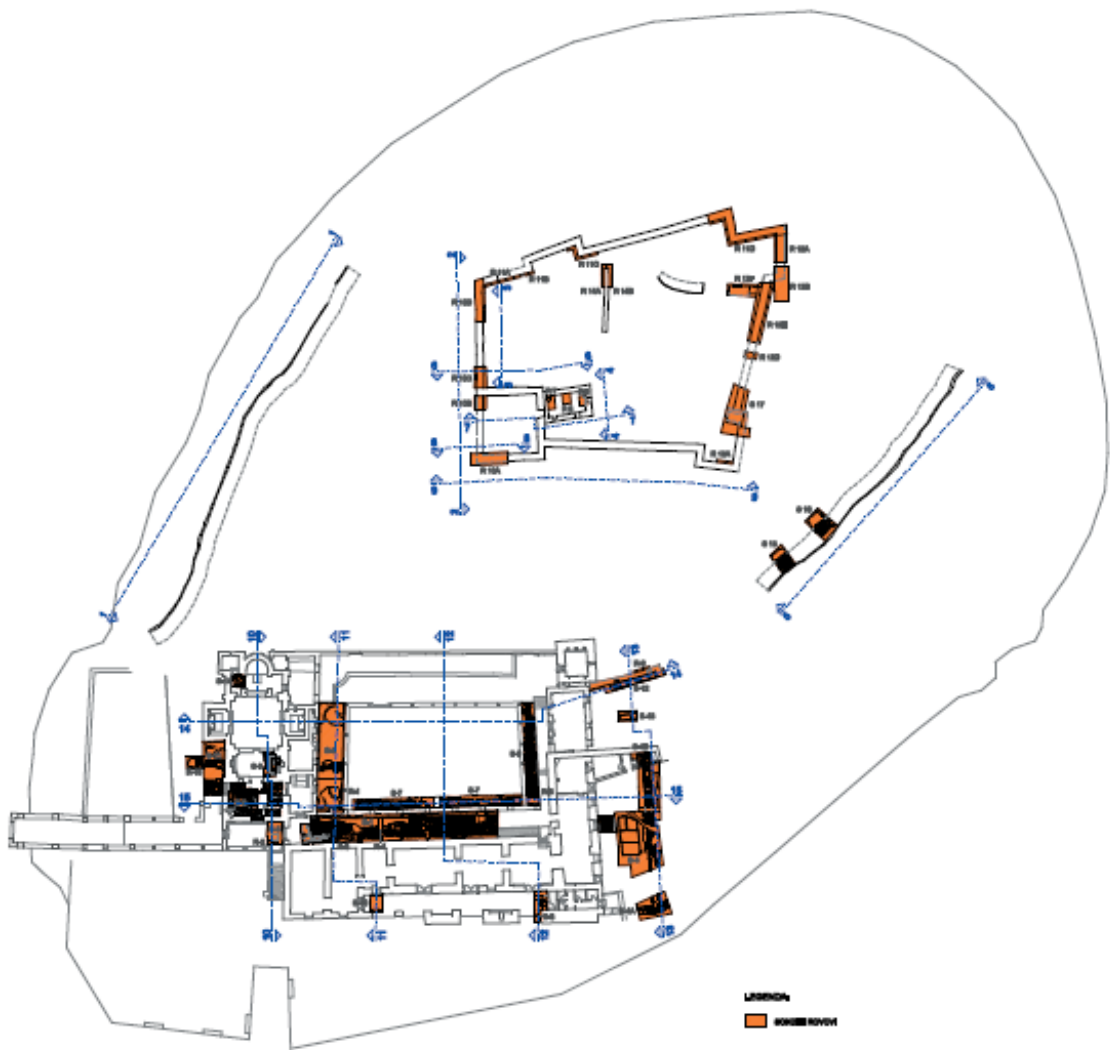

Slika 32. Arheološka karta otočića Sv. Marije. (*Atlas projektnih ideja. Prema: IPU, MKKO Dubrovnik.*)

³⁷⁰ Ibid, 313.

³⁷¹ Bašić 2010, 159. Prema: B. Kotruljević, *De navigatione, O plovidbi*. Priredio i preveo: Damir Salopek, Ex libris, Zagreb, 2005, 233.

³⁷² Ž. Peković, *Otok Sv. Marija na Velikom jezeru*, HAG3/2006, Zagreb 2007, 463. Dalje u tekstu Peković 2007

Slika 33. Raspored arheoloških sondi i probnih rovova na otoku Sv. Marije (Peković 2007, 463).

Bedem dimenzija 120 x 80 m zatvarao je veći, središnji povišeni dio otočića. Na prostoru unutar bedema vidljivi su tragovi komunikacija i suhozidne nakupine koje su možda ostaci naseobinskih objekata. Bedem je građen od većih kamenih blokova tehnikom suhozida, a iskopavanja su pokazala kako je imao i vanjsko i unutarnje lice te da je bio širok oko 2 m. Pronađeni arheološki materijal potvrđuje najgušću naseljenost ovog područja u željeznom dobu. Među blokovima su pronađeni i tragovi žbuke, po strukturi slični onoj koja se koristila i prilikom gradnje kasnoantičkih građevina u Polačama, ali i kastruma na vrhu otočića. Žbuka sličnog sastava pronađena je i u zidu uz južnu fasadu samostana kao i u dvjema sondama ispod svodova u prizemlju samostana. Iz ovih se nalaza može pretpostaviti kako su prilikom osvajanja otoka Rimljani naselili i ovaj otočić, obnovili zatečene prapovijesne bedeme te se služili prostorom prvobitnog naselja ili barem jednog njegovog dijela. U sondama iskopanima preko

bedema i na području nekadašnjeg kastruma pronađeno je mnogo ulomaka različitih antičkih posuda, dvije uljanice iz 4. st. te dijelovi tegula i imbreksa. Antičke zidne strukture pronađene ispod samostana upućuju na kvalitetnu i monumentalnu gradnju svojstvenu raskošnijim ladanjskim zdanjima ili carskim rezidencijama.³⁷³

Slika 34. Ostaci prapovijesnog bedema na vrhu otočića (Peković 2007, 464; foto: Ž. Peković).

Na najvišem dijelu otoka, unutar nekadašnje prapovijesne gradine i, moguće, manje rimske utvrde, nalaze se ostaci kasnoantičkog kaštela. Pokusnim arheološkim iskopavanjima utvrđeno je da su mu sačuvani uglavnom fortifikacijski dijelovi koji zatvaraju prostor nepravilnog četvrtastog oblika. Na uglovima s južne strane kaštela nalaze se dvije istaknute četvrtaste nepravilne kule, a uz sjeverni je bedem s unutarne strane dograđen objekt kvadratnog oblika koji podsjeća na tvrđavu. Dimenzije utvrde iznose otprilike 40 x 40 m, a na temelju nalaza kaneliranih keramičkih vrčeva moguće ga je datirati u 6. st., odnosno u vrijeme bizantske dominacije na istočnoj jadranskoj obali. Premda utvrda nema vizualnu komunikaciju s morem, more se moglo nadzirati iz neposredne blizine s brda s južne strane Velikog jezera. Moguće je da je utvrda korištena i u srednjem vijeku jer je u njemu danas još jedna građevina (možda manja crkva), koja je dograđena spomenutom tvrđavskom objektu, a srednjovjekovni su nalazi pronađeni i po sredini utvrde.³⁷⁴

³⁷³ Peković 2007, 464.

³⁷⁴ Ibid, 465.

Slika 35. Vanjska strana kasnoantičke utvrde (Peković 2007, 465; foto: Ž. Peković).

Arheološka su se istraživanja nastavila i u 2007. i 2008. godini, s ciljem definiranja ostataka starijeg romaničkog samostana kojemu su se naslućivali ostaci u vidu arhitektonskog okvira romaničkog portala koji je i danas vidljiv pod trijemom renesansnog klaustura. Tijekom istraživanja je iskopano 11 sondi s ukupno tri vremenske skupine zidova. To su antički (kasnoantički) zidovi 8, 11, 18 i 19, potom romanički samostan s pregradnjama te vrtni zidovi iz renesanse. Uz antičke je zidove pronađeno mnogo pokretnih nalaza, poput opeka, krovnog crijepa i keramičkih posuda s kaneliranim trbuhom.³⁷⁵

Ž. Peković smatra kako ovim provedenim istraživanjima ipak nisu iscrpljene sve mogućnosti daljnjih arheoloških istraživanja na otočiću Sv. Marije te kako bi ih bilo nužno nastaviti u budućnosti.³⁷⁶

³⁷⁵ A. Milošević, Ž., Peković, *Otok Mljet na Velikom jezeru - samostan i crkva*. HAG 5/2008, Zagreb 2009, 703. Dalje u tekstu Milošević i Peković 2008.

³⁷⁶ Milošević i Peković 2008, 704.

Slika 36. Kasnoantički zid u sondi 1, preslojen zidovima romaničkog samostana (Milošević i Peković 2008, 702; foto: B. Doljanin).

Slika 37. Ulomak kasnoantičke opeke s urezanim križevima (Milošević i Peković 2008, 704; foto: B. Doljanin).

8.2.3 Žara - lokalitet Mirine

Osim naselja u Polačama, Rimljani su po dolasku na Mljet osnovali i naselje iznad polja Žare na jugoistoku otoka, između Korita i Saplunare.³⁷⁷ U ovom je naselju, na lokalitetu Mirine, u narodu poznatom i kao Crkva, Crkvina ili Miri,³⁷⁸ Državna uprava za zaštitu kulture i prirodne baštine Dubrovnik provela arheološka istraživanja 1996. i 1997. godine,³⁷⁹ koja je vodio dubrovački arheolog I. Žile. Pronađene ruševine, na koje je prvi ukazao biskup V. Palunko,³⁸⁰ upućuju na postojanje manje crkve s cisternom na sjevernoj strani, moguće posvećene Sv. Nereju i Ahileju,³⁸¹ datirane u kraj 11./početak 12. st.³⁸² Ta je crkva izgrađena unutar starije jednobrodne dvoapsidalne crkve, koju je J. Vučić³⁸³ prvo karakterizirao kao antičku građevinu,³⁸⁴ međutim naknadno ju je definirao kao ranokršćansku crkvu koju datira u 5./6. st.³⁸⁵ Ova ranokršćanska crkva je, kako navodi I. Žile, izgrađena na temeljima rimske

³⁷⁷ A. Ničetić, *Olujno nevrijeme koje je opisao Sveti Luka u Djelima Apostolskim, moglo je prirodnim redom zbivanja brod Svetog Pavla baciti jedino u vode otoka Mljeta*, u: Ž. Puljić (ur.), *Brodolom Sv. Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*. Zbornik radova znanstvenog skupa "Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta", Dubrovnik - Mljet, 10. do 13. studenog 2008. godine. Zagreb 2009, 174, bilj. 67. Dalje u tekstu Ničetić 2009.

³⁷⁸ Bašić 2010, 152

³⁷⁹ Ničetić 2009, 174.

³⁸⁰ V. Palunko, *Melita otok brodoloma sv. Pavla jest otok Mljet u Dalmaciji*, u: Ž. Puljić (ur.), *Brodolom sv. Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*. Zbornik radova znanstvenog skupa "Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta", Dubrovnik - Mljet, 10. do 13. studenog 2008. godine. Zagreb 2009, 75.

³⁸¹ Bašić 2010, 152. Prema: I. Dabelić, *Prilog poznavanju crkvene povijesti otoka Mljeta. Na lokalitetu Crkva ili Crkvina ostaci crkava sv. Pavla i sv. Nerea i Achillea*, Dubrovački vjesnik, god. XLIX, br. 2492, (31. listopada 1998), Dubrovnik 1998, 6.

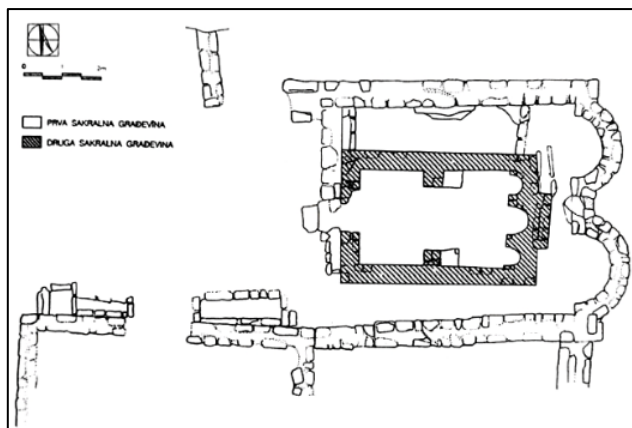
³⁸² I. Žile, *Starohrvatska crkva sv. Petra i Pavla na lokalitetu Crkvina - otok Mljet*, OHAD 28 (2), 1996, 34. Dalje u tekstu: Žile 1996.

³⁸³ J. Vučić, *Topografija naronitanske biskupije*, doktorski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb 2012, 113-114.

³⁸⁴ Žile 1996, 31.

³⁸⁵ I. Žile, *Crkva sv. Pavla na lokalitetu Crkvine poviše Korita na otoku Mljetu*, u: Ž. Puljić (ur.), *Brodolom sv. Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*, Zbornik radova znanstvenog skupa "Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta", Dubrovnik - Mljet, 10. do 13. studenog 2008. godine, Zagreb 2009, 275.

gospodarske zgrade poznate kao *villa rustica*,³⁸⁶ u kojoj je, kako navodi I. Dabelić, živio rimski legionar Publije.³⁸⁷ Crkve su orijentirane istok-zapad. Što se pak pronađene cisterne tiče, ovo nije izolirani slučaj na istočnoj jadranskoj obali budući da su cisterne uz crkve pronađene i kod Sv. Ivana u Šilovu selu na otoku Šipanu i Sv. Nikole Grčkog na Lopudu. Mljetska je crkva najsličnija crkvi Sv. Filipa i Jakova u Ponikvama na Pelješcu.³⁸⁸

Slika 38. Lokalitet Crkvina - arhitektonska snimka nalaza (Ničetić 2015, 59).

Slika 39. Lokalitet Crkvina - današnje stanje (foto: autorica).

³⁸⁶ M. Demović, *Dva tisućljeća dubrovačke tradicije svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta*, u: Ž. Puljić (ur.), *Brodolom sv. Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*, Zbornik radova znanstvenog skupa "Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta", Zagreb 2009, 101.

³⁸⁷ Ničetić 2009, 174. Prema: I. Dabelić, *Arhivska građa za povijest otoka Mljeta*, vlastita naklada, Dubrovnik 2000., 10-11.

³⁸⁸ Bašić 2010, 151.

8.2.4 Zapisi o ostalim pojedinačnim antičkim nalazima

C. Fisković i B. Gušić³⁸⁹ navode kako su, osim u uvali Polače, ostaci rimske vile također pronađeni i u luci Pomena ispod današnjeg hotela Odisej, međutim oni su davno devastirani i danas više nisu vidljivi.³⁹⁰

Također, M. Zaninović spominje postojanje ostataka građevine s rimskog ladanjskog zdanja i u Sobri i Okuklju,³⁹¹ međutim ove građevine nisu poznate u Konzervatorskom odjelu Dubrovnik.

Na području Ivanjeg polja pronađeni su ulomci rimskih tegula, koji idu u prilog postojanju još jednog antičkog nalazišta.³⁹²

M. Perković navodi kako su u sklopu naselja Babine Kuće, uz ostatke prapovijesnog gradinskog naselja i srednjovjekovne utvrde, evidentirani i ostaci antičke utvrde.³⁹³

Ispod samostana Sv. Marije postojala je antička građevina, prvi put zabilježena 1917. godine.³⁹⁴

Na brdu Montokuc, unutar naselja Soline, prema zapisima istog autora nalaze se ostaci antičke utvrde, registrirani 1953. godine.³⁹⁵

Unutar špilje Ostaševica iznad Babinog polja pronađen je jedan ulomak trbuha rimske amfore na osnovu kojeg nije moguća uža datacija osim antika u širem smislu, što za područje Mljeta podrazumijeva razdoblje od 1. st. pr. Kr. do 7. st. po. Kr. S obzirom da je u špilji vodeni sifon, moguće je da je špilja zbog njega i korištena (i u antici i ranije).³⁹⁶

³⁸⁹ B. Gušić, *Otok Mljet - naš novi nacionalni park. Antropogeografski pregled i kulturno-historijski spomenici*. Govedari, 1980.

³⁹⁰ Osobna komunikacija (M. Perkić). Rimsku vilu u Pomeni pokušala je ubicirati M. Perkić iz Konzervatorskog odjela Dubrovnik, međutim bezuspješno. Autorica je također, uz pomoć lokalnih stanovnika, pokušala pronaći ostatke ove vile, ali također bezuspješno.

³⁹¹ M. Zaninović, *Villae rusticae u pejzažu otoka i obale antičke Dalmacije*, His.Ant. 1, Pula, 91. Ove vile koje navodi Zaninović nisu poznate u Konzervatorskom odjelu Dubrovnik.

³⁹² D. Perkić, *Prapovijesni arheološki lokaliteti na širem području Babinog Polja*. U: Mljet: nacionalni park: 1960.-2010.: 50. Obljetnica osnivanja: Hrvatski državni arhiv 10. XI 2010. do 22. XI 2010., Gliptoteka HAZU 11. XI 2010 do 26. XI 2010. Govedari: Javna ustanova Nacionalni park Mljet, 2010, 66. (Dalje u tekstu: Perkić 2010).

³⁹³ Perković 2010, 29.

³⁹⁴ Ibid.

³⁹⁵ Ibid, 30.

³⁹⁶ Perkić 2010, 68.

Između Babina Polja i Blata, u Sutuliji, nalazi se potencijalna arheološka zona na koju upućuju toponimi s latinskim pridjevom *sanctus* tj. prefiksom *su-* ili *sut-* koji su nedvojbeno antičkog podrijetla i vežu se za kasnoantičke crkve.³⁹⁷

Posljednji spomen kopnenih antičkih nalaza odnosi se na rimske grobove pronađene uz ruševine prapovijesne utvrde na vrhu Malog sladin gradca.³⁹⁸

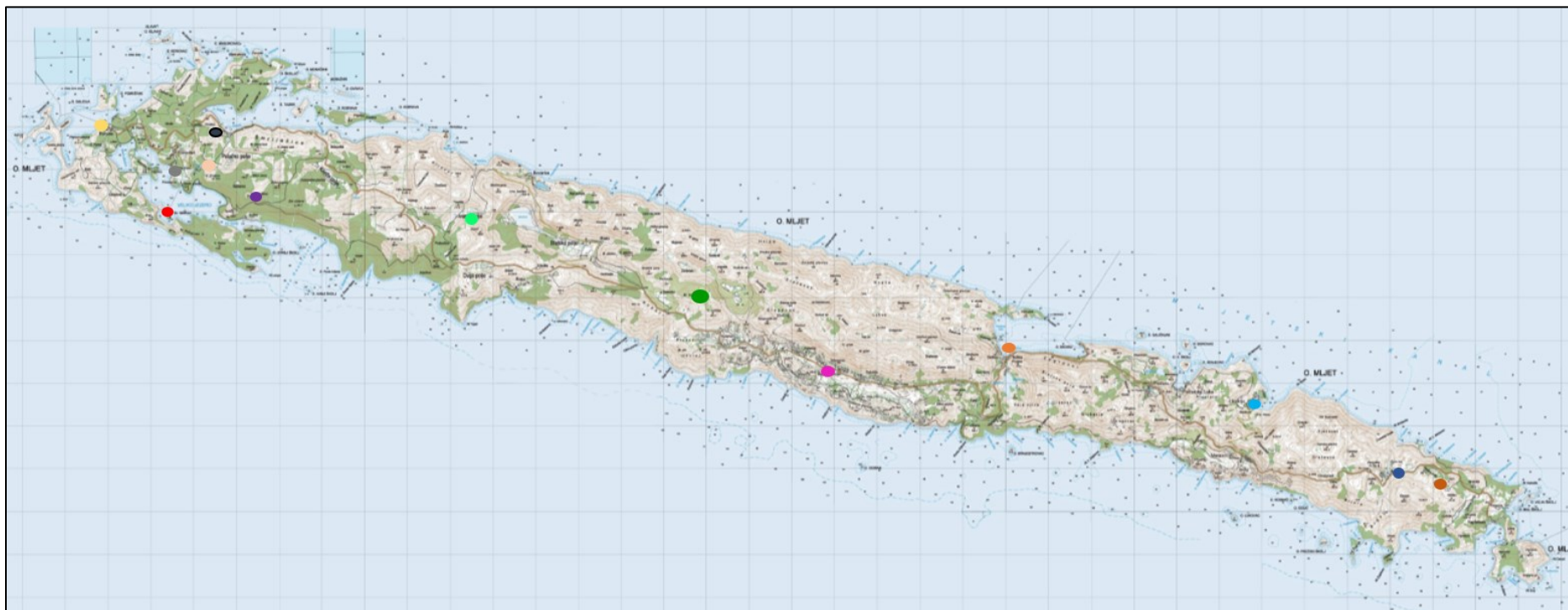
Nužno je u ovom trenutku napomenuti kako autorica nije uspjela doći do dodatnih informacija ili fotografija o spomenutim nalazima ili nalazištima.

Slika 40. Montokuc danas. (foto: autorica).

³⁹⁷ Ibid, 67.

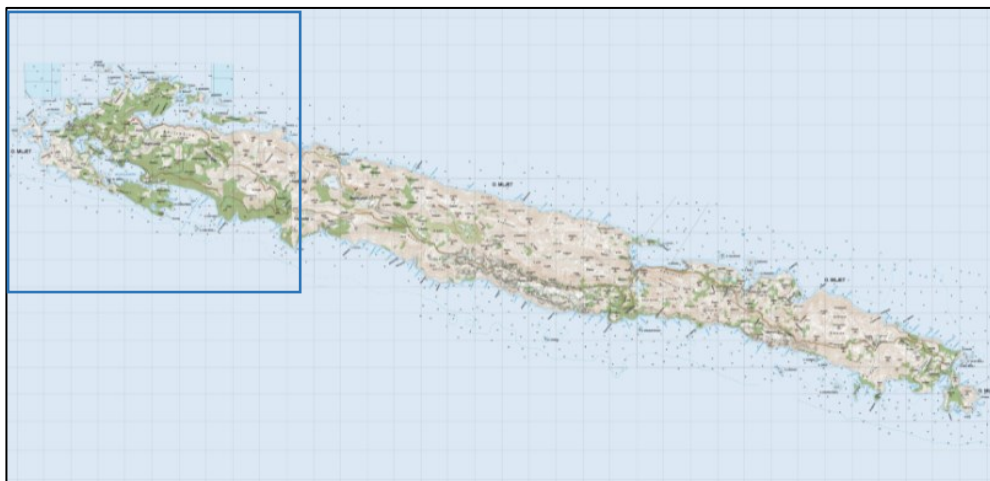
³⁹⁸ Perković 2010, 30-33.

Karta 9. Kopnena antička nalazišta na otoku Mljetu (ARKOD preglednik; oznake: autorica). Legenda (od zapada prema istoku): žuto: Pomena; crveno: otočić Sv. Marije; tamnosivo: Babine Kuće; svijetloružičasto: Mali sladin gradac; crno: arheološka zona Polače; ljubičasto: Montokuc; svijetlozeleno: Ivanje polje; tamnozeleno: zona u Sutuliji; svijetloljubičasto: Babino Polje; narančasto: Sobra; svijetloplavo: Okuklje; tamnoplavo: Korita; smeđe: Mirine.

9 Pregled podvodnih arheoloških rekognosciranja i istraživanja podmorja otoka Mljeta

Što se podvodnih arheoloških lokaliteta tiče, stupanj istraženosti daleko je veći nego što je to slučaj s kopnenim lokalitetima te je danas dostupno mnogo više podataka. Uoči pregleda lokaliteta nužno je definirati koji sve dijelovi podmorja pripadaju otoku Mljetu. Cjelokupni akvatorij otoka Mljeta obuhvaća morski pojas širine 300 m od otoka te sve ostale otočiće i hridi na udaljenosti do 2000 m. Zaštićeno područje Nacionalnog parka Mljet prostire se na zapadu otoka, od uvale Procijep kod mjesta Rope na južnoj strani otoka i nastavlja se preko otoka u smjeru sjevera preko Crne Klade, brda Bijež, kroz Ivanje polje i selo Blato te završava na sjevernoj strani otoka, u uvali Maharac-Velika Tatinica blizu mjesta Kozarica.³⁹⁹

Karta 10. Područje Nacionalnog parka Mljet (ARKOD preglednik)

Osim područja Nacionalnog parka, ovo je područje preventivno zaštićeno kao nepokretno kulturno dobro - kulturno-povijesna cjelina (Z-6562) zbog bogatstva postojećih i potencijalnih podvodnih arheoloških lokaliteta. Unutar ove zone za sada se nalazi 11 registriranih, 3 preventivno zaštićena te 8 evidentiranih podvodnih arheoloških lokaliteta, od kojih najstariji potječu iz 2. st. pr. Kr., a najmlađi iz 16. st.⁴⁰⁰

Prva podvodna arheološka istraživanja na mljetskom području proveo je 1971. godine Republički zavod za zaštitu spomenika kulture u Dubrovniku (dalje u tekstu Republički zavod),

³⁹⁹ M. Perković 2010, 21.

⁴⁰⁰ <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=405679040> Pristupljeno 5.3.2020.

iako su kraća rekognosciranja provedena i 1970. godine.⁴⁰¹ Istraživanja su pod istim vodstvom nastavljena do 1973. godine, nakon čega ih je preuzeo Pomorski muzej Zavoda za povijesne znanosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku. Mljet je ovom prilikom istraživao u sklopu većeg projekta istraživanja dubrovačkog podmorja čiji se obalni pojas prostire malo zapadnije od Stonske prevlake pa sve do Molunta na jugu. U taj se prostor ubrajaju poluotok Pelješac, Elafitsko otočje (Olip, Šipan, Jakljan, Lopud, Koločep i Daksa) te otoci Mljet i Lokrum.⁴⁰² Tijekom prve tri godine rekognoscirano je podmorje južno od Dubrovnika, nakon čega su se istraživanja usmjerila na Mljet, posebno na sjeverozapadnu stranu otoka oko uvale Polače te jugoistočni dio obale s uvalom Sobra, o čemu će biti više riječi u sljedećem poglavlju.⁴⁰³

Nakon duže pauze istraživanja na Mljetu nastavljena su u razdoblju između 1988. i 1990. godine, kada je istraživano nalazište kod otoka Glavata. Međutim, tek 2007. godine Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskog restauratorskog zavoda počinje provoditi sustavna rekognosciranja i istraživanja podmorja otoka Mljeta,⁴⁰⁴ a u kampanjama 2019. - 2021. godine sudjelovala je i autorica.

U sljedećim će se ulomcima dati pregled nalazišta na kojima nikad nisu provedena arheološka istraživanja nego su samo dokumentirana i zabilježena.

⁴⁰¹ Brusić 1988, 139.

⁴⁰² Kisić 1987, 153.

⁴⁰³ Ibid, 154.

⁴⁰⁴ I. Miholjek *Izvišće o podmorskom arheološkom rekognosciranju dubrovačkog područja (arheološki lokalitet Veli Škoj pokraj otoka Mljeta)*, Zagreb, 2011. Arhiva HRZ-a (neobjavljeno).

9.1 Pod Kulu

Karta 11. Položaj lokaliteta Pod Kulu (ARKOD preglednik).

Lokalitet Pod Kulu smješten je na sjevernom dijelu otoka Mljeta, a pronađen je prilikom rekognosciranja 1970. godine. Budući da se nalazi uz obalu na maloj dubini od svega 7,8 m do 11 m, poprilično je devastiran. Čini ga 5 odvojenih cjelina od kojih se svaka sastoji od koncentracije inkrustiranih amfora.⁴⁰⁵

Odjel za podvodnu arheologiju HRZ-a pregledao je ovo nalazište tijekom rekognosciranja 2012. godine do 25 m dubine. Tom je prilikom pronađeno nekoliko cjelovitih primjeraka amfora tipa Keay 25, koje se međusobno razlikuju prema obliku oboda; tipa Keay VI sa širokim zadebljanim obodom i masivnim koničnim vratom; tipa Keay VII s ravnim grlom bez oboda; tipa Keay LII izduženog cilindričnog vrata s trokutastim obodom.⁴⁰⁶

Sjevernoafričke cilindrične amfore relativno su česti nalazi na istočnom Jadranu, koji se datiraju od kasnog 3. st. do 6. st. Učestalost nalaza ide u prilog važnosti sjevernoafričkih provincija u trgovini maslinovim uljem i ribljim proizvodima tijekom kasnog Carstva. Tipološki se odlikuju relativno dugačkim i uskim cilindričnim tijelom, kratkom ispunjenom nožicom i kratkim vratom s malim ručicama. Manje amfore s ravnim dnom tipa Keay LII datiraju ovaj brodolom od 4. do 7. st. po. Kr., a preciznija će se datacija moći odrediti nakon analize još neutvrđenih tipova amfora. Osim amfora pronađeni su dijelovi masivne keramičke

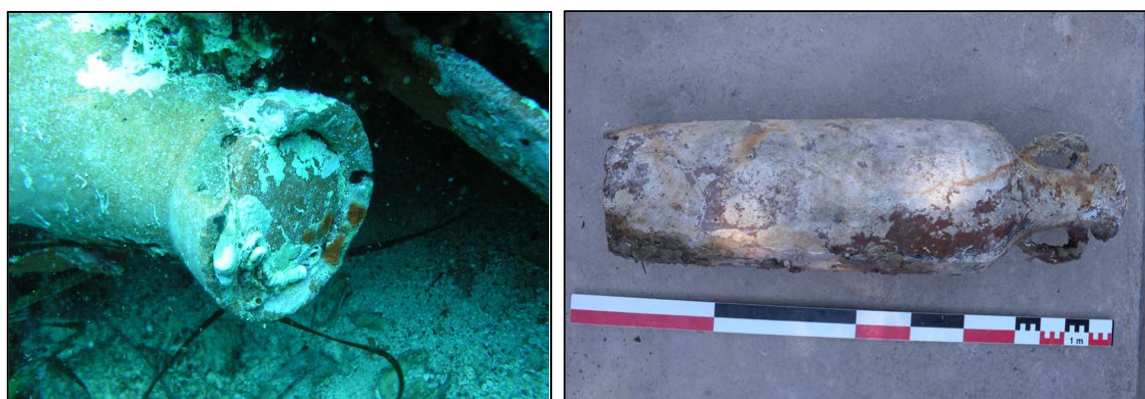
⁴⁰⁵ V. Zmaić, *Izješće o podvodnom zaštitnom arheološkom rekognosciranju na području Nacionalnog parka Mljet u 2012. godini*. Zagreb 2012. Arhiva HRZ-a (neobjavljeno), 28. Dalje u tekstu Zmaić 2012.

⁴⁰⁶ Zmaić 2012, 28-30.

posude nalik brodskom žrtveniku (*louterion*), tegule, imbreksi, opeka i keramičko kuhinjsko posuđe.⁴⁰⁷

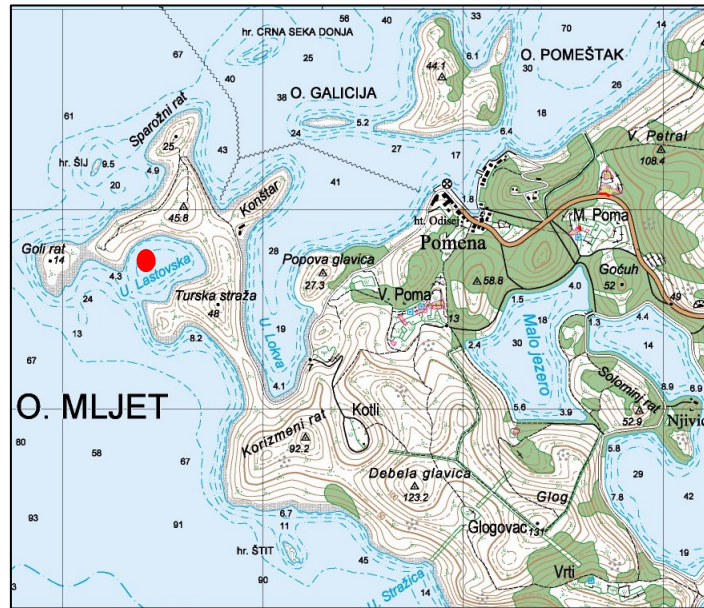
Slika 41. Lijevo: kasnoantičko nalazište Pod Kulu. Desno: Pod Kulu - sjevernoafričke cilindrične amfore *in situ* (Zmaić 2012, 28,29).

Slika 42. Lijevo: Pod Kulu - grlo amfore s čepom *in situ*. Desno: amfora tipa Keay 25 (Zmaić 2012, 29)

⁴⁰⁷ Ibid, 31.

9.2 Uvala Lastovska

Karta 12. Položaj uvale Lastovska (ARKOD preglednik)

Zapadni dio otoka Mljeta prilično je razveden, a mnoge su uvale u tom predjelu služile kao sidrišta. Jedna od njih je i uvala Lastovska, smještena na jugozapadu otoka, zaštićena Golim Ratom. Ostaci brodoloma antičkog trgovačkog broda pronađeni su 1971. godine na dubini od 5 do 8 m, na samom početku uvale. Teret broda činilo je više stotina amfora tipa Lamboglia 2.⁴⁰⁸ Ovo je najčešći tip amfora u Jadranskom moru. Karakteriziraju ih debele stijenke, izduženo zaobljeno tijelo, dugi cilindrični vrat, zakošeni obod i masivne ručke. Datiraju se od 2. st. pr. Kr. do sredine 1. st. po. Kr., a služile su za prijevoz vina. Središte njihove proizvodnje bio je Brindisi, ali proizvodile su se i u nekim radionicama u srednjoj i sjevernoj Italiji.⁴⁰⁹

Lokalitet su 2012. godine pregledali djelatnici Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a kako bi ga fotografski dokumentirali i utvrdili njegovo stanje. Ustanovili su da je lokalitet prilično devastiran, a očuvan je dio s koncentracijom inkrustiranih ulomaka površine 35 x 14 m. Među brojnim ulomcima pronađeno je nekoliko čepova amfora i balastno kamenje koje je uzorkovano.⁴¹⁰ Pretpostavka je da je ovaj trgovački brod nastojao pronaći utočište od

⁴⁰⁸ Zmaić 2012, 41.

⁴⁰⁹ Peacock, Williams 1986, 99. D. P. S. Peacock, D. F. Williams, *Amphorae and the Roman economy, an introductory guide*, London New York, 1986, 99. Dalje u tekstu Peacock, Williams 1986.

⁴¹⁰ Zmaić 2012, 42.

nevremena, ali je prilikom ulaska u uvalu naišao na greben koji se danas nalazi na dubini od 3 do 4 m (u vrijeme brodoloma nalazi se na dubini od 1 do 2 m).⁴¹¹

Slika 43. Lijevo: uvala Lastovska - amfora tipa Lamboglia 2 (Kisić 1987, 155). Desno: uvala Lastovska: čep amfore (Zmaić 2012, 43).

Slika 44. Uvala Lastovska - koncentracija ulomaka amfora na dnu (Zmaić 2012, 42).

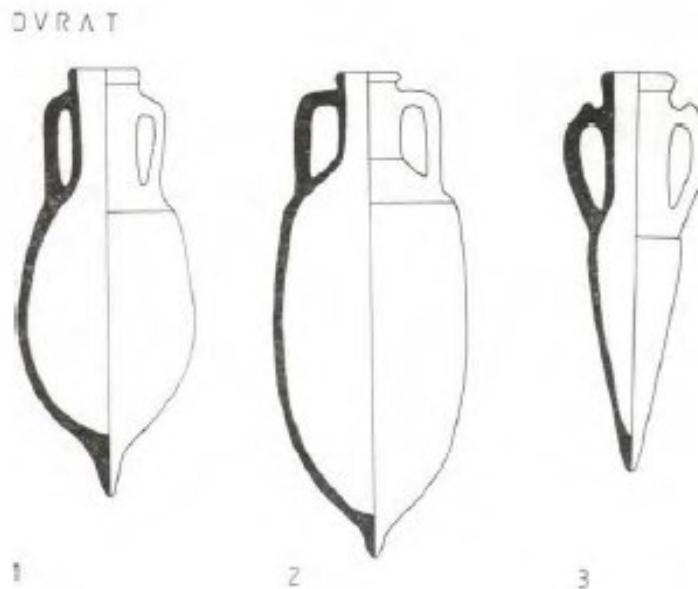
⁴¹¹ Brusić 1971, 7.

9.3 Otok Ovrata

Karta 13. Položaj otoka Ovrata. (ARKOD preglednik)

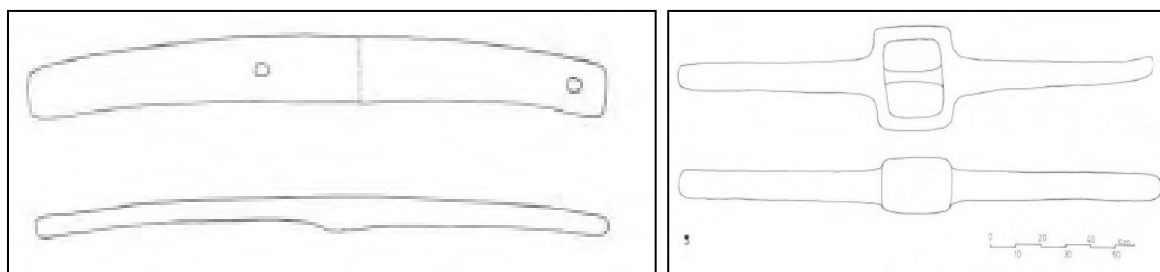
Podmorje oko otoka Ovrata po prvi je put rekognoscirano 1971. godine, kada su na sidrištu kod otoka pronađeni pojedinačni primjerci amfora roskog prototipa, kao i ostaci amfora grčko-italskog tipa kampanske provenijencije s kraćim cilindričnim vratom i ručkama koje ne prelaze visinu grla.⁴¹²

Slika 45. Amfore grčko - italskog tipa kampanske provenijencije. (Kisić 1987, 155).

⁴¹² Kisić 1987, 155.

Na sjeveroistočnoj strani otoka Ovrata registrirano je oko 50 sidara različitih oblika i iz različitih vremenskih razdoblja. Ovo sidrište ide u prilog velikoj učestalosti prometa i dugom slijedu upotrebe luke u Polačama tijekom antike.⁴¹³ Najzanimljiviji primjerak olovnog antičkog sidra na ovom sidrištu ima blago svinutu olovnu prečku dužine 84 cm i širine 8 cm i koja nema karakterističnu rupu za nasad. Takva se prečka zato uvlačila poprijeko u drvenu gredu sidra. Kako ne bi skliznula, s jedne ju je strane zadržavalo zadebljanje u olovu, a s druge se strane kroz rupu zabijao klin ili se provlačio konop koji se vezao uz drvo. Razmak između zadebljanja i rupe odgovarao je širini drvene grede, a međusobni omjer tih elemenata pokazuje i veličinu sidra. Druga rupa na kraju prečke služila je za provlačenje konopa kojim se sidro vezalo za brod. Ovaj je tip sidra izuzetno rijedak u jadranskom podmorju, a koliko je poznato A. Kisić, još je jedan sličan primjerak pronašao g. Joško Pedrini uz sjevernu obalu Mljeta, a oba se primjerka danas nalaze u njegovoj privatnoj zbirci (zbirka je registrirana u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture).⁴¹⁴ Na sidrištu kod Ovrata pronađeno je i nekoliko većih i manjih olovnih prečki s rupom za nasađivanje na drvenu gredu te jedna spojnica, kakvih je već dosta pronađeno u Jadranu, ali ih je teško kronološki klasificirati. Jedna od izvađenih prečki ističe se izuzetnom veličinom i težinom od preko 500 kg, a nalazi se u Pomorskom muzeju u Dubrovniku. Pronađena su i dva željezna sidra bizantskog tipa iz 6. - 7. st. te nekoliko srednjovjekovnih i novovjekovnih željeznih sidara s tri ili četiri kraka.⁴¹⁵

Slika 46. Lijevo: prečka sidra sa sidrišta kod otočića Ovrata. Desno: sidro iz Pomorskog muzeja u Dubrovniku. (Kisić 1987, 156).

⁴¹³ Kisić 1987, 155.

⁴¹⁴ Ibid, 166.

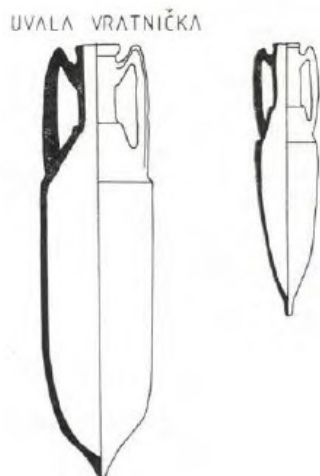
⁴¹⁵ Ibid, 155

9.4 Vratnička uvala

Karta 14. Istočni dio otoka Mljeta - položaj uvale Vratnička. (ARKOD preglednik)

Tijekom rekognosciranja jugoistočne obale mljetskog podmorja 1975. godine pronađeni su ostaci brodoloma uz južni rt Vratničke uvale na dubini od 6 do 25 m. Teret broda predstavljali su ulomci amfora grčko - italčkog tipa poznatog kao Dressel 2-4, koji se datira od sredine 1. st. pr. Kr. do 2. st. po. Kr.⁴¹⁶ Primjerak iz uvale Vratnička ima izduženije tijelo i cilindričan vrat s dvostrukim izduženim ručkama zalomljenim u visini oboda amfore, a koje su u presjeku bifidne. Zanimljivo je da su dva izvađena čitava primjerka istog oblika, ali potpuno drugačijih dimenzija - velika je dužine 1,02 m, a mala 62 cm.⁴¹⁷ Inače, ovaj je tip amfora u Rimskom Carstvu bio najrašireniji i najdugotraniji tip amfora za prijevoz vina. Središta proizvodnje bila su južni Lacij i Kampanija, ali proizvodile su se i duž zapadne jadranske obale.⁴¹⁸

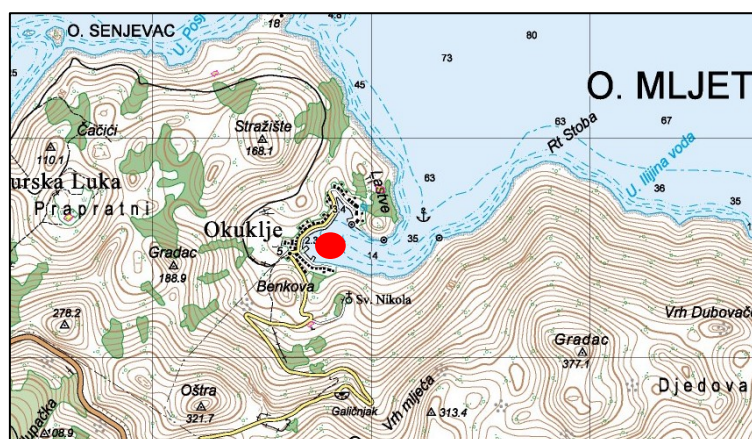
Slika 47. Amfore iz uvale Vratnička (Kisić 1987, 157).

⁴¹⁶ Kisić 1987, 155.

⁴¹⁷ Ibid.

⁴¹⁸ Peacock, Williams 1986, 105.

9.5 Okuklje

Karta 15. Okuklje, Mljet (ARKOD preglednik).

Luka Okuklje smještena je na sjevernoj strani otoka. S lijeve strane ulaza u luku, na strmoj padini od 4 do 33 m dubine, 1975. godine pronađeno je devastirano nalazište s ulomcima amfora tipa Lamboglia 2, prema kojima je ovaj brodolom moguće datirati od kraja 2. st. pr. Kr. do 1. st. po. Kr.⁴¹⁹

Prilikom rekognosciranja uvale kod mjesta Okuklje 2009. godine pronađeni su ostaci brodske opreme, kameni dubinomjer stožastog oblika i olovna spojnica (s tri perforacije) antičkog sidra.⁴²⁰

Slika 48. Olovna spojnica antičkog sidra (Miholjek 2009, 22).

⁴¹⁹ Z. Brusić, *Izveštaj sa podmorskih arheoloških rekognosciranja i istraživanja na otoku Mljetu*. Zagreb 1976, 9. Arhiva HRZ-a (neobjavljeno).

⁴²⁰ I. Miholjek, I. Mihajlović, *Izvešće o podmorskom arheološkom istraživanju - antički brodolom u uvali Vela Dolina i rekognosciranje podmorja otoka Mljeta i poluotoka Pelješca*, 2008. Zagreb, 2008, 22. Arhiv HRZ-a (neobjavljeno).

9.6 Kozarica

Karta 16. Kozarica, Mljet. (ARKOD preglednik)

Lokalitet ispred sela Kozarica na sjevernoj strani Mljeta prijavio je 1997. godine dr. sc. Hrvoje Potrebić, ali službeni je uviđaj Odjel za podvodnu arheologiju HRZ-a proveo tek 2003. godine. Ostaci antičkog brodoloma nalaze se oko 150 m zapadno od uvale mjesta Kozarica i 10 m od obale. Dno je na tome mjestu kameno i relativno strmo, a pada do dubine od oko 50 m. Lokalitet je smješten na pješćanoj sipini koja na jednom mjestu prekida kontinuitet strme kamene padine te na okolnim stijenama. Teret broda predstavlja nekoliko različitih tipova amfora, od velikih cilindričnih primjeraka sa cilindričnim grlom i oblim, relativno malim drškama na prijelazu između ramena u grlo i sredine cilindričnog grla, do manjih, horizontalno narebrenih globularnih oblika, prema kojim se i brodolom datira od 4 do 5. st. po. Kr.⁴²¹

Slika 49. Kozarica - ulomak amfore *in situ* (Perkić 2009, 322).

⁴²¹ D. Perkić, *Novi podmorski arheološki lokaliteti na širem dubrovačkom području*, u: *Jurišićev zbornik*. Zagreb 2009, 321-322.

9.7 Seka od Maslinovca

Karta 17. Seka od Maslinovca (ARKOD preglednik).

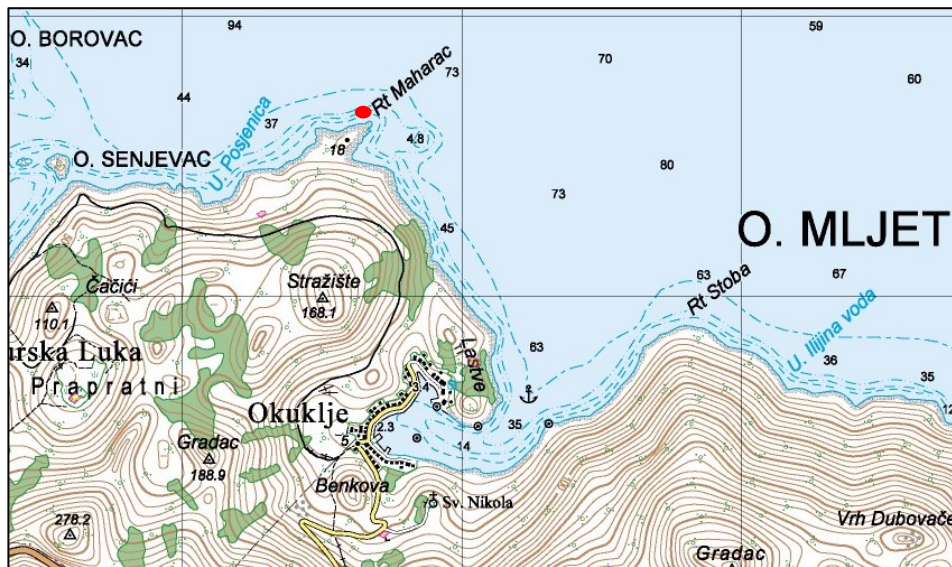
Stručnim uviđajem koji su 2008. godine proveli djelatnici Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a pronađeni su ostaci teško devastiranog kasnoantičkog brodoloma s teretom globularnih amfora.⁴²²

Slika 50. Seka od Maslinovca - ulomci amfora (Miholjek 2009, 21).

⁴²² Miholjek i Mihajlović 2008, 21.

9.8 Klačine, rt Maharac

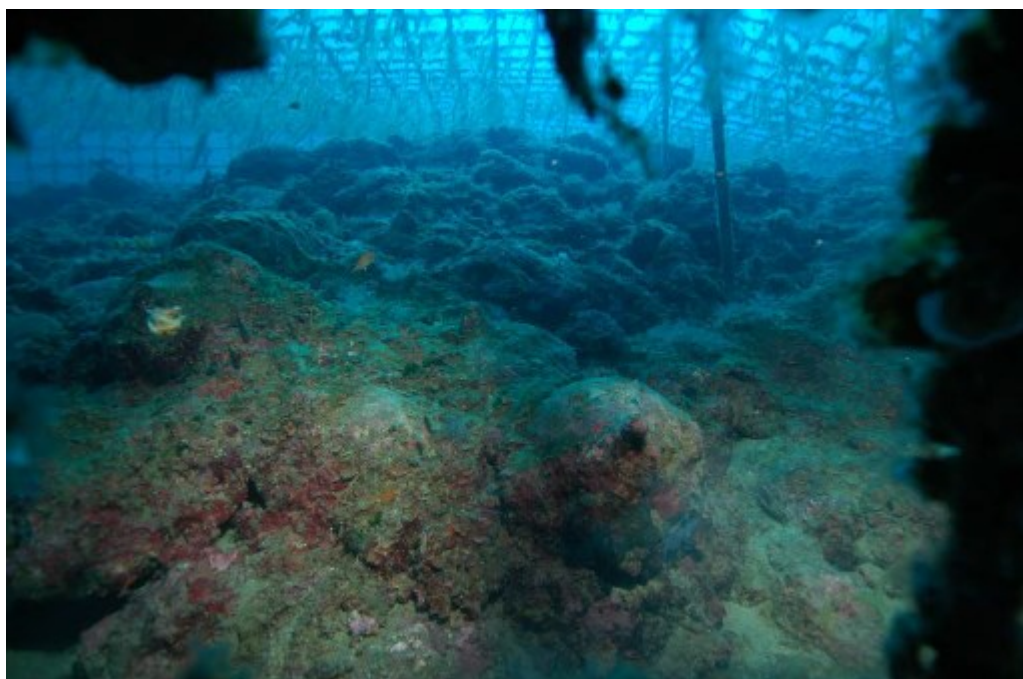
Slika 51. Položaj rta Maharac (ARKOD preglednik)

Lokalitet Klačine smješten je na sjevernom dijelu otoka Mljeta, uz rt Maharac, na dubini od 30 do 35 m. Predstavlja još jedan potopljeni trgovački brod s teretom koji čini oko 150 amfora tipa Lamboglia 2 iz 1. st. pr. Kr. Kako bi se nalazište očuvalo na njemu je 2001. godine postavljen zaštitni kavez, konstruiran u kaskadnom trodijelnom obliku budući da je smješten na strmini. Položen je 2,5 m iznad arheoloških nalaza, a površina zaštićenog područja iznosi 18 x 8 m. Kavez nema ulaz za ronioce.⁴²³

Djelatnici Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a pregledali su lokalitet 2011. godine. Uočili su da je gornji dio kaveza oštećen uslijed propadanja metala djelovanjem mora. Oštećenje je tom prilikom privremeno sanirano, ali je nužno razmišljati o zamjeni samog kaveza kako bi on i dalje ispunjavao svoju primarnu funkciju zaštite podvodne kulturne baštine.⁴²⁴

⁴²³ M. Jurišić, *La protezione fisica dei siti archeologici sommersi del fondale marino nell'Adriatico croato*, u: I. Radić Rossi (ur.), *Archeologia subacquea in Croazia; Studi e ricerche*, Marsilio, Venezia, 2006, 154.

⁴²⁴ V. Zmaić, I. Miholjek, *Izvešće o podvodnom arheološkom rekognosciranju dubrovačkog podmorja 2011. godine*, Arhiva HRZ-a, Zagreb, 2011, 12.

Slika 52. Klačine - pogled na lokalitet (Miholjek 2011, 11)

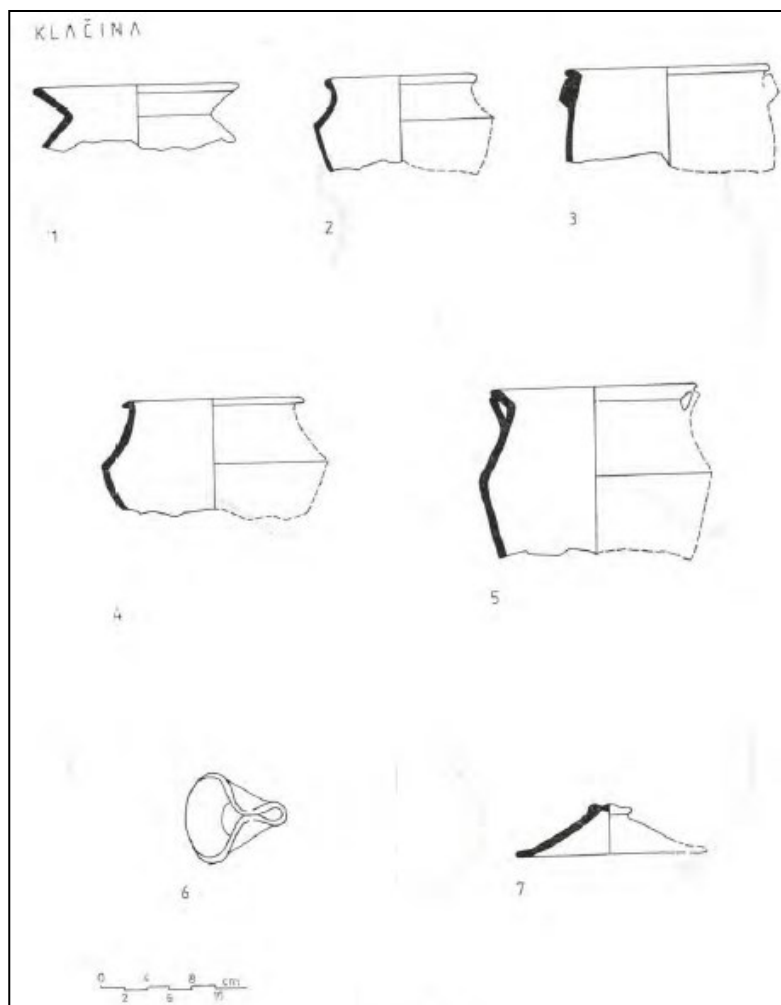
Sjeverno od rta Maharac, na dubini od 13 do 20 m, pronađeno je još jedno devastirano nalazište s ulomcima rodnih amfora. Osim amfora, pronađeno je i grublje posuđe u vidu dijelova zdjelica, lončića, poklopaca i manjih vrčeva. Zdjele su bikonične, uskog uzdignutog oboda i s malim ručkama, ili bez njih. Posuđe je analogno brodskom teretu pronađenom na nalazištu brodoloma kod rta Izmetište na Sv. Klimentu iz sredine 1. st. po. Kr.⁴²⁵ Slični su primjerci grubog posuđa pronađeni na nalazištu brodoloma kod rta Sv. Ivana kod Vignja u Pelješkom kanalu.⁴²⁶ B. Ilakovac pronašao je analogiju spomenutog posuđa u istovjetnim primjercima iz ranocarskih grobova u Ninu iz 1. i 2. st. po. Kr.,⁴²⁷ a dodatna potvrda datacije u ovo razdoblje je i identična bikonična zdjela s poklopcem pronađena na atenskoj Agori, a koju Robinson prema stratigrafiji također datira u 1. i 2. st. po. Kr.⁴²⁸

⁴²⁵ B. Ilakovac, *Keramika iz antičkog broda potonulog kod Paklenih otoka*, Diadora 4, Zadar 1968, 189.

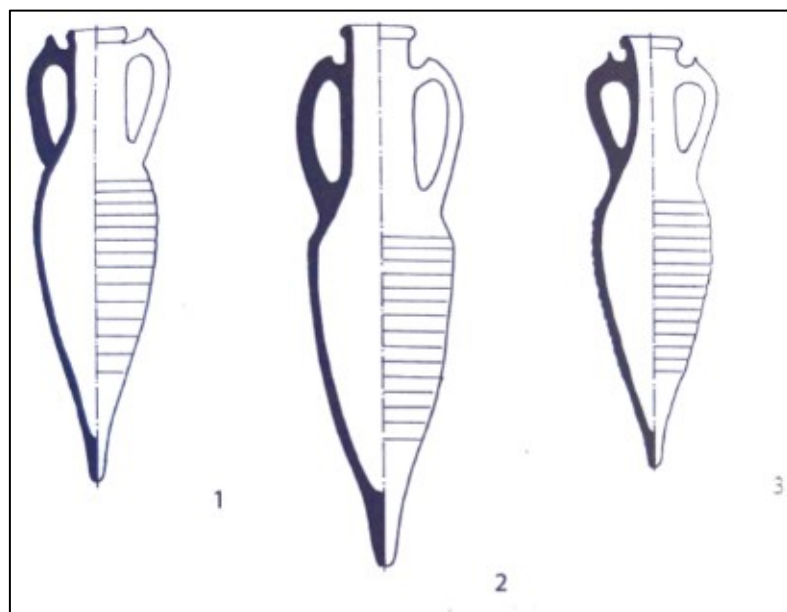
⁴²⁶ Kisić 1987, 158. Prema: Vrsalović 1979, 222-225, II, tabla 40/1-5

⁴²⁷ Ilakovac 1968, 190.

⁴²⁸ Kisić 1987, 158. Prema: Robinson 1959, Plate 7, grupa G 195-196.

Slika 53. Ostaci grubljeg posuđa s položaja Klačina. (Kisić 1987, 159).

Slika 54. Rodski tipovi amfora s nalazišta Rt Maharac - Klačine (Vrsalović 2011, T 96)

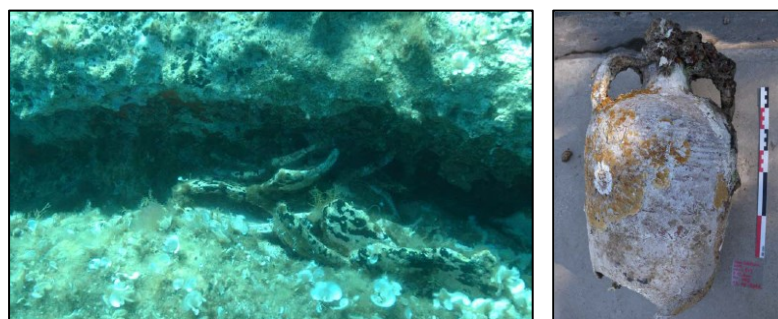
9.9 Hrid Šij

Karta 18. Položaj hridi Šij (ARKOD preglednik).

Tijekom pregleda terena uz greben Šij 2012. godine, na dubini od 5 do 7 m, djelatnici Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a pronašli su još jedan brodolom s teretom amfora tipa Lamboglia 2. Uslijed male dubine i djelovanja mora, keramički materijal je toliko usitnjen da je gototovo neprepoznatljiv. Tipologija je zbog toga izvedena prema jednom grlu amfore i čepovima amfora.

U blizini ovog nalazišta pronađena je jedna gotovo cijela amfora kasnoantičkog tipa Late Roman I, koja nije povezana s prvim nalazištem te koja je nakon dokumentacije izvađena. Amfore ovog tipa proizvodile su se u 5. i 6. st. na istočnom Mediteranu. Karakterističnog su izduženog, blago kruškolikog tijela i zaobljenog dna, široko postavljenih ručki, malog cilindričnog vrata i malog ljevkastog oboda. Izvana su prekrivene horizontalnim rebrima koja prema dnu postaju sve šira i slabije izražena.⁴²⁹

Slika 55. Hrid Šij. Lijevo: inkrustirani ulomci amfora; desno: kasnoantička amfora Late Roman I (Zmaić 2012, 42, 43).

⁴²⁹ Zmaić 2012, 44.

9.10 Otok Kobra

Karta 19. Otok Kobra. Crveno: lokalitet Priježba 1; plavo: lokalitet Priježba 2; žuto: lokalitet Vrh Kobra (ARKOD preglednik)

Kobra je nenaseljeni otok uz sjevernu obalu Mljeta, kojeg od Mljeta dijeli uski Kobravski kanal. Proteže se od otočića Tajnika na zapadu do hridi Kula na istoku. Tijekom rekognosciranja 2012. godine pregledano je podmorje uzduž čitave obale otoka, ukupne duljine 5,45 km.

Na sjevernoj strani otoka, kod uvale Priježba, pronađeni su tragovi brodoloma s teretom amfora tipa Lamboglia 2 iz 1. st. pr. Kr., koji je najčešće korišten u pomorskoj trgovini na području Jadrana. Lokalitet se pruža do dubine od 32 m, ali je prilično devastiran, posebno u plićem dijelu. Međutim, u inkrustiranim ulomcima mogu se prepoznati grla amfora s ručkama, ulomci trbuha, dna i čepovi.⁴³⁰

Slika 56. Ulomci amfora na lokalitetu Priježba 1. (Zmaić 2012, 10)

⁴³⁰ Zmaić 2012, 10.

Zapadno od ovog lokaliteta, na udaljenosti od 50-ak m, pronađena je skupina sjevernoafričkih cilindričnih amfora, čiji kontekst nije u potpunosti jasan. Nije sigurno je li riječ o brodolomu ili skupini odbačenih predmeta, međutim položaj nalazišta na sjevernoj strani teško je mogao služiti kao sidrište. Najveći broj ulomak pripada tipu amfora Africana I (Keay 25), koje su čest nalaz na cijelom Mediteranu. Proizvodile su se od kraja 2. do 4./5. st. po. Kr. na području današnjeg Tunisa, a služile su za prijevoz maslinovog ulja i ribljih proizvoda. Pronađeno je i grlo amfore tipa Almagro 50 (Keay XVI). Ove su se amfore najvjerojatnije proizvodile na zapadnom Mediteranu od kasnog 3. do kraja 5. st. po. Kr., a vjerojatno su također služile za prijevoz ribljih preradevina.⁴³¹ Osim ulomaka amfora pronađeno je nekoliko keramičkih cijevi poznatijih pod nazivom *tubi fittili*, koje su se upotrebljavale u rimskoj, ranokršćanskoj i ranobizantskoj arhitekturi kao građevni element za konstrukciju svoda. Pokrivali su se žbukom ili drugim materijalom pa su u konstrukciji bili nevidljivi. Čest su nalaz u kasnoantičkom razdoblju pa prema tome odgovaraju ostalom materijalu na lokalitetu. U ovom su slučaju mogli služiti kao čepovi za amfore.⁴³²

Slika 57. Lokalitet Priježba 2. Lijevo: amfore Keay 25 *in situ*; sredina: amfora tipa Almagro 50; desno: *tubi fittili* (Zmaić 2012, 12).

U blizini, na položaju Vela Ruta, pronađeno je još nekoliko sporadičnih arheoloških nalaza u vidu ulomaka različitih tipova amfora bez konteksta. Jedan predstavlja grlo amfore koje najviše nalikuje amforama s otoka Kosa, koje su se proizvodile od 1. st. pr. Kr. do 2. st. po. Kr., a koristile su se za prijevoz vina. Osim na Kosu, proizvodile su se na maloazijskoj i egipatskoj obali. Drugi pronađeni primjerak odgovara gornjem dijelu knidskih amfora koje su malo poznate u jadranskom i zapadnomediteranskom području. Manjih su dimenzija, jajolikog tijela, kratkog vrata, zadebljanog otvora, s ručkama okruglog ili ovalnog presjeka. Karakterizira ih prsten na cilindričnoj nozi koji u ovom slučaju nedostaje. Datiraju u 2. i prvu polovicu 3. st.

⁴³¹ Peacock, Williams 1986, 131.

⁴³² Zmaić 2012, 13.

po. Kr., no kako je proizvodnja amfora vinarija na Knidu nastavljena i kasnije, ove se amfore nalaze i tijekom 4. i 5. st. po. Kr. Pronađena je i jedna gotovo cijela amfora tipa Keay 25 kojoj nedostaje dno. Proizvodile su se u Naksu na istoku Sicilije i u Kalabriji, a rasprostranjene su na području južne Italije, u Africi, zapadnom Mediteranu te čak i u Ateni. Također, pronađena su i dva primjerka amfore tipa Ostia IV, poznate i kao Amfora Empolitana ili Pacetti 11-12. Ove su amfore zastupljene u vrlo malom broju, a datiraju u 5. st. po. Kr. Proizvodile su se na Siciliji, a koristile su se za prijevoz vina. Među amforama je pronađena i jedna globularna posuda gotovo u potpunosti prekrivena horizontalnim rebrima, širokog oboda i s dvije male ručke. Pripada tipu bizantskom posudu *Brittle Ware*, koje se proizvodilo na području jugoistočne Anatolije i Sirije, a datira od 4. do 5. st. po. Kr. Na istom je mjestu pronađena i jedna kasnoantička amfora tipa Late Roman I koja datira u 5. i 6. st. po. Kr.

Slika 58. Amfore s lokaliteta Vela Ruta. Lijevo: grlo kojske amfore; sredina: ulomak knidske amfore; desno: amfora tipa Keay LII (Zmaić 2012, 14-15).

Slika 59. Lijevo: amfora s lokaliteta Vela Ruta, tip Ostia IV; sredina: kasnoantička amfora Late Roman I. Desno: bizantska posuda tipa *Brittle Ware* (Zmaić 2012, 16-17)

Na južnoj strani Kobrave, uz položaje Zakamenica i Pod Komin, također je pronađen materijal iz različitih vremenskih razdoblja. Najraniji je nalaz amfore tipa Lamboglia 2, koja datira od 1. st. pr. Kr. do 1. st. po. Kr. Pronađena su i dva gornja dijela amfora s karakterističnim bifidnim ručkama iz grupe Dressel 2-4, koje su služile za prijevoz vina. Jedan primjerak pripada tipu Pompei IV, južnoitalske proizvodnje, s nenaglašenim prstenastim obodom, visokim bifidnim ručkama i naglašenim ramenom, duljine najviše 85 cm. Dativaju u 1. st. pr. Kr. Drugi primjerak pripada tipu amfora zapadnoitalske proizvodnje. Sličnih je karakteristika kao i prethodna, no nešto je većih dimenzija i šireg vretenastog tijela. Javljaju se od druge polovice 1. st. pr. Kr. do kraja 1. st. po. Kr. Pronađeno je i jedno grlo kasnoantičke amfore tipa Late Roman II ili Keay LXV.⁴³³ kratkog i zaobljenog vrata, ljevkastog oboda, s dvije kratke horizontalno postavljene ručke. Proizvodile su se oko Egejskog i Crnog mora, a datiraju od 4. st. do ranog 7. st. po. Kr.⁴³⁴

Slika 60. Lijevo: jugoistočna strana Kobrave - amfora tipa Lamboglia 2; sredina: južna Kobrava - amfora tipa Dressel 2-4 (prvi primjerak); desno: južna Kobrava - amfora tipa Dressel 2-4 (drugi primjerak) (Zmaić 2012, 19-20)

Slika 61. Lijevo: južna Kobrava - amfora tipa Late Roman II; desno: amfora tipa Pacetti 14 (Zmaić 2012, 20).

⁴³³ Zmaić 2012, 19-20.

⁴³⁴ Peacock, Williams, 1986, 182.

Na krajnjem istoku otoka, na položaju Vrh Kobrave, pronađeni su ostaci prilično devastiranog brodoloma s teretom kasnoantičkih cilindričnih amfora tipa Keay 25B i istočnomediteranskim globularnim amforama tipa Late Roman II ili Keay LXV. Lokalitet se nalazi na dubini od 26 do 32 m, uz stijene koje se spuštaju prema dnu. Budući da su nalazi koncentrirani na jednom mjestu, pretpostavlja se da je riječ o potonulom brodu. S obzirom da su se sjevernoafričke amfore proizvodile od kraja 2. do 4./5. st. po. Kr., a Late Roman II amfore od 4. st. do ranog 7. st., ovaj je brodolom moguće datirati u 4. ili početak 5. st. po. Kr. Tomu u prilog idu određene karakteristike Late Roman II amfore koje se pripisuju ranijoj razvojnoj fazi koja se može pratiti kroz 4. i 5. st., čije su odlike neprofilirani vrat i ručke postavljene ukoso.⁴³⁵

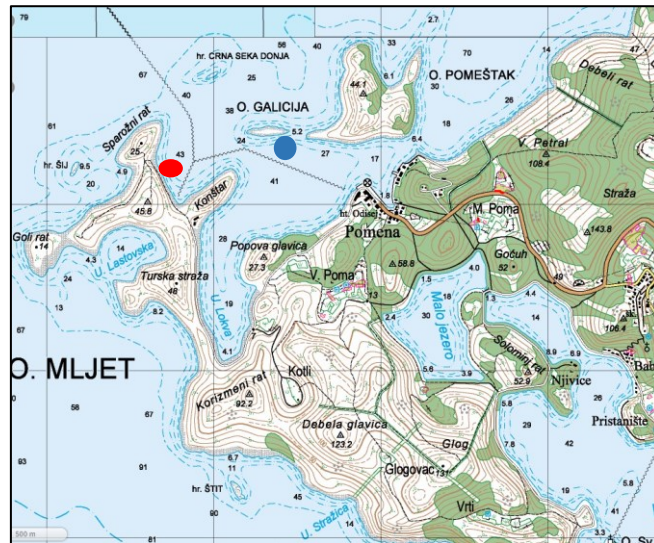
Slika 62. Lokalitet na položaju Vrh Kobrave (Zmaić 2012, 23).

Slika 63. Lijevo: amfora tipa Keay 25B; desno: amfora tipa Late Roman II ili Keay LXV (Zmaić 2012, 23-24).

⁴³⁵ Zmaić 2012, 22.

9.11 Uvala Srednja i otočić Galicija

Karta 20. Lokacija uvala Srednja (crveno) i otočića Galicija (plavo) (ARKOD preglednik).

Prilikom rekognosciranja mljetskog podmorja 2013. godine, djelatnici Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a pregledali su uvalu Srednju u pojasu od oko 30-40 m od obale. Na zapadnom je dijelu uvala pronađeno nekoliko sporadičnih ulomaka amfora, dok je na jugozapadnom dijelu pronađena veća koncentracija inkrustirane keramike, nažalost bez cijelih nalaza. Prema pronađenom se materijalu čini kako je riječ o jednom, možda dva tipa amfora, koje su prilikom potonuća broda potonule na dno. Pregledom dna u dubljem dijelu nije pronađen sličan materijal. Na dubini od 32 m pronađena je jedna olovna prečka antičkog sidra, a na dubini od 27 m druga. Između njih se nalaze još dva sidra, jedno bizantskog Y tipa koje se datira između 7. i 13. stoljeća te drugo novovjekovno.⁴³⁶

Slika 64. Uvala Srednja - ulomci amfora (Miholjek 2013, 6).

⁴³⁶ I. Miholjek, Izvješće o podvodnom zaštitnom arheološkom rekognosciranju dubrovačkog podmorja i područja Nacionalnog parka Mljet u 2013.g. Zagreb, 2013, 6. Arhiva HRZ-a (neobjavljeno). Dalje u tekstu Miholjek 2013.

Na jugoistočnoj strani otočića Galicija, na dubini od 30 m, pronađeni su ulomci posude tipa *dolium*. Bez obzira što na ovoj lokaciji nije evidentirano čitavo nalazište nego samo sporadični nalazi, lokacija je spomenuta jer dolij nije tako čest nalaz u mljetskom podmorju. Na jugozapadnoj strani Galicije pronađeno je više ulomaka amfora samica. Na području između otoka Galicije i Pomeštaka nalazi se plitki zid koji povezuje dva otoka. Na njemu je pronađena velika koncentracija inkrustiranih ulomaka amfora koje nije moguće pripisati određenom tipu zbog manjka čitavih primjeraka grla ili ručke.

Slika 65. Dolij pronađen na jugoistočnoj strani otočića Galicija (Miholjek 2013, 7).

9.12 Uvala Zaklopita

Karta 21. Položaj uvala Zaklopita na sjeverozapadnom dijelu otoka Mljeta (Zmaić 2015, 12).

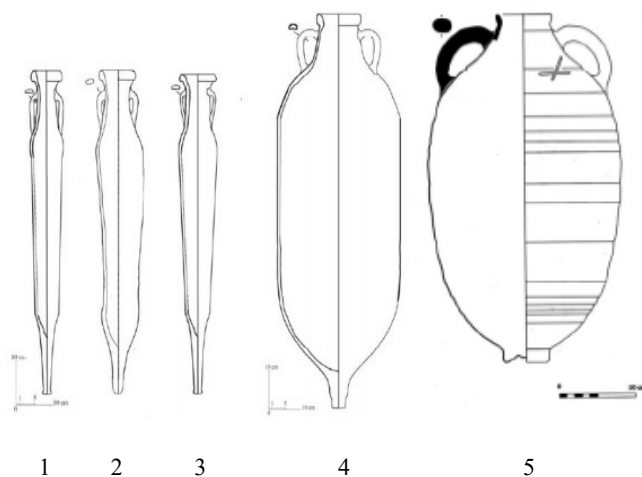
Prilikom pregleda mljetskog podmorja 2014. godine na potezu između Zapupaka i rta Rastup, na strmoj padini od 16 do 42 m dubine, djelatnici Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a pronašli su lokalitet u uvali Zaklopita.⁴³⁷ S obzirom na karakteristike pronađenog materijala, riječ je o brodolomu s teretom sjevernoafričkih amfora tipa Spatheion, Tripolitania III, Ostia IV i kuhinjskog keramičkog posuđa.⁴³⁸ Amfore tipa Tripolitania III proizvodile su se na području rimske provincije Tripolitanije (u današnjem jugoistočnom Tunisu i zapadnoj Libiji) od 3. do 5. st. po. Kr., a bile su korištene za prijevoz maslinovog ulja.⁴³⁹ Najzastupljenije amfore na lokalitetu su one tipa Spatheion, izduljenog vretenastog tijela s uskom dugačkom nožicom, ljevkastog vrata sa širokim prstenastim obodom te dvije male ručke. Sve su relativno velikih dimenzija za ovaj tip amfora, duljine 90 - 95 cm. Proizvodile su se od 5. do 6. st. po. Kr. na području današnjeg Tunisa i rasprostranjene su duž istočnog, središnjeg i sjevernog Mediterana. Korištene su za prijevoz ulja, maslina, garuma i vina. Osim spomenutih, pronađen je i donji dio amfore poznate pod nazivima Ostija IV, Amfora Empolitana, Pacetti 11-12, koje se datiraju u 5. st. po. Kr.⁴⁴⁰

⁴³⁷ P. Dugonjić, *Izvešće o istraživanju novovjekovnog brodoloma iz 16. st. na lokalitetu pličina sv. Pavao na Mljetu i podvodnom zaštitnom arheološkom rekognosciranju akvatorija Nacionalnog parka Mljet u 2014.* Zagreb 2014., 7-9. Arhiva HRZ-a (neobjavljeno). Dalje u tekstu Dugonjić 2014.

⁴³⁸ Zmaić 2015, 12.

⁴³⁹ Peacock, Williams 1986, 170.

⁴⁴⁰ Zmaić 2015, 12-16.

Slika 66. Otok Mljet, uvala Zaklopita, tipovi amfora pronađeni na nalazištu: 1, 2, 3 - amfore tipa Spatheion; 4 - amfora tipa Tripolitania III (Tunis); 5 - amfora tipa Ostia IV/Pacetti 11-12 (primjerak iz Ostije) (Zmaić 2015, 15)

Slika 67. Lijevo: uvala Zaklopita, amfore tipa Spatheion *in situ*. Desno: arheološki materijal s lokaliteta u uvali Zaklopita (Zmaić 2015, 17, 16).

Keramičko stolno posuđe koje je uz amfore predstavljalo trgovački teret broda pronađeno je u velikom broju duž cijelog lokaliteta, uglavnom u ulomcima. Tanjuri su oblike s kosim, prstenastim obodom, bez istaknute baze ili dna. Zdjele ravnog dna i vertikalnog, blago zaobljenog oboda pronađene su u više dimenzija. Uz njih su nađeni i pripadajući poklopci koničnog oblika s ručicom na vrhu. Također su nađena dva dublja lonca u dvije veličine zaobljenog dna, visokih okomitih bočnih stranica i bez ručki. Brojnost amfora i stolnog posuđa i njihov raspored na morskom dnu ukazuju da je riječ o brodolomu datiranom najvjerojatnije u 5. ili 6. st. po. Kr. S obzirom da je lokalitet pronađen u prilično devastiranom stanju, očuvani pokretni materijal pokupljen je s dna kako bi se zaštitio i obradio.⁴⁴¹

⁴⁴¹ Zmaić 2015, 16-17.

9.13 Omanska luka

Karta 22. Položaj uvala Omani na sjevernoj strani otoka Mljeta (ARKOD preglednik)

Ostaci kasnoantičkog brodoloma u uvali Omanska luka nekoliko su puta prijavljivani Odjelu za podvodnu arheologiju HRZ-a, a prvi stručni uviđaj proveden je 2015. godine. Lokalitet se prostire na strmoj padini od 20 do 37 m, na kojoj je vidljivo više manjih ili većih skupina ulomaka, bez postojanja jedinstvene koncentracije amfora i utvrđenih cjelovitih primjeraka, što upućuje na to da se teret otkotrljao niz stjenovito dno i pritom se vjerojatno razbio, ostavši inkrustiran za dno. Osim nekoliko ulomaka sjevernoafričkih amfora tipa Keay 25/B datiranih u 4. st. po. Kr., nisu pronađeni pokretni arheološki nalazi niti ostaci brodske konstrukcije.⁴⁴²

Slika 68. Otok Mljet, uvala Omanska luka, ulomci amfora Keay 25/B *in situ* (Zmaić 2015, 22).

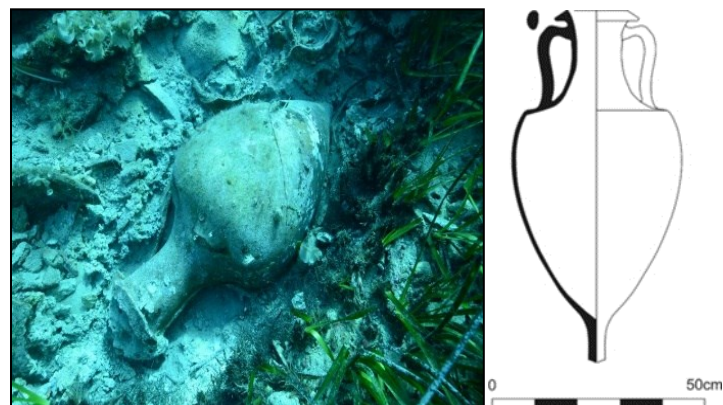
⁴⁴² Zmaić 2015, 23.

9.14 Uvala Borovac

Karta 23. Pozicija brodoloma ispred uvala Borovac na otoku Mljetu (ARKOD preglednik).

Tijekom rekognosciranja mljetskog podmorja 2015. godine, pronađen je antički lokalitet u uvali Borovac, na dubini između 8 i 10 m. Riječ je o teško devastiranom lokalitetu koji se prostire na području od 14 x 4 m, s ostacima tereta amfora grčko italskog tipa, koje su služile za prijevoz vina. Karakterizira ih dugi vrat, trokutasti rub otvora, duge, uspravne ručke i sroliko tijelo. Moguće ih je datirati u mlađu podskupinu grčko italskih amfora, dominantnu u 2. i na prijelazu u 1. st. pr. Kr. Amfore su u najvećoj mjeri pronađene inkrustirane uz dno, a samo je jedna sačuvana u cijelosti. Budući da ovaj tip amfora do sada nije pronađen u podmorju otoka Mljeta, čini se da je ovo najraniji do sada poznati brodolom u arhipelagu.⁴⁴³

Slika 69. Lijevo - uvala Borovac. Amfora grčko-italskog tipa *in situ*. Desno - crtež amfore grčko-italskog tipa (Zmaić 2015, 6).

⁴⁴³ V. Zmaić, *Izješće o II. fazi podvodnog arheološkog rekognosciranja i istraživanja u podmorju otoka Mljeta u rujnu/listopadu 2015. godine*. Zagreb 2015, 3. Arhiva HRZ-a (neobjavljeno). Dalje u tekstu Zmaić 2015.

10 Podvodna arheološka istraživanja u podmorju Mljeta

10.1 Luka Polače

Karta 24. Položaj luke Polače (ARKOD preglednik)

Tijekom prvih podvodnih arheoloških rekognosciranja provedenih na otoku Mljetu 1971. godine, djelomično su se pokušali ubicirati i podvodni nalazi u luci Polače neposredno uz ostatke palače.⁴⁴⁴ Smještena u prostranoj uvali zaštićenoj od vjetrova, luka Polače je zahvaljujući svom položaju zasigurno pridonijela ranom naseljavanju i urbanizaciji Polača kao jednog od najvažnijih sjecišta pomorskih puteva na Jadranu.⁴⁴⁵

Pri prvim obilascima ruba uvale, zapadno od palače otkriven je široki gat obrubljen većim blokovima. Danas vidljivo pristanište vjerojatno je nastalo prije gradnje palače i moglo bi se povezati sa spomenutim ostacima objekta iz 1. ili 2. st., koji je ubiciran neposredno uz ovo pristanište, ali još nije istražen. Pristanište je vjerojatno bilo u upotrebi i u kasnoj antici, posebno tijekom gradnje palače.⁴⁴⁶ Ovom je prilikom istaženo područje istočno od palače, neposredno uz današnje pristanište. Na tom su prostoru, dugom oko 50 i širokom oko 15 m, pronađene veće količine različitog ispremiješanog arheološkog materijala. Uočen je i niz složenih blokova koji upućuje na to da se i ovdje može očekivati nekadašnje pristanište nad čijim je dobrim dijelom izgrađen novi gat (operativna obala - zona 1 na Slici 72). Na dubini od 6 do 9 m, u sloju debljine od 30 do 60 cm, pronađeni su ostaci raznovrsnog materijala kojeg vjerojatno ima i šire od

⁴⁴⁴ Brusić 1988, 139.

⁴⁴⁵ Ibid.

⁴⁴⁶ Ibid, 140.

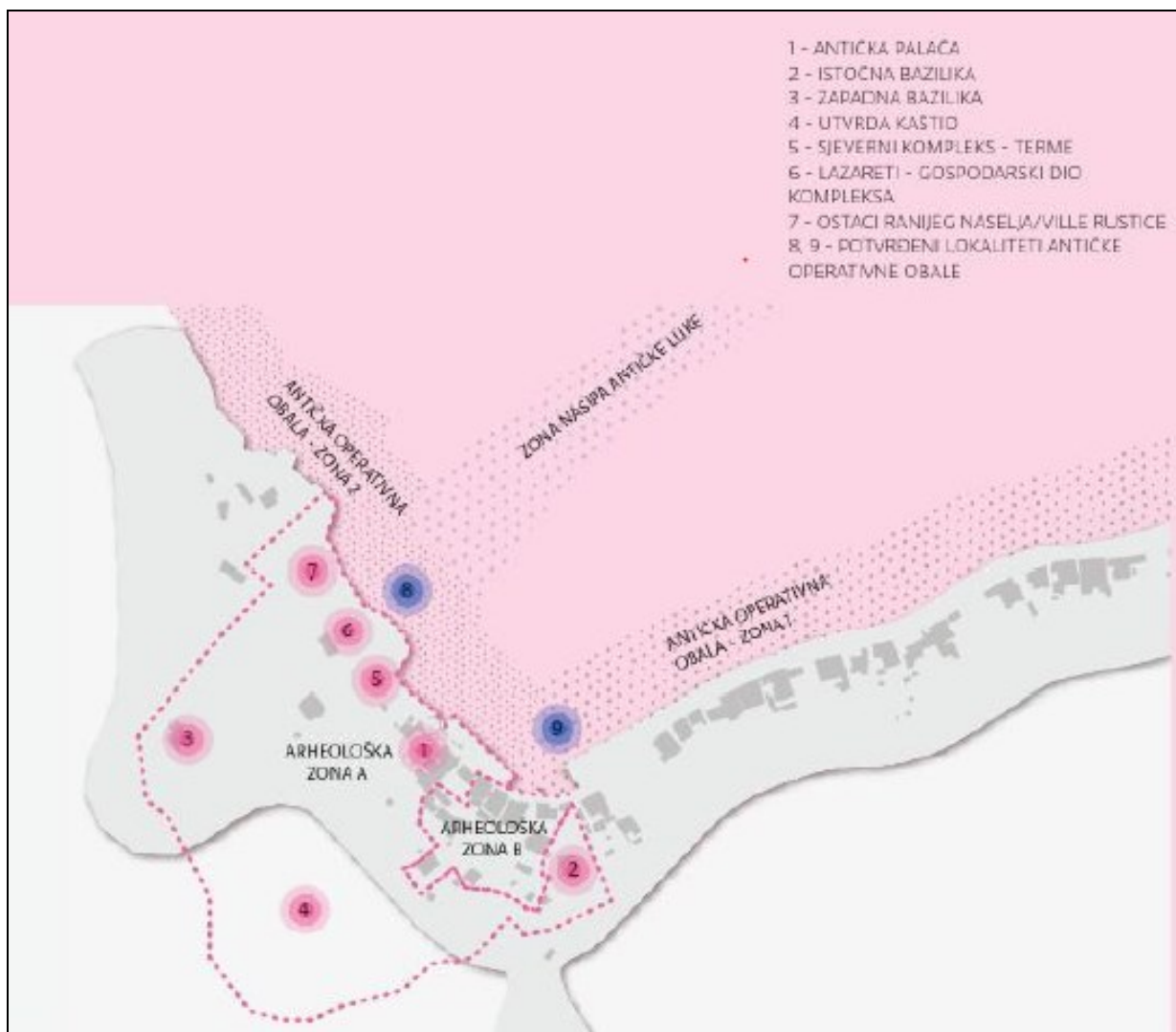
spomenutog prostora.⁴⁴⁷ Prethodno spomenuta podvodna arheološka istraživanja provedena u zavjetrini otoka Moračnika, Ovrata i Kobrave, koja su otkrila mnogobrojne ostatke antičkih i srednjovjekovnih sidara i drugih predmeta, potvrdila su kako su ti dijelovi otoka korišteni kao sidrišta tijekom oluja ili kao prenoćišta. Sudeći prema pozicijama velikog broja brodoloma na sjeveroistočnoj strani otoka, može se zaključiti kako su sjeverni vjetrovi bili posebno opasni na plovidbenom putu istočnojadranskom obalom.⁴⁴⁸

Slika 70. Nekadašnje pristanište. (Preuzeto iz: Brusić 1988, 148.)

⁴⁴⁷ Brusić 1988, 140.

⁴⁴⁸ Ibid 139.

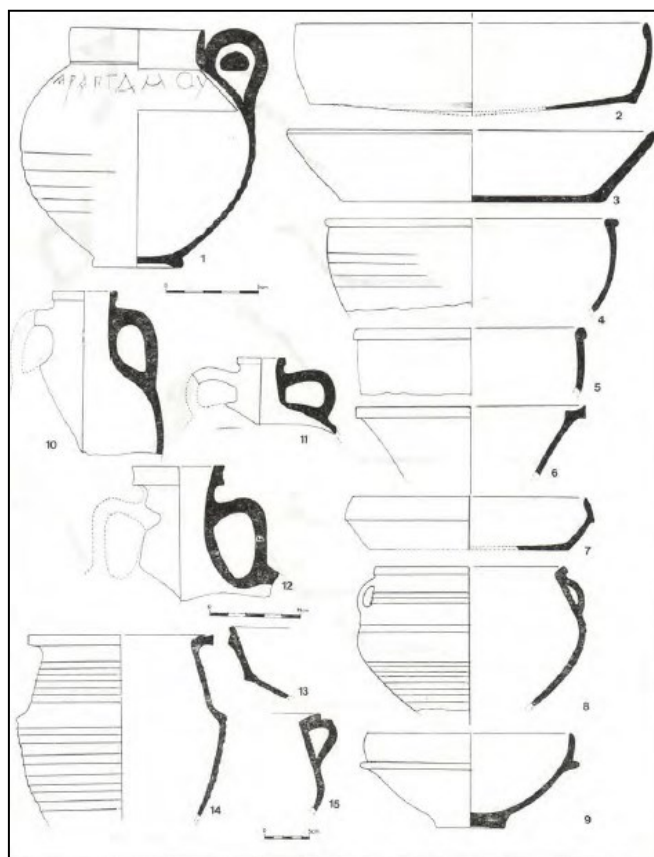
Slika 71. Karta Arheološke zone Polače (Atlas projektnih ideja, 60. Konzervatorski odjel Dubrovnik, HRZ).

Nakon početnih rekognosciranja u uvali Polače, prvo veće istraživanje provedeno je tek 1975. godine. S obzirom da su ostaci keramike, stakla, raznih kovinskih predmeta i novac bili pomiješani s kamenjem, točna se stratigrafija nije mogla utvrditi, ali se arheološka građa uspjela tipološki klasificirati. Tako Z. Brusić u svom radu *Antička luka u Polačama na otoku Mljetu* donosi dio tih nalaza, klasificiran prema vremenskim razdobljima od početka 2. do 7. st. po. Kr., koji slijede u nastavku.

Na Sl. 73. prikazano je keramičko posuđe finije i grublje izrade i amfore iz 2. i 3. st. po. Kr. Sjevernoafričke zdjele iz početka 2. st.⁴⁴⁹ (Sl.73/13) pripadaju najranijim primjercima keramike, a slijedi ih ostala keramika iz sjevernoafričkih radionica koju je moguće datirati kroz

⁴⁴⁹ Brusić 1988, 141. Prema: J. W. Hayes, *Late Roman pottery*, London 1972, 33. - 34.

2. i 3. st. po. Kr.⁴⁵⁰ (Sl. 73/2, 4 i 5). Primjerci tanjura⁴⁵¹ (Sl. 73/7) i plitice⁴⁵² (Sl. 73/9) pripisuju se maloazijskim radionicama, a datiraju se u kasno 2. i rano 3. st. po. Kr. Moguće je da primjerci grublje keramike koja je služila za pripremu hrane (Sl. 73/3, 6, 8, 14 i 15), inače česte u lučkim prostorima i na mjestima brodoloma, potječu iz istih radioničkih centara. Naše je primjerke moguće datirati u sredinu 3. st. po. Kr. Kao zanimljivost treba izdvojiti primjerak vrčica s urezanim imenom iz sredine 3. st. po. Kr. (Sl. 73/1).⁴⁵³ Ulomci amfora pripadaju oblicima tipičnim za 2. i 3. st. po. Kr., a njihovu proizvodnju vežemo uz italske i rodske radionice (Sl. 73/10-12).⁴⁵⁴

Slika 72. Nalazi iz luke Polače - 2. i 3. st. po. Kr. (Brusić 1988, 143.).

⁴⁵⁰ Ibid. Prema: Hayes 1972, 47.

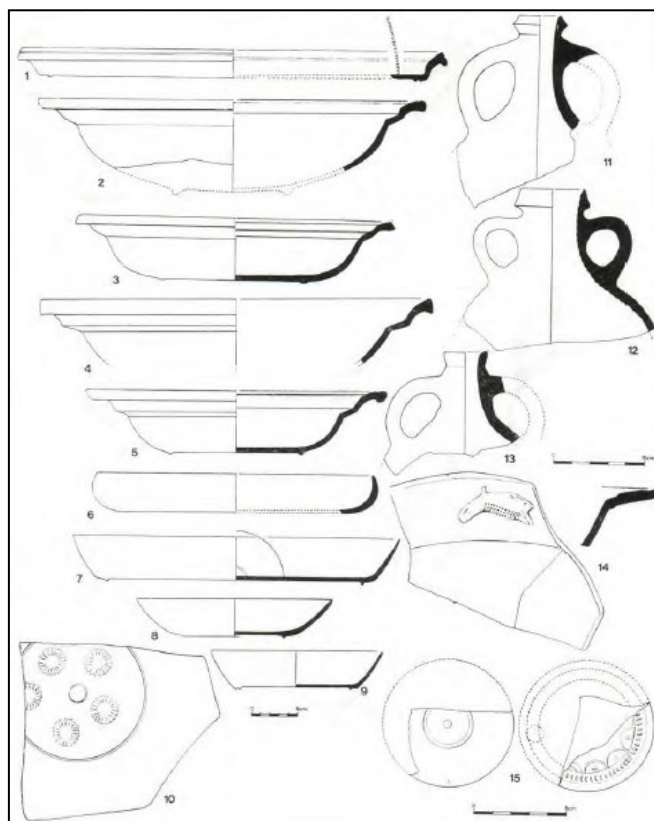
⁴⁵¹ Ibid. Prema: H. S. Robinson, *The Athenian Agora, V, Pottery of the Roman Period*, Princeton 1959, G 176 i K 13.

⁴⁵² Ibid. Prema: Hayes 1972, 321; Robinson 1959, 97; J. W. Hayes, *The Villa Dionysos Excavations, Knossos: The Pottery*, Annual of the British School at Athens 78, 1983, 118.

⁴⁵³ Ibid. Prema: Hayes 1972, 130; Robinson 1959, tabla 13, br. K 58 - K 64.

⁴⁵⁴ Ibid, 141.

Najveći broj nalaza iz Polača datira u vrijeme 4. i 5. st. po. Kr., a među njima se može istaknuti brojna keramika iz sjevernoafričkih radionica. Neki od tih primjera prikazani su na Slici 68., poput keramičkih pladnjeva crvene boje s višestrukom profilacijom (Sl. 74/1-5) datiranih od 360. do 480. g. po. Kr.⁴⁵⁵ Fini pladnjevi crvene boje i ravnih linija (Sl. 74/6-9) proizvodili su se od 300. do 360. g. po. Kr.⁴⁵⁶

Slika 73. Nalazi iz luke Polače - 4. i 5. st. po. Kr. (Brusić 1988, 144.)

Također, u to ili u nešto ranije vrijeme moguće je datirati i tanjure s apliciranim dekoracijama, poput onog na Sl. 74/14 s prikazom vepra ili ulomak sa Sl. 74/2 na kojem je vidljiv donji dio draperije neke osobe.⁴⁵⁷ Primjerci svjetiljki (Sl. 74/5-6) isto tako pripadaju afričkim radionicama, a obično su ukrašene kršćanskim motivima, poput riba, Kristovog

⁴⁵⁵ Ibid. Prema: Hayes 1972, 112.

⁴⁵⁶ Ibid. Prema: Hayes 1972, 69-70.

⁴⁵⁷ Ibid. Prema: J. W. Salamonson, *Spätromische rote Tonware mit Reliefverzierung aus nordafrikanischen Werkstätten, Entwicklungsgeschichtliche Untersuchungen zur reliefgeschmückten Terra Sigillata Chiara C*, Bulletin van de Vereniging tot Bevordering der Kennis van de antieke Beschaving, 44, Leiden, 1969, 16; Hayes 1972, 78.

monograma, palmi, kantarosa i dr. Primjerci iz luke Polače na sebi nose motiv palme i kantarosa, a datiraju se od 420. do 550. g. po. Kr.⁴⁵⁸ Drugi tip svjetiljke je ovalnog oblika s manjim ispupčenjima kao ukrasima, a datira se u 3. i 4. st. po. Kr. (Sl. 74/7).⁴⁵⁹ Važno je istaknuti i treći tip, rijedak primjerak svjetiljke palestinsko-sirijske provenijencije iz 4. st. po. Kr. (Sl. 74/6).⁴⁶⁰

Treba spomenuti kako je tijekom istraživanja 1971. godine pronađeno i oko 400 primjeraka kasnoantičkog novca, većim dijelom korodiranog što je otežalo identifikaciju careva za vrijeme kojih je novac bio kovan. Nakon čišćenja uspješno su prepoznati likovi careva Konstantinovog doba što upućuje na dataciju tih primjeraka u 4. st. po. Kr. Što se tiče oblika pronađenih amfora, tipološki također odgovaraju onima iz 4. st. po. Kr. (Sl. 74/11-13).

Slika 74. Nalazi iz luke Polače - 4. i 5. st. po. Kr. (Brusić 1988, 149)

⁴⁵⁸ Ibid. Prema: A. Kisić: *Podmorski nalaz kasnoantičkih svjetiljki u uvali Polače na Mljetu*, Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku 15/16, 1978, 7-16.

⁴⁵⁹ Ibid. Prema: Kisić 1978, 10.-11.

⁴⁶⁰ Ibid. Prema: H. Menzel, *Antike Lampen* 15, 1969, 101-102.

Na Slikama 76. i 77. prikazan je keramički materijal tipičan za 6. st. po. Kr. kada maloazijske, grčke i italske radionice zamjenjuju afričke. Međutim, tradicija ukrasa i oblika karakterističnih za afričke radionice vidljiva je i dalje. Primjerci velikih zdjela sa zadebljanim rubom (Sl. 76/1-5) česti su na nalazištima u Ateni i Antiohiji, a većina autora smatra kako pripadaju istočnim radionicama.⁴⁶¹ Moguće je da iz istih radionica potječu i primjerci zdjelica s utisnutim motivima ptice i kantarosa. Primjerak plitice s motivom ptice pojavljuje se u raznim varijantama od 530. do 580. g. po. Kr., a dobro je dokumentiran u nalazima iz Vermiglie u Italiji.⁴⁶² Plitica (Sl. 76/10) s prikazom, vjerojatno, goluba, može se datirati u prvu polovicu 6. st. po. Kr. Na druge je dvije plitice prisutan motiv kantarosa, stiliziran u tolikoj mjeri da nalikuje vegetabilnom ukrasu (Sl. 76/8). Inače su takve plitice česte upravo u istočnim radionicama, a moguće ih je datirati od 570. do 660. g. po. Kr.⁴⁶³ Na slici 77 nalaze se četiri ulomka gornjih dijelova amfora (Sl. 77/1-4) te jedna čitava i tri ulomka manjih vretenastih amfora (Sl. 77/6-9).⁴⁶⁴ Pronađeni cilindrični tuljci (Sl. 77/5) mogu se protumačiti kao građevinski elementi koji su se ugrađivali u lučne i svodne prostore sakralnih objekata kako bi se olakšale konstrukcije, ali i poboljšala akustika.⁴⁶⁵ U razdoblje 6. st. po. Kr. pripadaju također vrč s blagim izljevom i plitkim kanelurama koji ima analogije s materijalom s atenske Agore⁴⁶⁶ (Sl. 77/10) i solid Mauricija Tiberija (582. - 602.), pronađen 1971. godine (Sl. 75/8).⁴⁶⁷ Nalaz novca predstavlja važnu indicaciju kako je vila u kasnoj antici imala i vojnu namjenu.⁴⁶⁸

⁴⁶¹ Brusić 1988, 141. Prema: Hayes 1972, 331; F. O. Waage, *The American Excavations in the Athenian Agora, First Report: The Roman and Byzantine Pottery*, Hesperia, II, 1933, 298-299.

⁴⁶² Ibid. Prema: D. Gandolfi, *La terra sigillata chiara D proveniemente dagli scavi di Albintimilium*, Rivista di studi Liguri, XLVII/1-4, 1981, 117.; Hayes 1972, 152, 155.

⁴⁶³ Ibid. Prema: E. Popescu, *Ceramica Romana tirzie cu décor stampilat descoperita la Histria*, Studii si cercetari de istorie veche, 16, 1965, 696. i dalje; Hayes 1972, 363.

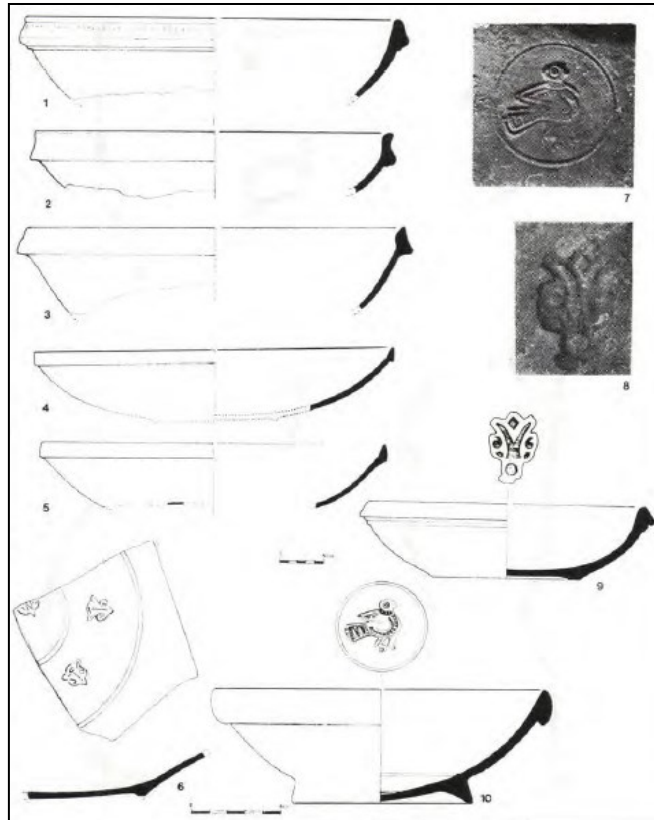
⁴⁶⁴ Ibid

⁴⁶⁵ Ibid.

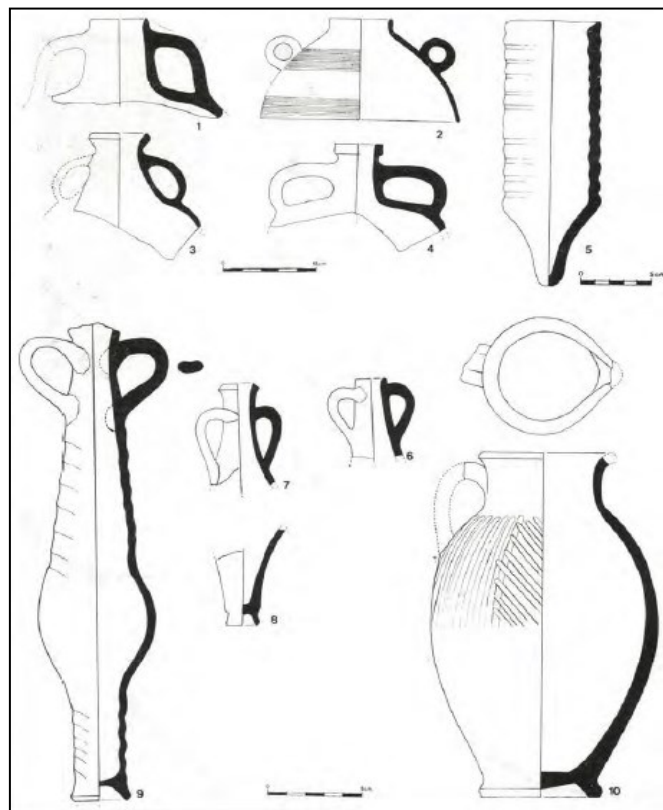
⁴⁶⁶ Ibid, 142. Prema: Robinson 1959, M 358 do M 361.

⁴⁶⁷ Brusić 1988, 142.

⁴⁶⁸ Begović-Dvoržak 2003b, 292.

Slika 75. Nalazi iz luke Polače - 6. st. po. Kr. (Brusić 1988, 145.)

Slika 76. Nalazi iz luke Polače iz 6. st. po. Kr. (Brusić 1988, 146.).

Posljednju skupinu materijala iz luke Polače, koja datira u 7. st. po. Kr., čine tri primjerka kuglastih vrčeva s naglašenim izljevom⁴⁶⁹ (Sl. 78/1-4), ulomci gornjih dijelova amfora s ovalnim drškama⁴⁷⁰ (Sl. 78/5-8), ulomak gornjeg dijela vretenaste posude⁴⁷¹ (Sl. 78/9) i dio lonca s dvije drške⁴⁷² (Sl. 78/10). U ovu se skupinu ubrajaju i masivni brončani predmet u obliku ležećeg lava za koji je, zbog loše očuvanosti, teško utvrditi radi li se o okovu ili o ručki posude ili možda o kopči (Sl. 75/3) te dvodijelna kopča sa srcolikim okovom i križem u centru dobivenim probojem prostora između krakova (Sl. 75/4).⁴⁷³ Analogije za kopču mogu se pronaći u nalazima iz nekropole u Otrantu odakle potječu dvije identične kopče.⁴⁷⁴ I kopče iz Otranta kao i ova iz Polača pripadaju varijanti dvodijelnih kopči tipa “Balgota“ kod kojih trostruka palmetica na srcolikom okovu prelazi u križ.⁴⁷⁵

Ispred ulaza u luku Polače provedeno je rekognosciranje i 2012. godine i to na području Gundulišta. Od te se pozicije prema suprotnoj strani uvale pruža dugački prirodni nasip (Sl. 72), koji velikim dijelom presijeca i zatvara uvalu. Podmorje je pregledano duž i oko nasipa, od Gundulišta do suprotne strane uvale, kod Velikog Kusarskog rata. Osim sitnih ulomaka amfora drugi pokretni nalazi nisu pronađeni zbog debelog sloja mulja. Pregledom je definirana duljina nasipa od 300 m i širina od 40 m. Najplića točka je na 4-5 m dubine, a oko nje 10-11 m. Veliki priklesani kameni blokovi, nepravilno poslagani, pružaju se mjestimično sredinom nasipa u duljini od cca. 175 m i širini od 22-24 m. Vjerojatno predstavljaju temelje pristaništa ili lukobrana izgrađenog u svrhu zaštite zapadnog dijela uvale korištenjem prirodnog nasipa.⁴⁷⁶

⁴⁶⁹ Z. Brusić, *Neki oblici kasnoantičke keramike s podmorskih nalazišta uz našu obalu*, Gunjačin zbornik, Zagreb 1980., 79.; Brusić 1988, 141. prema: Robinson 1959, 122.; G. Bass, F. H. van Doorninck, Jr., *Yassi Ada, Vol. I: A seventh-century Byzantine shipwreck*. College Station, Texas: A & M University Press 1982., 168.

⁴⁷⁰ Brusić 1988, 141. Prema: Z. Brusić, *Byzantine Amphorae (9th to 12th century) from eastern Adriatic underwater sites*, *Archaeologia Jugoslavica* 17, 1976, 37.

⁴⁷¹ Ibid. Prema: Bass, Van Doorninck 1982, 182.

⁴⁷² Ibid. Prema: Bass, Van Doorninck 1982, 176-180.

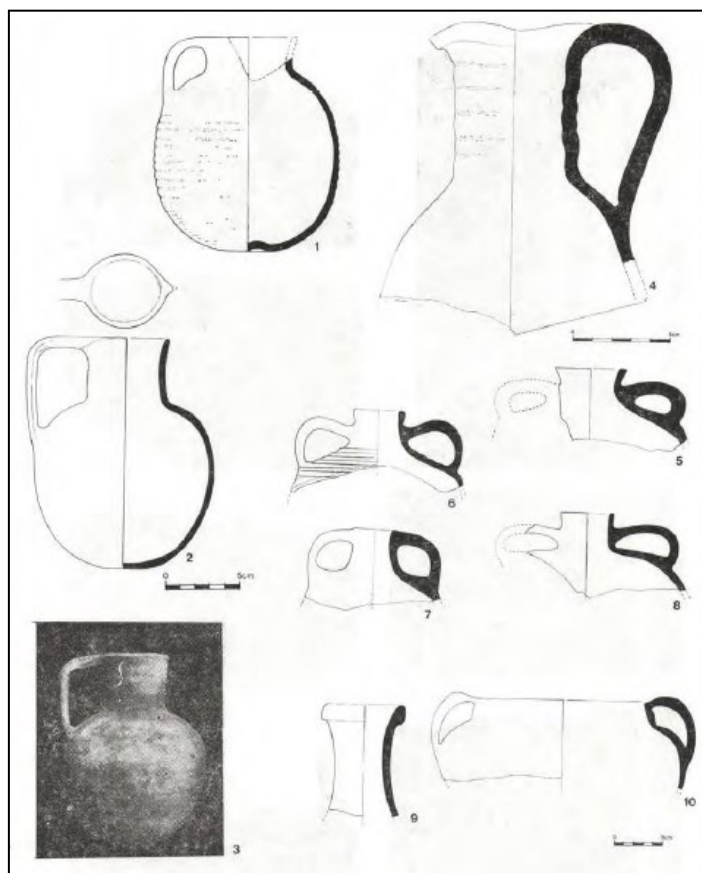
⁴⁷³ Ibid

⁴⁷⁴ Ibid. Prema: E. M. De Juliis, *L'attivit  archeologica in Puglia nel 1983, Crotono*, *Atti del ventitreesimo convegno di studi sulla Magna Graecia*, Taranto 1984, 432 i tabla LVI.

⁴⁷⁵ Ibid. Prema: J. Werner, *Byzantinische G rtelschnallen des 6. und 7. Jahrhunderts aus der Sammlung Diergardt*, *K lner Jahrbuch für Vor- und Fr hgesch.*, I, 1955, 40 (T 5), 47.

⁴⁷⁶ Atlas projektnih ideja, 59.

Najveći broj nalaza u luci Polače potječe iz razdoblja kasne antike,⁴⁷⁷ iz čega proizlazi kako je upravo to vrijeme intenzivne upotrebe luke i razvijene trgovine.⁴⁷⁸

Slika 77. Nalazi iz luke Polače iz 7. st. po. Kr. (Brusić 1988, 147.)

Nakon što su 2021. godine uočili ostatke mogućeg ribnjaka sjeverno od palače, djelatnici Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a proveli su istraživanje uvala 2022. godine. Utvrdili su da su vanjske dimenzije ribnjaka 20x20 m, a unutarnje 14x14 m. Temelji ribnjaka izgrađeni su od većih nepravilnih blokova kamenja, međutim zbog erozije i utjecaja mora danas nedostaje gornji dio ribnjaka koji je na istoj dubini kao i potopljena obala.⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Vrsalović 1979, 255-257.

⁴⁷⁸ Begović-Dvoržak 2003b, 291.

⁴⁷⁹ Osobna komunikacija (I. Miholjek)

Slika 78. Pogled iz zraka na kasnoantički ribnjak. (Arhiva HRZ-a. Foto: S. Popović)

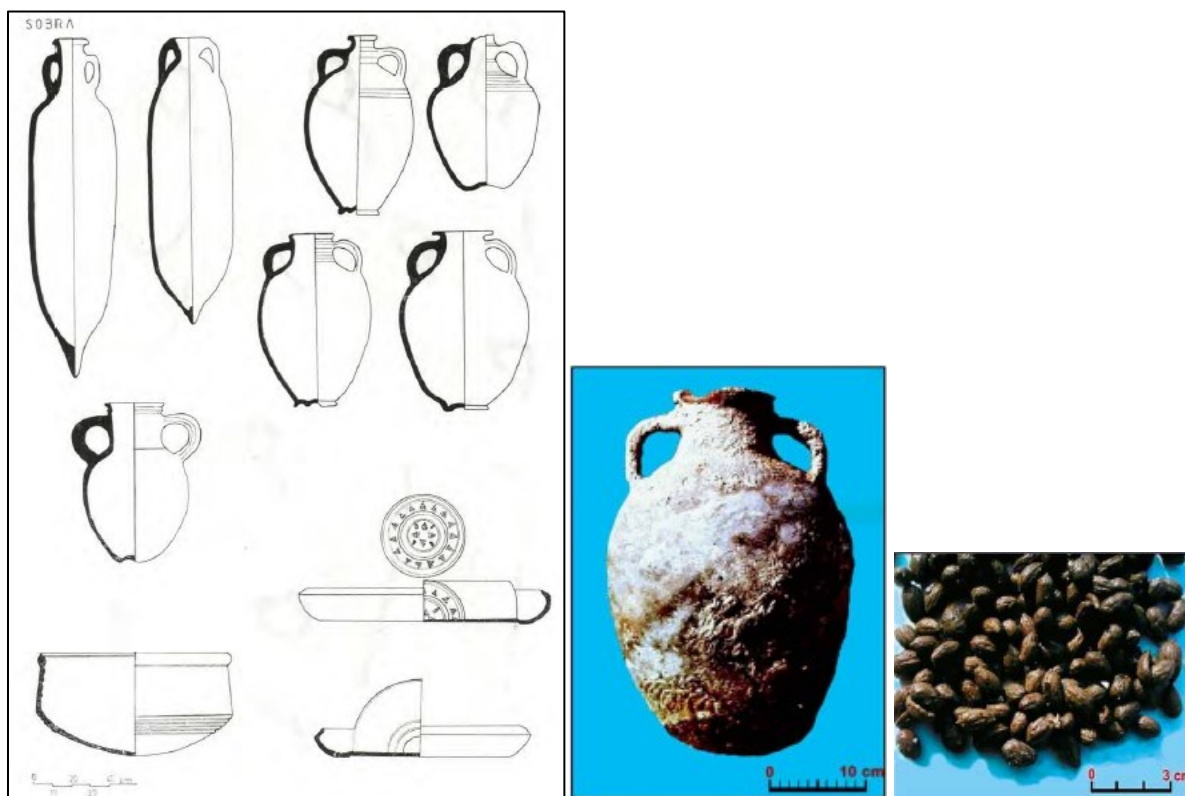
Slika 79. Položaj kasnoantičkog ribnjaka u odnosu na palaču.(Arhiva HRZ-a. Foto: S. Popović)

Slika 80. Očišćeni temelji kasnoantičkog ribnjaka. (Arhiva HRZ-a. Foto: J. Macura)

to da je u njoj pronađen veći dio koštica maslina. Druge dvije amfore, od kojih su sačuvani veći ulomci, sadržavale su vjerojatno suhe smokve jer su u obje pronađene koštice smokava.⁴⁸¹

Djelatnici Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a proveli su stručni uviđaj na ovom nalazištu 2008. godine, prilikom kojeg su otkrivene veće količine krhotina amfora Keay 25 i bizantskih globularnih amfora, ali nove devastacije nisu uočene.⁴⁸²

Slika 81. Lijevo: tipovi keramičkog posuđa pronađeni na nalazištu Sobra (Kisić 1987, 163). Sredina i desno: amfora i koštice maslina s nalazišta Sobra (Brusić 2010, 67).

⁴⁸¹ Z. Brusić, *Nalazi plodova na podmorskim nalazištima*, VAMZ 3.s., XLIII, 2010, 62.

⁴⁸² Miholjek, Mihajlović, *Izvešće o podmorskom arheološkom istraživanju - antički brodolom u uvali Vela Dolina i rekognosciranje podmorja otoka Mljeta i poluotoka Pelješca od 10. do 25. svibnja 2008.* Zagreb 2009, Arhiva HRZ-a, neobjavljeno, 21.

10.3 Otok Glavat

Karta 26. Položaj nalazišta kod otoka Glavata. (ARKOD preglednik)

Prva arheološka rekognosciranja u podmorju otoka Glavata proveo je Republički zavod 1971. godine. Tom su prilikom s istočne strane otoka, uz obalu, na dubini od 12 do 35 m pronađeni ostaci brodoloma antičkog trgovačkog broda koji je prevezio teret više od stotinu amfora tipa Lamboglia 2 koje se datiraju od 1. st. pr. Kr. do 1. st. po. Kr.⁴⁸³

Također, otkriveno je i jedno manje sidište na jugozapadnoj strani otoka, na dubini od 35 m. Ovo je nalazište rastresito i puno ulomaka amfora jednakih tipoloških obilježja. Prema položaju nalazišta može se zaključiti da je na prvoj poziciji brod izgubio većinu tereta, a budući da je stradao za sjevernog vjetra, potonuo je na drugom mjestu. U prilog tome idu i dvije pronađene olovne prečke antičkih sidara.⁴⁸⁴

Djelatnici Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a pregledali su lokalitet 2012. godine i dokumentirali zatečeno stanje. Nalazište je teško devastirano, a sačuvao se dio lokaliteta s inkrustiranim ulomcima koji prekrivaju površinu od 16,5x20,5m. Između ulomaka amfora pronađeno je balastno kamenje koje je uzorkovano, a jedan primjerak amfore tipa Dressel 2-4 izvađen je na površinu.⁴⁸⁵

⁴⁸³ Kisić 1987, 155.

⁴⁸⁴ Z. Brusić, *Izveštaj o podmorskom arheološkom rekognosciranju zapadnog dijela otoka Mljeta*. Zagreb, 1971., 8. Arhiva HRZ-a (neobjavljeno).

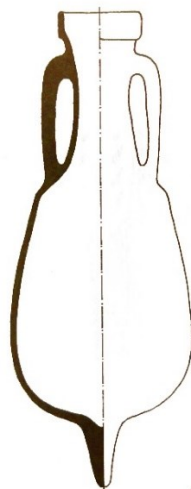
⁴⁸⁵ Zmaić 2012, 36.

Slika 82. Lokalitet na istočnoj strani otoka Glavata (Zmaić 2012, 37).

Slika 83. Amfora tipa Lamboglia 2 s nalazišta na istočnoj strani otoka Glavata (Zmaić 2012, 38).

Slika 84. Amfora tipa Lamboglia 2 s nalazišta kod otoka Glavata (Vrsalović 2011, T 92,4)

10.4 Rt Glavat

Karta 27. Položaj rta Glavat (ARKOD preglednik).

Rt Glavat jedno je od najpoznatijih i najzanimljivijih podvodnih arheoloških nalazišta u Hrvatskoj, pronađeno 1978. godine. Glavni teret broda ležao je na dubini od 36 do 42 m, a ulomci keramičkih posuda bili su razbacani uokolo. U razdoblju od 1988. do 1991. godine tadašnji Republički zavod proveo je zaštitno istraživanje nalazišta, čiji karakter tom prilikom nije dopustio potpuni iskop ostataka brodske konstrukcije. Usprkos tomu, na otkrivenom su se dijelu jasno mogli uočiti ostaci 13 rebara s unutarnjom i vanjskom oplatom i dijelom kobilice, a prema kojima je procijenjeno kako je riječ o brodu dužine oko 20 m i nosivosti oko 100 t. Rebra su međusobno spojena tehnikom utora i klinova, kojom je bila građena većina rimskih brodova. Pronađeno je i 6 drvenih stezalica, tzv. bigota, izrađenih od drva masline i korištenih za pritezanje pripona, a koje se nimalo ne razlikuju od modernih primjeraka. Također, pronađen je veliki broj čavala, ostaci vanjske zaštitne oplata od olovnog lima i dugačka olovna cijev (dio kaljužne crpke). Sudeći prema rasporedu nalaza, teret serijskog keramičkog posuđa, u vidu složenih zdjela i tanjura, bio je smješten u pramčanom dijelu.⁴⁸⁶ Teret je većim dijelom činilo južnoitalsko keramičko posuđe pakirano u nizove naizmjenično poslaganih zdjela i tanjura na slamnatoj ili podlozi od sijena. Pronađeno je više od 500 komada ovakvog posuđa te 15 velikih tanjura luksuznije izrade s karakterističnom ciglastocrvenom prevlakom na unutarnjoj strani (pompejska crvena roba). U središnjem dijelu potpalublja nalazili su se olovni minerali i poluproizvodi - olovni oksid u obliku praha u jajolikim posudama te olovni karbonat i galenit

⁴⁸⁶M. Jurišić, I. Radić Rossi, *Glavat na Mljetu*. u: *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*. Zagreb 2006, 126-127.

u obliku bijelih i sivih kocki. Naime, olovni se karbonat u antici koristio za proizvodnju olovnog bjelila zvanog *cerussa*. Ova je boja bila vrlo cijenjena u antici i bila je jedina bijela boja koju su Rimljani znali umjetno napraviti. Mogla je služiti i za dobivanje olovnog crvenila, *cerussa usta*, koje je poznato i kao najdjelotvorniji falsifikat antičkog minija. U rimsko je doba minij bio toliko dragocjen da je uveden monopol na njegovu proizvodnju. Koristio se za bojanje kipova ili unutrašnjosti prostorija i za bojanje broskog trupa. Galenit se upotrebljavao za proizvodnju čistog olova, ali ne samo olovnih boja nego i za izradu predmeta u svakodnevnoj upotrebi. Duž bočnih strana potpalublja pronađene su amfore koje se mogu pripisati tipu Dressel 21-22, koji se proizvodio na području Kampanije, a služio je za prijevoz voća. Datiraju u 1. st. po. Kr., a Glavat predstavlja jedino nalazište u Hrvatskoj na kojem su pronađene. U krmenom dijelu broda pronađene su izdužene amfore narebrenog valjkastog tijela (tip Richborough 527) koje potječu s Lipara, a datiraju od 1. st. pr. Kr. do 2. st. po. Kr. Pretpostavka je da su možda bile namijenjene prijevozu alunita, minerala koji se koristio u medicini i za bojanje tkanina. Nedaleko amfora pronađena je i olovna prečka rimskog olovno-drvenog sidra s prikazom 4 astragala (kostiju iz zglobova ovaca ili koza koje su se u antici upotrebljavale za igre na sreću). U krmenom je dijelu pronađena i veća količina sirovog zelenkasto-plavog stakla, ukupne težine oko 100 kg. Analize stakla i arheoloških nalaza s Bliskog istoka naveli su stručnjake na pomisao kako su se u antici tamo nalazile primarne radionice za proizvodnju sirovog stakla, koje je onda prevoženo Sredozemljem u sekundarne radionice.⁴⁸⁷

Stručnim uviđajem 2008. godine utvrđeno je da je nalazište izrazito ugroženo, a željezna mreža kojom je nalazište zaštićeno više ne ispunjava svoju funkciju.⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ Jurišić, Radić Rossi 2012, 127.

⁴⁸⁸ Miholjek 2008, 21.

Slika 85. Ostaci brodoloma kod rta Glavat (<https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-227>).

Slika 86. Lijevo - amfora tipa Dressel 21-22; desno: amfora tipa Richborough 527 (Radić Rossi 2011, 603. Foto: D. Kalogjera)

Slika 87. Keramičko posuđe južnoitalske proizvodnje, rt Glavat. (I. Radić Rossi 2012, 19. Foto: D. Kalogjera)

Slika 88. Jajolike posuđe ispunjene minijem (Radić Rossi 2012, 20. Foto: D. Kalogjera)

Slika 89. Staklena sirovina iz broskog tereta (Radić Rossi 2012, 21. Foto: D. Kalogjera).

10.5 Veli Škoj

Karta 28. Otok Mljet, pozicija brodoloma Veli Škoj (ARKOD preglednik).

Na pličini sjeverno od otočića Veli Škoj na krajnjem istoku otoka Mljeta, nalaze se ostaci dva antička trgovačka broda koji su prvi put uočeni prilikom rekognosciranja podmorja na Mljetu 1975. godine, pod vodstvom Centra za znanstveni rad JAZU-a, Pomorski muzej Dubrovnik.⁴⁸⁹ Prilikom pregleda utvrđeno je postojanje dvije vrste materijala koji nije bilo moguće smjestiti u isto vremensko razdoblje. Naime, na vrhu pličine (na dubini od 2 m) pronađeni su ulomci amfora i tegula, a na dnu sa sjeverne i istočne strane padine pronađeno je nekoliko cijelih amfora, tipa Lamboglia 2 (neke bi mogle pripadati i tipu Dressel 6 A), prema kojima je ovaj brodolom moguće okvirno datirati u 1 st. po. Kr.⁴⁹⁰

Teret drugog broda, pronađenog na dubini od 17 do 35 m, činili su različiti arhitektonski elementi, istočno kuhinjsko posuđe u brojnim oblicima i varijantama te petnaest kamenih elemenata, izrazito inkrustiranih i obraslih florom i faunom,⁴⁹¹ koje Z. Brusić definira kao

⁴⁸⁹ Kisić 1987, 158.

⁴⁹⁰ I. Miholjek, *Izvešće o podmorskom arheološkom rekognosciranju dubrovačkog podmorja 02. - 10. lipanj / 10 -16. rujna 2011. g.* Zagreb 2011, 4. Arhiva HRZ-a, neobjavljeno.

⁴⁹¹ Kisić 1987, 158.

kamenice.⁴⁹² M. Jurišić navodi kako je moguće da je ovdje riječ o nedovršenim sarkofazima ili možda, zbog malih dimenzija, sarkofazima namijenjenim djeci.⁴⁹³

Slika 90. Lijevo: grlo amfore tipa Portorecanato (Kisić 1987, 157). Sredina: ulomci ručki i izljeva dviju posuda tipa *oinochoe* (Miholjek, Mihajlović 2011, 217. Foto: Robert Mosковиć, arhiva HRZ-a). Desno: posuda Istočne kuhinjske keramike (Miholjek, Mihajlović 2011, 217; zbirka Pedrini, arhiva HRZ-a).

Fragmenti keramike predstavljaju zdjele raznih veličina s poklopcima, sa širokim i prema van izvučenim obodoma koji se oštro sužava i ponovno širi u zaobljeno tijelo zdjele. Poklopac je blago stožast, s grubo oblikovanom ravno odsječenom drškom okruglog presjeka smještenom na vrhu. Zdjele bez ručki, sličnog oblika, ali malo bikoničnijeg tijela, Robinson donosi u materijalu s atenske Agore pod brojevima K 95 i K 96, a datira ih u sredinu 3. st. po. Kr., što je poslužilo kao jedino uporište za dataciju samog brodoloma.⁴⁹⁴ Prema B. Ilakovcu, gruba keramika serijske proizvodnje, kakva je pronađena i na ovom nalazištu, standardnih je oblika i moguće ju je datirati u širi vremenski raspon između 70. i 160. g. po. Kr.,⁴⁹⁵ što je prilično neprecizno za točniju dataciju. Izvađeno grlo jedne amfore širokog i dugačkog zvonolikog grla s neobično malim oblim ručkama poput ušica, M. Jurišić identificira kao hispanske amfore tipa Beltran 2A,⁴⁹⁶ međutim kasnijim se istraživanjima zaključilo da spomenutih amfora nema na ovom nalazištu nego je vjerojatnije riječ o tipu Portorecanato.⁴⁹⁷

⁴⁹² Z. Brusić, *Izveštaj o podmorskom rekognosciranju Pomorskog muzeja u Dubrovniku za 1975.*, Arhiv Republičkog zavoda, 1975. (rukopis)

⁴⁹³ Jurišić 2000, 40; V. Zmaić, *Izvešće o arheološkom istraživanju podmorskog arheološkog lokaliteta Veli Škoj pokraj otoka Mljeta*. Zagreb 2011, 8-9. Arhiv HRZ-a, neobjavljeno. Dalje u tekstu: Zmaić 2011.

⁴⁹⁴ Ibid. Prema: H. S. Robinson, *The Athenian Agora, V, Pottery of the Roman period*, New Jersey, 1959, grupa K, Plate 14.

⁴⁹⁵ Ilakovac, 1969, 183.

⁴⁹⁶ Jurišić 2000, 15.

⁴⁹⁷ Osobna komunikacija (I. Miholjek)

Sljedeći pregled ovog lokaliteta proveo je 2009. godine Odjel za podvodnu arheologiju HRZ-a kako bi se utvrdilo njegovo tadašnje stanje, procijenilo ima li novih devastacija i odlučilo postoji li potencijal za nastavkom istraživanja. Budući da su tijekom ovog rekognosciranja pronađena tri oboda posude tipa *oinochoe*, odlučeno je nastaviti istraživanja koja su se odvijala 2010., 2011., 2012. i 2015. godine.⁴⁹⁸ Tijekom istraživanja pronađena su 3 kamena sanduka, 18 kamenih ploča, 4 velika elementa L–profila, najmanje 22 tanje ploče i 1 poklopac sarkofaga s krovom na dvije vode i polukružnim akroterijima. Osim što su bili predmet trgovine, sanduci sarkofaga poslužili su za siguran transport keramičkog posuđa, a fina i gruba keramika pakirale su se zasebno.⁴⁹⁹ Izmjereni su i dokumentirani vidljivi dijelovi oplata i kobilice broda te je uzorkovano drvo za analizu. Također, nalazište je u posljednjoj kampanji istraživanja snimljeno side-scan sonarom kako bi se dobila precizna slika morskog dna,⁵⁰⁰ a naknadne su analize pokazale kako je mramor od kojeg su sarkofazi napravljeni bio prokoneški.⁵⁰¹

Kameni poluproizvodi predstavljali su jedan od važnih segmenata antičke pomorske trgovine pa ne čudi što je u Sredozemlju pronađen veći broj brodoloma s ovakvim teretom. Međutim, kameni tereti su raznovrsni, a ako uz njih nisu pronađeni popratni nalazi, brodolome je moguće tek okvirno dati. Najčešći su nalazi tereta s kamenim arhitektonskim elementima, a takvih je u Sredozemlju pronađeno više od 50.⁵⁰² U Jadranu je, osim na Mljetu, pronađeno svega nekoliko brodoloma sa spomenutim teretom. To su brodolomi kod rta Izmetište kod Paklinskih otoka, kod otoka Suska (rt Margarina), kod otoka Jakljana, Sutivana te nedaleko od Splitske na otoku Braču.⁵⁰³

⁴⁹⁸ S. Čule, *Izješće o podmorskom arheološkom rekognosciranju: Rekognosciranje podmorja Korčule i Mljeta*. Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda, Zagreb 2009. (neobjavljeno).

⁴⁹⁹ I. Miholjek, *Izješće o podvodnom arheološkom rekognosciranju dubrovačkog podmorja u 2012. g.* Zagreb 2012, 9. Arhiva HRZ-a (neobjavljeno). Dalje u tekstu Miholjek 2012.

⁵⁰⁰ Zmaić, Stojević 2015, 14-15.

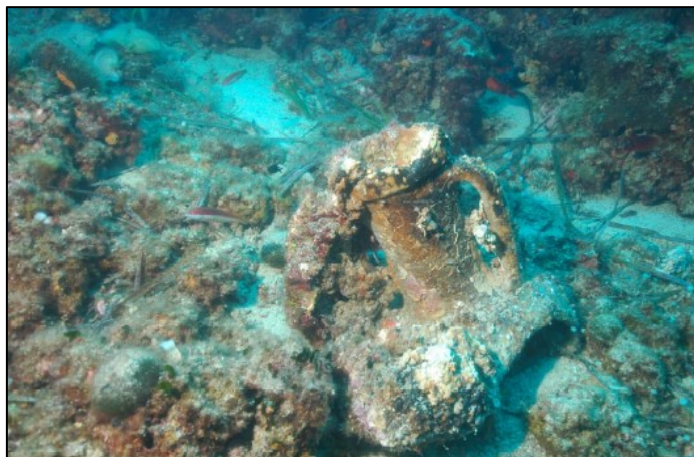
⁵⁰¹ Zmaić 2011, 5.

⁵⁰² Miholjek, Mihajlović 2011, 215. Prema: Parker 1992.

⁵⁰³ Miholjek, Mihajlović 2011, 216.

Slika 91. Veli Škoj - kameni sarkofazi (Miholjek, Mihajlović 2011, 216).

Slika 92. Veli Škoj - grlo amfore tipa Lamboglia 2 *in situ* (Miholjek 2010, 11).

Slika 93. Lijevo: uljanice s nalazišta Veli Škoj. Desno: Veli Škoj - brončani strigili (Miholjek 2012, 10).

10.6 Vela Dolina

Karta 29. Položaj lokaliteta Vela dolina na otoku Mljetu.

Nalazište kasnoantičkog brodoloma u uvali Vela Dolina, na sjeveroistoku otoka između naselja Sobra i Kozarica, prijavljeno je Konzervatorskom odjelu u Dubrovniku 2005. godine. Prvi uviđaj na nalazištu obavili su djelatnici Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a 2006. godine,⁵⁰⁴ a daljnja su se istraživanja nastavila od 2007. do 2010. godine.⁵⁰⁵ Lokalitet je pronađen na dubini između 41 i 47 m, u intaktnom stanju, s ostacima cjelokupne konstrukcije broda. Brod je prevezio teret koji su činila dva tipa amfora. Jedan od njih je sjevernoafrički tip Keay 25/B, tzv. amfore *oleariae*, koje su se vjerojatno proizvodile na području današnjeg Tunisa, a služile su za prijevoz ulja.⁵⁰⁶ Drugi tip amfora vjerojatno pripada tipu Agora 274. Na temelju amfora tipa Keay 25/B, brodolom je moguće datirati u rano 4. st. po. Kr.⁵⁰⁷ Osim amfora pronađena su i tri željezna sidra,⁵⁰⁸ kao i dio brodske konstrukcije s brončanim klinovima i nekoliko dijelova oplata te manja olovna ploča sa zakovicama kojom se oblagala drvena oplata broda kako bi se zaštitila od prodora mora. 2015. godine lokalitet je zaštićen slojem geotekstila i građevinskim mrežama kako bi se spriječila devastacija.⁵⁰⁹

⁵⁰⁴ I. Miholjek, I. Mihajlović, *Izješće o podmorskom arheološkom istraživanju - antički brodolom u uvali Vela Dolina i rekognosciranje podmorja otoka Mljeta i poluotoka Pelješca*. Arhiva HRZ-a, Zagreb 2008., 6. (neobjavljeno). Dalje u tekstu: Miholjek, Mihajlović 2008.

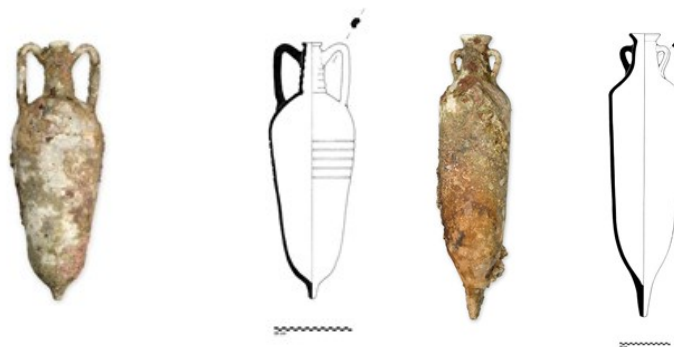
⁵⁰⁵ I. Miholjek, I. Mihajlović, *Izješće o II fazi podmorskog arheološkog rekognosciranja i istraživanja podmorja otoka Mljeta od 09. rujna do 05. listopada 2015*. Arhiva HRZ-a, Zagreb, 2015., 18. (neobjavljeno). Dalje u tekstu: Miholjek, Mihajlović 2015.

⁵⁰⁶ Peacock, Williams 1986, 158.

⁵⁰⁷ Miholjek, Mihajlović 2008, 6.

⁵⁰⁸ Miholjek, Mihajlović 2015, 18.

⁵⁰⁹ *Ibid*, 20.

Slika 94. Lijevo - amfora tipa Agora 274 s lokaliteta Vela Dolina. Desno: amfora tipa Keay 25/B s lokaliteta Vela Dolina (Miholjek 2007, 8.)

Slika 95. Otok Mljet, lokalitet u uvali Vela Dolina (Miholjek 2007,7)

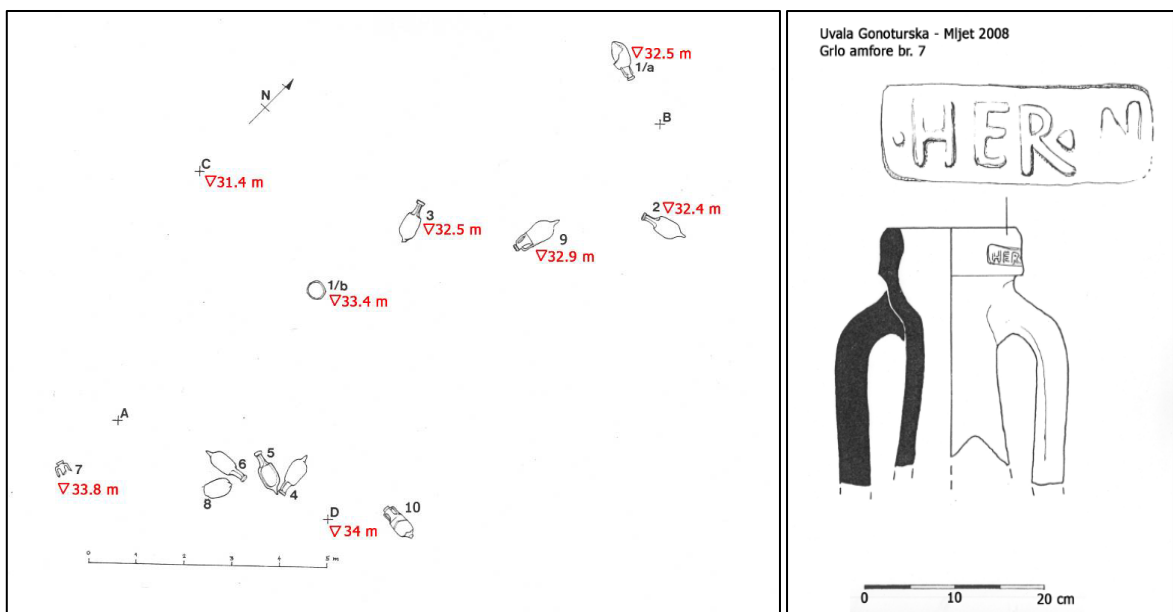
10.7 Uvala Gonoturska

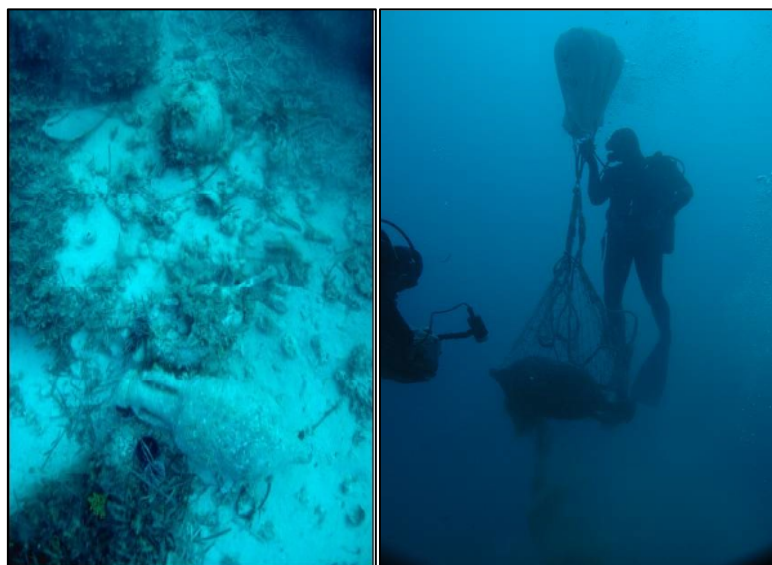
Karta 30. Položaj uvala Gonoturska (ARKOD preglednik)

Na dojavu djelatnika Nacionalnog parka Mljet o postojanju arheološkog lokaliteta na ulazu u Mljetska jezera, djelatnici Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a proveli su stručni uviđaj na prijavljenoj poziciji 2008. godine. Pregledom lokaliteta pronađeno je svega desetak amfora koje su ležale bez određenog reda na stjenovitoj stepenastoj konfiguraciji terena, koja nakon 34 m dubine prelazi u gotovo ravno pješčano dno. Prema tipološkim se karakteristikama amfore mogu pripisati tipu Lamboglia 2 koje ovaj lokalitet datiraju od 1. st. pr. Kr. do 1. st. po. Kr. Dio je amfora bio inkrustiran sa stjenovitim dnom, dok su četiri bile odvojene od dna i pripremljene za vađenje (jedna je već bila omotana debelim užetom). Pregledom šireg područja oko amforišta nisu uočeni nikakvi drugi arheološki nalazi kao ni ostaci drvene brodske konstrukcije.⁵¹⁰

⁵¹⁰ Miholjek 2008, 18, 22.

Slika 96. Lijevo: uvala Gonoturska - plan nalazišta (Miholjek 2008, 19). Desno: Grlo amfore tipa Lamboglia 2 s pečatom. (Miholjek 2008, 21).

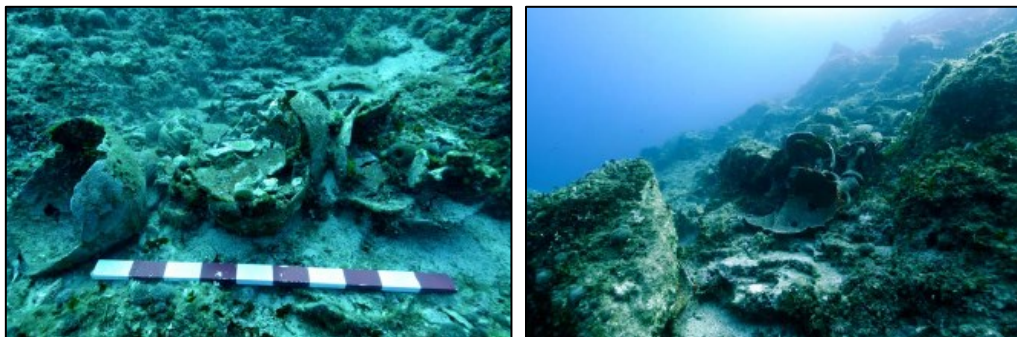
Slika 97. Lijevo: amfore tipa Lamboglia 2 *in situ*.. Desno: podizanje amfora padobranom na površinu. (Miholjek 2008, 20.)

10.8 Tatinica - Maharac

Karta 31. Položaj uvala Tatinica - Maharac (ARKOD preglednik).

Prilikom rekognosciranja podmorja otoka Mljeta 2014. godine, djelatnici Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a pregledali su područje oko rta Maharac prema uvali Velika Tatinica. Na dubini od 37 m pronašli su tragove kasnoantičkog/ranobizantskog brodoloma, kojem su dali radni naziv “prvi lokalitet“.

Slika 98. Tatinica-Maharac - arheološki nalazi na “prvom lokalitetu“ (Dugonjić 2014, 10)

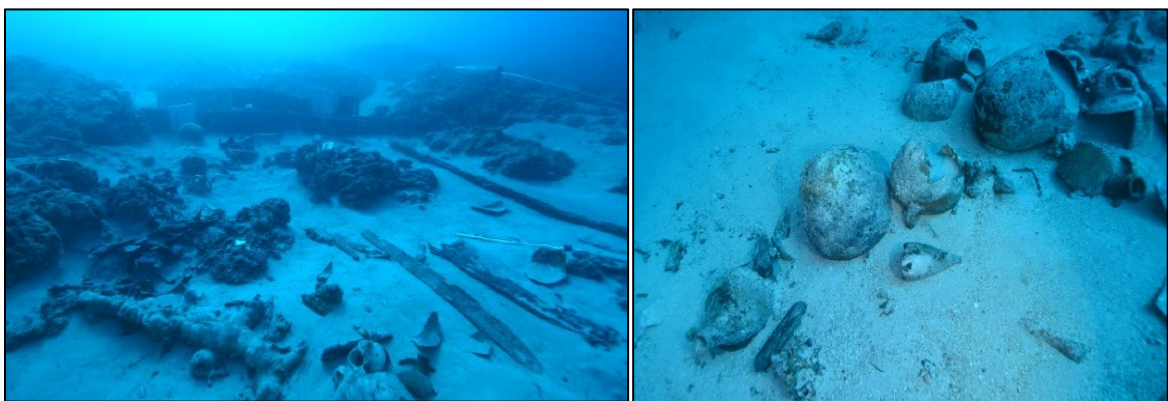
Druga veća koncentracija materijala pronađena je oko 40 m jugoistočno od prve, ali na dubini od 7 do 35 m. Ovom je lokalitetu dan radni naziv "drugi lokalitet". Razlika između dvaju lokaliteta vidljiva je u materijalu, na ovom prevladavaju amfore tipa Dressel 2-4, koje se datiraju od 1. st. pr. Kr. do 1. st. po. Kr.⁵¹¹

⁵¹¹ Dugonjić 2014, 11-12.

Slika 99. Tatinica - Maharac, arheološki nalazi na "drugom lokalitetu" (Miholjek 2014, 11).

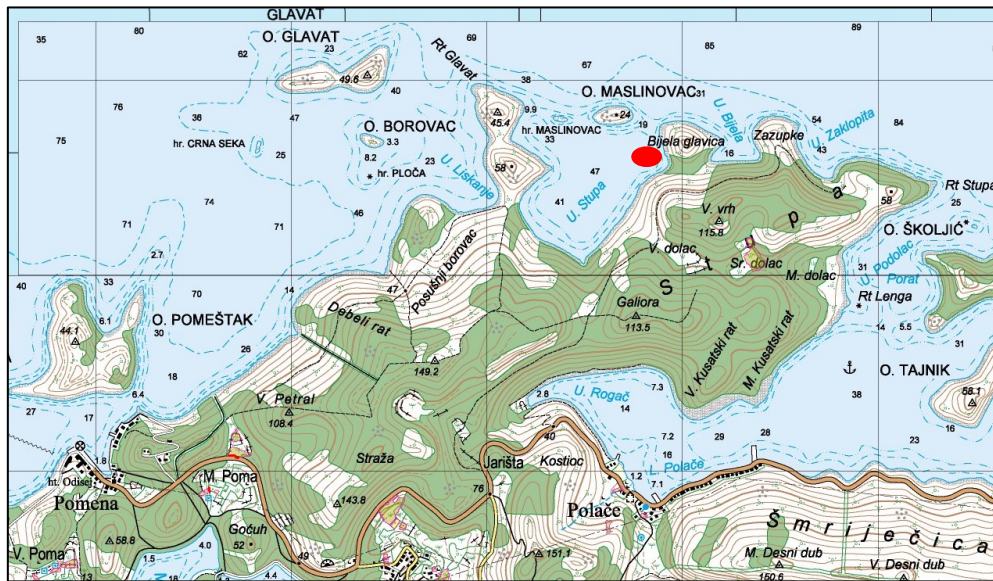
Zapadno od "prvog lokaliteta", na poziciji Velika Tatinica-Maharac, 2014. godine pronađen je bizantski brodolom. Prvo je istraživanje provedeno 2017. godine, a ona do danas nisu završena. Lokalitet se nalazi na pješćanoj padini između stijena na dubini od 32 do 40 m. Riječ je o brodu koji je prevezio teret globularnih bizantskih amfora tipa Late Roman XVII te bogate trgovačke predmete i trgovačku opremu, poput vage, utega, olovnih ingota, brončanog posuđa. Pronađeni su i dijelovi brodske konstrukcije, 5 sidara, mlinski kamen, ali i novac koji datira brodolom u sredinu 7. st. Ovo je za sada jedini lokalitet u Jadranskom moru s ovakvim tipom nalaza pa je iz tog razloga i spomenut u radu premda pripada bizantskom razdoblju. Najbliže analogije arheološkom materijalu mogu se pronaći na nalazištima na području Istočnog Mediterana i Crnog mora, poput Yenikapi u Istanbulu, Yassi Adda, Bozburun i Çihli Burmu, zbog čega je ovo nalazište izrazito značajno.⁵¹²

Slika 100. Tatinica - Maharac, "treći lokalitet" (Miholjek 2018, 7).

⁵¹² Ibid 13.

10.9 Zaobraslo Prijeslo (uvala Stupe)

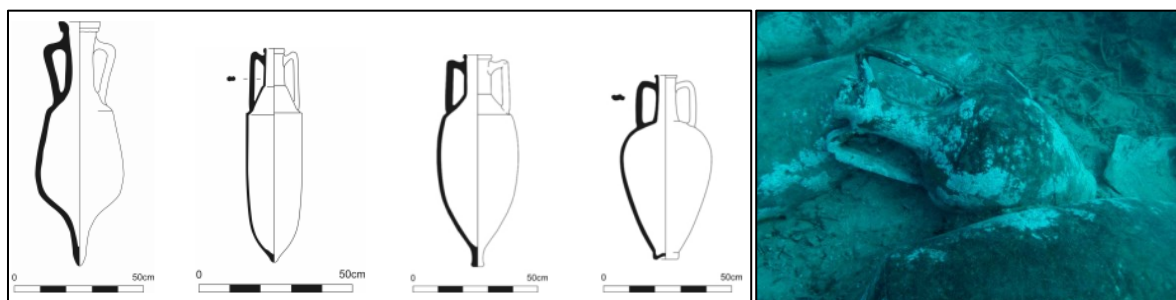

Karta 32. Otok Mljet, položaj uvale Zaobraslo Prijeslo.

Uvala Stupe, u narodu poznatija kao Zaobraslo Prijeslo, nalazi se na sjeverozapadnoj strani otoka, u području NP Mljet. Po prvi je put pregledana 1971. godine, kada su pronađeni ostaci ranobizantskih tipova amfora rijetkog kuglastog oblika s manjim zaobljenim ručkama te onih slična tipa, ali nešto izduženijeg oblika, međutim ti ostaci do danas nisu ostali sačuvani.⁵¹³ Međutim, prilikom pregleda uvale 2014. godine, pronađen je brodolom s teretom nekoliko tipova amfora. Godinu nakon provedeno je prvo istraživanje spomenutog lokaliteta, kojim je utvrđeno kako su teret broda činila četiri osnovna tipa amfora: Dressel 6 A, egesjki (kojski) italski tip amfore Dressel 2-4, Forlimpopoli te jedna globularna amfora narebrenog tijela i profiliranog oboda za sada neutvrđenog tipa. Amfore Dressel 6 A na lokalitetu su zastupljene u velikom broju. Primarno su služile za prijevoz vina, a najvjerojatnije su se proizvodile na picenskoj i venetskoj obali Jadrana. Odlikuju se naglašeno dugom i snažnom nožicom masivna korijena, dugim, uspravnim, masivnim i malo zakošenim ručkama. Počeci proizvodnje ovog tipa padaju u drugu polovicu ili već u sredinu 1. st. pr. Kr., a vrhunac njezine upotrebe bio je do sredine 1. st. po. Kr. Amfore tipa Dressel 2-4 pronađene su u dvije inačice i u jednakoj su mjeri zastupljene na lokalitetu te su kao i prethodni tip dominirale u teretu broda. Prva je najbližnja amforama s otoka Kosa, karakterističnim po naglašenom koničnom ramenu i dugim bifidnim ručkama te vretenastom do cilindričnom tijelu. Mogu se pratiti od 1. st. pr. Kr. do 2.

⁵¹³ Kisić 1987, 155.

st. po. Kr., a proizvodnja im nije bila ograničena samo na otok Kos i pripadajući arhipelag nego su se proizvodile i duž maloazijske i egipatske obale.⁵¹⁴

Slika 101. Lijevo: Otok Mljet, uvala Zaobraslo Prijeslo, tipovi amfora zastupljeni na lokalitetu (<http://archaeologydataservice.ac.uk/archives> Pristupljeno 12.5.2021.). Desno: otok Mljet, uvala Zaobraslo Prijeslo, amfora tipa Forlimpopoli *in situ* (Zmaić 2015, 10).

Druga inačica Dressel 2-4 amfore ima izduženo tijelo pomalo jajastog oblika s naglašenim prijelazom u predjelu ramena i duguljast cilindričan vrat s karakterističnim bifidnim, koljenasto savijenim ručkama, šiljatom nožicom i tankim prstenastim obodom. Ove su se amfore razvile iz roduških i kojčkih prototipova na području Rimskog Carstva i predstavljale su najrašireniji i najdugotrajniji tip amfora za prijevoz vina. Proizvodile su se od sredine 1. st. pr. Kr. u tirenskoj Italiji, a razvile su se u radionicama Kampanije. Kasnije su se proizvodile i u provincijama, osobito na zapadnom Mediteranu do 2. st. po. Kr. U za sada neubiciranim radionicama na zapadnom Jadranu proizvodile su se uz tip Dressel 6 A. Četvrti tip predstavljaju amfore ravnog dna, odnosno tip Forlimpopoli, koji je u teretu nešto slabije zastupljen nego prethodna tri tipa. Ove amfore imaju cilindričan vrat s profiliranim obodom, vrpčaste ručke koje prate liniju vrata i spajaju se s gornjim dijelom trbuha i tijelo šire u gornjem dijelu koje se sužava prema prstenastom konveksnom dnu.⁵¹⁵ Kao i prethodna tri tipa, služile su za prijevoz vina. Počinju se proizvoditi krajem 1. st. pr. Kr. u radionicama Emilije Romagne (Forlimpopoli, Rimini), a masovnija proizvodnja počinje početkom 2. st. i traje do kraja 2. st. po. Kr. na širem području Italije (Etrurija, Umbrija, Picenum i Veneto).⁵¹⁶

Arheološka istraživanja na ovom su lokalitetu nastavljena 2016. godine, kada je primarni cilj bio definirati orijentaciju broskog tereta i potencijalnih ostataka brodske konstrukcije pa

⁵¹⁴ V. Zmaić, *Izješće o II fazi podmorskog arheološkog rekognosciranja i istraživanja podmorja otoka Mljeta od 09. rujna do 05. listopada 2015*, Zagreb, 2015, 6-7. Arhiva HRZ-a (neobjavljeno). Dalje u tekstu: Zmaić 2015.

⁵¹⁵ Jurišić 2000, 21.

⁵¹⁶ Zmaić 2015, 10. Prema: Toniolo 1991, 30.

samim time i broda prilikom potonuća.⁵¹⁷ Daljnjim arheološkim istraživanjima, provedenim 2017. godine, iskop je proveden u dubljim dijelovima lokaliteta te je cijeli lokalitet fotografski dokumentiran. Izrađen je i 3D model nalazišta, a oko 140 primjeraka amfora ostavljeno je na dnu *in situ*, u skladu sa smjernicama UNESCO-ve Konvencije o zaštiti podvodne kulturne baštine, kako bi kasnije mogle biti prezentirane kao još jedan podmorski muzej.⁵¹⁸

Slika 102. Zaobraslo Prijeslo, brodski teret amfora *in situ* (Zmaić 2015, 8).

⁵¹⁷ Dugonjić, Miholjek 2016, 6.

⁵¹⁸ I. Miholjek, *Izješće o provedenom programu zaštite kulturnog dobra dubrovačko podmorje (podmorje Dubrovačko-neretvanske županije), otoci Mljet i Lastovo*. Arhiva HRZ-a, Zagreb, 2017, 9. (neobjavljeno).

11 Zaključak

Zahvaljujući svom povoljnom geografskom položaju, plodnoj zemlji i dostupnosti pitke vode, Mljet je naseljen vrlo rano. Prije 4000 godina prvi su ga naselili Ardijejci, a o njihovoj prisutnosti na otoku svjedoče nalazi gradina, grobova i utvrda. Osvojivši otok 35. g. pr. Kr., Rimljani su od njega stvorili agrarni posjed na kojem su izgradili palaču za upravitelja otoka. Postoji nekoliko različitih teza vezanih za vrijeme i kontekst gradnje kao i samog graditelja ove palače. Danas se, nakon detaljnih analiza, smatra da pripada tipu raskošne vile s kraja 3. i prve polovice 4. st. po. Kr., koji se može usporediti s nizom auličkih zdanja građenih diljem Carstva. Prateći logiku rimskih pravnih rješenja vezanih za vlasništvo nad zemljištem, palača u Polačama vjerojatno je izgrađena upravo na carskom posjedu, koji je takvim postao već u Augustovo doba, pa se ne može isključiti ni mogućnost da se i u Polačama radi o carskoj gradnji, a kao mogući graditelj predložen je car Licinije.⁵¹⁹

Intenzivnije arheološko zanimanje za Mljet javlja se tek sredinom 20. st., a istraživači su se u svom radu primarno bavili palačom. Unatoč tomu, ona je do danas ostala uvelike neistražena, a isto vrijedi i za ostala kopnena nalazišta. Ona su danas u poprilično lošem stanju, mnoga su i devastirana i nemoguće ih je locirati. Palača može poslužiti kao dobar primjer kulturocida, u okviru kojeg je zbog nemara došlo do ozbiljnih oštećenja. Primjerice, dio svoda palače urušio se 2007. godine uslijed prolaska kamiona s labudicom.⁵²⁰ Nevjerojatno je i nedopustivo da upravo kroz palaču prolazi glavna mljetska prometnica D-128.

S druge strane, podvodna antička arheološka nalazišta brojnija su i poznatija. Prva su se rekognosciranja mljetskog podmorja provela 1970-ih godina, nastavila su se istraživanjem otoka Glavata od 1988. do 1990., a nakon duže pauze, od 2007. godine sustavno ih počinje provoditi Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskog restauratorskog zavoda. Najviše je brodoloma otkriveno upravo na ulazu u uvalu Polaču, ispred palače. Oni nam svjedoče o izazovnoj i opasnoj plovidbi, ali i o važnosti palače za trgovinu i popravke brodova te opskrbu vodom i hranom za nastavak plovidbe. Posebno je značajno sidrište pronađeno kod otoka Ovrata, sa sidrima različitih oblika i iz različitih vremenskih razdoblja, koja ukazuju na učestalost prometa i dugi kontinuitet uporabe luke. Nalazi upućuju i na činjenicu kako je luka vjerojatno bila korištena i kao trgovačka dostavna luka. Premda su mnoga nalazišta devastirana,

⁵¹⁹ Turković 2010, 92.

⁵²⁰ Bašić 2010, 185.

nekoliko netaknutih je istraženo, a to su primjerice Veli Škoj, Vela Dolina, uvala Gonoturska, rt Glavat, rt Pusti i Zaobraslo Prijeslo.

S ciljem dobivanja potpunije slike antičke ostavštine na otoku, ali i zaštite postojeće kulturne baštine, potrebno je valorizirati dosadašnja istraživanja i postojeću dokumentaciju temeljitim istraživanjem Mljeta. Pozitivno je što je Muzej hrvatskih arheoloških spomenika počeo provoditi nova arheološka istraživanja, koja su za sada obuhvatila kompleks palače, ali koja će s vremenom zasigurno upotpuniti trenutna saznanja.

12 Popis slika

Slika 1. Reljefna struktura otoka Mljeta s tri različita profila. (Stražičić 1989, 16.)	6
Slika 2. Slatina u Kozarici. (Nodilo 2012, 379).	9
Slika 3. Dubina Jadranskog mora. (Kozličić 2012, 14. Prema: Peljar I. Jadransko more - Istočna obala, Hrvatski hidrografski institut, Split, 1999, B-I, 9).	22
Slika 4. Područja s najjačom burom na Jadranu. (Kozličić 2012, 16. Prema: Peljar I. 1999, 19).	23
Slika 5. Morske struje u Jadranu na temelju rezultata modernih istraživanja (Bilić 2012, 82. Prema: Peljar I. 1999, 11).	24
Slika 6. Ruža vjetrova na Jadranu (Bilić 2012, 84. Prema: Vučetić i Vučetić 2002, 96).	25
Slika 7. Fragment keramike iz Grapčeve špilje s najstarijim prikazom jedrenjaka, 4. tis. pr. Kr. (https://tehnika.lzmk.hr/brodarstvo/ . Pristupljeno 15.1.2021.)	28
Slika 8. Moderni plovidbeni putevi Jadranom (Kozličić 2012, 16. Prema: Peljar I., 1999, 29) (crveno - Mljet).	33
Slika 9. Kamena utvrda na brdu Veliki gradac (Dabelić 1989, 54.)	54
Slika 10. Grobni prilozi iz pronađenih kamenih gomila (Marović 1961/1962, 19).	57
Slika 12. Mljetska palača danas. Pogled na sjevernu stranu. (http://www.mljet.hr/?l=hr&ispis=staticna&id=12&iskljuci=da . Foto: TZO Mljet)	63
Slika 13. Mljetska palača danas. Pogled na zapadnu stranu (http://www.mljet.hr/?l=hr&ispis=staticna&id=12&iskljuci=da . Foto: TZO Mljet)	63
Slika 14. 3D model mljetske palače (https://sketchfab.com/3d-models/rimska-palaca-mljet-polace-a2f40665ab02493087c4459a75761d39 . Izradio: Arheo plan d.o.o.)	64
Slika 15. Prikaz 3D modela kule Kaštio (https://sketchfab.com/3d-models/rimska-palaca-mljet-polace-a2f40665ab02493087c4459a75761d39 Izradio: Arheo plan d.o.o.)	65
Slika 16. Faze gradnje Istočne crkve. lijevo - 5. st.; sredina: 6. st., desno: 11./12. st. (Fisković 1998, 286).	66
Slika 17. Zapadna bazilika (foto: autorica).	67
Slika 18. Tlocrt zapadne bazilike u Polačama (Fisković 1996-1997, 72).	68
Slika 19. Današnje stanje zapadne bazilike (Demović 2015, 15).	68
Slika 20. Liberov natpis iz Polača (Zaninović 1990, 729. Foto: Zavod za zaštitu spomenika kulture Dubrovnik).	70
Slika 21. Pronađeni rimski mozaik. (Fisković 1996-1997, 69).	74

Slika 22. Ostaci termi pronađeni u kampanji 2019. godine (https://np-mljet.hr/mljet-na-pragu-jadrana/).....	75
Slika 23. Arheološka iskopavanja 2019. godine (https://np-mljet.hr/mljet-na-pragu-jadrana/).	75
Slika 24. Rekonstrukcija skladišta (horreum, foenilium). (Begović-Dvoržak 2003b, 301. Prema: Roffia 1997).	76
Slika 25. Lijevo: tlocrt palače na razini donjih etaža dograđenih kuća i presjek A-A; postojeće stanje. Desno: tlocrt palače na razini prvog kata dograđenih kuća; postojeće stanje (Stošić i sur. 2002, 272-273).	78
Slika 26. Tlocrt palače (Dyggve 1959, 86).	78
Slika 27. Rekonstrukcija palače na Mljetu (Dyggve 1959, 87).	78
Slika 28. Rekonstrukcija vile u El Valu (Turković 2010, 85).	85
Slika 29. Tri razvojne faze Teodorikove palače u Raveni (Turković 2010, 84).	85
Slika 30. Lijevo: palača u Gamzigradu, rekonstrukcija ulaza. Desno: rekonstrukcija sjeverozapadnog bedema utvrde u Yorku (Turković 2010, 78, 80).....	87
Slika 31. Zapadni zid „palače“ u Polačama, unutarnje lice (Turković 2010, 89. Foto:T. Turković).	89
Slika 32. Ulomak natpisa pred kućom u Koritima. (Gušić 1931, 15).	90
Slika 33. Arheološka karta otočića Sv. Marije. (Atlas projektnih ideja. Prema: IPU, MKKO Dubrovnik).	92
Slika 34. Raspored arheoloških sondi i probnih rovova na otoku Sv. Marije (Peković 2007, 463).....	93
Slika 35. Ostaci prapovijesnog bedema na vrhu otočića (Peković 2007, 464; foto: Ž. Peković).	94
Slika 36. Vanjska strana kasnoantičke utvrde (Peković 2007, 465; foto: Ž. Peković).	95
Slika 37. Kasnoantički zid u sondi 1, preslojen zidovima romaničkog samostana (Milošević i Peković 2008, 702; foto: B. Doljanin).	96
Slika 38. Ulomak kasnoantičke opeke s urezanim križevima (Milošević i Peković 2008, 704; foto: B. Doljanin).	96
Slika 39. Lokalitet Crkvina - arhitektonska snimka nalaza (Ničetić 2015, 59).....	98
Slika 40. Lokalitet Crkvina - današnje stanje (foto: autorica).....	98
Slika 41. Montokuc danas. (foto: autorica).	100
Slika 42. Lijevo: kasnoantičko nalazište Pod Kulu. Desno: Pod Kulu - sjevernoafričke cilindrične amfore in situ (Zmaić 2012, 28,29).....	105

Slika 43. Lijevo: Pod Kulu - grlo amfore s čepom in situ. Desno: amfora tipa Keay 25 (Zmaić 2012, 29).....	105
Slika 44. Lijevo: uvala Lastovska - amfora tipa Lamboglia 2 (Kisić 1987, 155). Desno: uvala Lastovska: čep amfore (Zmaić 2012, 43).....	107
Slika 45. Uvala Lastovska - koncentracija ulomaka amfora na dnu (Zmaić 2012, 42).	107
Slika 46. Amfore grčko - italskog tipa kampanske provenijencije. (Kisić 1987, 155).	108
Slika 47. Lijevo: prečka sidra sa sidrišta kod otočića Ovrata. Desno: sidro iz Pomorskog muzeja u Dubrovniku. (Kisić 1987, 156).....	109
Slika 48. Amfore iz uvale Vratnička (Kisić 1987, 157).....	110
Slika 49. Olovna spojnica antičkog sidra (Miholjek 2009, 22).....	111
Slika 50. Kozarica - ulomak amfore in situ (Perkić 2009, 322).....	112
Slika 51. Seka od Maslinovca - ulomci amfora (Miholjek 2009, 21).	113
Slika 52. Položaj rta Maharac (ARKOD preglednik).....	114
Slika 53. Klačine - pogled na lokalitet (Miholjek 2011, 11).....	115
Slika 54. Ostaci grubljeg posuđa s položaja Klačina. (Kisić 1987, 159).	116
Slika 55. Rodski tipovi amfora s nalazišta Rt Maharac - Klačine (Vrsalović 2011, T 96)....	116
Slika 56. Hrid Šij. Lijevo: inkrustirani ulomci amfora; desno: kasnoantička amfora Late Roman 1 (Zmaić 2012, 42, 43).	117
Slika 57. Ulomci amfora na lokalitetu Priježba 1. (Zmaić 2012, 10)	118
Slika 58. Lokalitet Priježba 2. Lijevo: amfore Keay 25 in situ; sredina: amfora tipa Amagro 50; desno: tubi fittili (Zmaić 2012, 12).	119
Slika 59. Amfore s lokaliteta Vela Ruta. Lijevo: grlo koske amfore; sredina: ulomak knidske amfore; desno: amfora tipa Keay LII (Zmaić 2012, 14-15).....	120
Slika 60. Lijevo: amfora s lokaliteta Vela Ruta, tip Ostia IV; sredina: kasnoantička amfora Late Roman I. Desno: posuda tipa Brittle Ware Byzantine (Zmaić 2012, 16-17).....	120
Slika 61. Lijevo: jugoistočna strana Kobrave - amfora tipa Lamboglia 2; sredina: južna Kobrava - amfora tipa Dressel 2-4 (prvi primjerak); desno: južna Kobrava - amfora tipa Dressel 2-4 (drugi primjerak) (Zmaić 2012, 19-20).....	121
Slika 62. Lijevo: južna Kobrava - amfora tipa Late Roman II; desno: amfora tipa Pacetti 14 (Zmaić 2012, 20).	121
Slika 63. Lokalitet na položaju Vrh Kobrave (Zmaić 2012, 23).....	122
Slika 64. Lijevo: amfora tipa Keay 25B; desno: amfora tipa Late Roman II ili Keay LXV (Zmaić 2012, 23-24).....	122
Slika 65. Uvala Srednja - ulomci amfora (Miholjek 2013, 6).....	123

Slika 66. Dolij pronađen na jugoistočnoj strani otočića Galicija (Miholjek 2013, 7).....	124
Slika 67. Otok Mljet, uvala Zaklopita, tipovi amfora pronađeni na nalazištu: 1, 2, 3 - amfore tipa Spatheion; 4 - amfora tipa Tripolitania III (Tunis); 5 - amfora tipa Ostia IV/Pacetti 11-12 (primjerak iz Ostije) (Zmaić 2015, 15)	126
Slika 68. Lijevo: uvala Zaklopita, amfore tipa Spatheion in situ. Desno: arheološki materijal s lokaliteta u uvali Zaklopita (Zmaić 2015, 17, 16).....	126
Slika 69. Otok Mljet, uvala Omanska luka, ulomci amfora Keay 25/B in situ (Zmaić 2015, 22).....	127
Slika 70. Lijevo - uvala Borovac. Amfora grčko-italskog tipa in situ. Desno - crtež amfore grčko-italskog tipa (Zmaić 2015, 6).....	128
Slika 71. Nekadašnje pristanište. (Preuzeto iz: Brusić 1988, 148.).....	130
Slika 72. Karta Arheološke zone Polače (Atlas projektnih ideja, 60. Konzervatorski odjel Dubrovnik, HRZ).	131
Slika 73. Nalazi iz luke Polače - 2. i 3. st. po. Kr. (Brusić 1988, 143.)	132
Slika 74. Nalazi iz luke Polače - 4. i 5. st. po. Kr. (Brusić 1988, 144.)	133
Slika 75. Nalazi iz luke Polače - 4. i 5. st. po. Kr. (Brusić 1988, 149)	134
Slika 76. Nalazi iz luke Polače - 6. st. po. Kr. (Brusić 1988, 145.)	136
Slika 77. Nalazi iz luke Polače iz 6. st. po. Kr. (Brusić 1988, 146.).....	136
Slika 78. Nalazi iz luke Polače iz 7. st. po. Kr. (Brusić 1988, 147.).....	138
Slika 79. Pogled iz zraka na kasnoantički ribnjak. (Arhiva HRZ-a. Foto: S. Popović).....	139
Slika 80. Položaj kasnoantičkog ribnjaka u odnosu na palaču.(Arhiva HRZ-a. Foto: S. Popović)	139
Slika 81. Očišćeni temelji kasnoantičkog ribnjaka. (Arhiva HRZ-a. Foto: J. Macura)	139
Slika 82. Lijevo: tipovi keramičkog posuđa pronađeni na nalazištu Sobra (Kisić 1987, 163). Sredina i desno: amfora i koštice maslina s nalazišta Sobra (Brusić 2010, 67).	141
Slika 83. Lokalitet na istočnoj strani otoka Glavata (Zmaić 2012, 37).....	143
Slika 84. Amfora tipa Lamboglia 2 s nalazišta na istočnoj strani otoka Glavata (Zmaić 2012, 38).....	143
Slika 85. Amfora tipa Lamboglia 2 s nalazišta kod otoka Glavata (Vrsalović 2011, T 92,4) 143	
Slika 86. Ostaci brodoloma kod rta Glavat (https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-227).	146
Slika 87. Lijevo - amfora tipa Dressel 21-22; desno: amfora tipa Richborough 527 (Radić Rossi 2011, 603. Foto: D. Kalogjera).....	146

Slika 88. Keramičko posuđe južnoitalske proizvodnje, rt Glavat. (I. Radić Rossi 2012, 19. Foto: D. Kalogjera)	147
Slika 89. Jajolike posude ispunjene minijem (Radić Rossi 2012, 20. Foto: D. Kalogjera) ...	147
Slika 90. Staklena sirovina iz broskog tereta (Radić Rossi 2012, 21. Foto: D. Kalogjera).	147
Slika 91. Lijevo: grlo amfore tipa Portorecanato (Kisić 1987, 157). Sredina: ulomci ručki i izljeva dviju posuda tipa oinochoe (Miholjek, Mihajlović 2011, 217. Foto: Robert Mosковиć, arhiva HRZ-a). Desno: posuda Istočne kuhinjske keramike (Miholjek, Mihajlović 2011, 217; zbirka Pedrini, arhiva HRZ-a).....	149
Slika 92. Veli Škoj - kameni sarkofazi (Miholjek, Mihajlović 2011, 216).....	151
Slika 93. Veli Škoj - grlo amfore tipa Lamboglia 2 in situ (Miholjek 2010, 11).....	151
Slika 94. Lijevo: uljanice s nalazišta Veli Škoj. Desno: Veli Škoj - brončani strigili (Miholjek 2012, 10).....	151
Slika 95. Lijevo - amfora tipa Agora 274 s lokaliteta Vela Dolina. Desno: amfora tipa Keay 25/B s lokaliteta Vela Dolina (Miholjek 2007, 8.).....	153
Slika 96. Otok Mljet, lokalitet u uvali Vela Dolina (Miholjek 2007,7).....	153
Slika 97. Lijevo: uvala Gonoturska - plan nalazišta (Miholjek 2008, 19). Desno: Grlo amfore tipa Lamboglia 2 s pečatom. (Miholjek 2008, 21).	155
Slika 98. Lijevo: amfore tipa Lamboglia 2 in situ.. Desno: podizanje amfora padobranom na površinu. (Miholjek 2008, 20.).....	155
Slika 99. Tatinica-Maharac - arheološki nalazi na "prvom lokalitetu" (Dugonjić 2014, 10)	156
Slika 100. Tatinica - Maharac, arheološki nalazi na "drugom lokalitetu" (Miholjek 2014, 11).	157
Slika 101. Tatinica - Maharac, "treći lokalitet" (Miholjek 2018, 7).	157
Slika 102. Lijevo: Otok Mljet, uvala Zaobraslo Prijeslo, tipovi amfora zastupljeni na lokalitetu (http://archaeologydataservice.ac.uk/archives Pristupljeno 12.5.2021.). Desno: otok Mljet, uvala Zaobraslo Prijeslo, amfora tipa Forlimpopoli in situ (Zmaić 2015, 10).....	159
Slika 103. Zaobraslo Prijeslo, broski teret amfora in situ (Zmaić 2015, 8).	160

13 Popis karata

Karta 1. Položaj otoka Mljeta. (Izvor: Google Earth).	3
Karta 2. Mljetska naselja u zapadnoj polovici otoka (Google Earth. Oznake na karti: autorica)	7
Karta 3. Mljetska naselja u istočnoj polovici otoka (Google Earth. Oznake na karti: autorica)	8
Karta 4. Geološka karta otoka Mljeta (po D. Zogoviću). (Stražičić 1989, 19).	11
Karta 5. Plovidbene rute područja južnog Jadrana (Begović - Dvoržak 2003b, 298.). Oznake: lijevo - duga plovidba; desno - kratka plovidba.	34
Karta 6. Mljet s označenim lukama (Izvor: Google Earth; oznake: autorica).	35
Karta 7. Sjeverozapadni dio otoka Mljeta s uvalom Polače i otočićima Tajnik, Školjić, Moračnik, Ovrata i Kobrava. (ARKOD preglednik).	36
Karta 8. Položaj luke i mjesta Polače, kanala Soline, Velikog jezera te rimskih utvrda Veliki Gradac i Montokuc. (Fisković 1999, 62. Crtež: I. Tenšek).	37
Karta 9. Kopnena antička nalazišta na otoku Mljetu (ARKOD preglednik; oznake: autorica). Legenda (od zapada prema istoku): žuto: Pomena; crveno: otočić Sv. Marije; tamnosivo: Babine Kuće; svijetloružičasto: Mali sladin gradac; crno: arheološka zona Polače; ljubičasto: Montokuc; svijetlozeleno: Ivanje polje; tamnozeleno: zona u Sutuliji; svijetloljubičasto: Babino Polje; narančasto: Sobra; svijetloplavo: Okuklje; tamnoplavo: Korita; smeđe: Mirine.	101
Karta 10. Područje Nacionalnog parka Mljet (ARKOD preglednik).	102
Karta 11. Položaj lokaliteta Pod Kulu (ARKOD preglednik).	104
Karta 12. Položaj uvale Lastovska (ARKOD preglednik)	106
Karta 13. Položaj otoka Ovrata. (ARKOD preglednik)	108
Karta 14. Istočni dio otoka Mljeta - položaj uvale Vratnička. (ARKOD preglednik)	110
Karta 15. Okuklje, Mljet (ARKOD preglednik).	111
Karta 16. Kozarica, Mljet. (ARKOD preglednik)	112
Karta 17. Seka od Maslinovca (ARKOD preglednik).	113
Karta 18. Položaj hridi Šij (ARKOD preglednik).	117
Karta 19. Otok Kobrava. Crveno: lokalitet Priježba 1; plavo: lokalitet Priježba 2; žuto: lokalitet Vrh Kobrave (ARKOD preglednik)	118
Karta 20. Lokacija uvale Srednja (crveno) i otočića Galicija (plavo) (ARKOD preglednik).	123

Karta 21. Položaj uvale Zaklopita na sjeverozapadnom dijelu otoka Mljeta (Zmaić 2015, 12).	125
Karta 22. Položaj uvale Omani na sjevernoj strani otoka Mljeta (ARKOD preglednik).....	127
Karta 23. Pozicija brodoloma ispred uvale Borovac na otoku Mljetu (ARKOD preglednik).	128
Karta 24. Položaj luke Polače (ARKOD preglednik)	129
Karta 25. Položaj rta Pusti ispred Sobre (ARKOD preglednik).....	140
Karta 26. Položaj nalazišta kod otoka Glavata. (ARKOD preglednik).....	142
Karta 27. Položaj rta Glavat (ARKOD preglednik).	144
Karta 28. Otok Mljet, pozicija brodoloma Veli Škoj (ARKOD preglednik).	148
Karta 29. Položaj lokaliteta Vela dolina na otoku Mljetu.	152
Karta 30. Položaj uvale Gonoturska (ARKOD preglednik).....	154
Karta 31. Položaj uvale Tatinica - Maharac (ARKOD preglednik).....	156
Karta 32. Otok Mljet, položaj uvale Zaobraslo Prijeslo.....	158

14 Popis kratica

AE = L'année épigraphique. Revue des publications épigraphiques relatives a l'antiquité romaine. Paris: Presses Universitaires de France, 1888.

AV - Arheološki vestnik, Ljubljana

BAR Int. Ser. - British Archaeological Reports, International Series, Oxford, UK

BASD - Bullettino di archeologia e storia dalmata, Split

CAH - Cambridge Ancient History

CIL - *Corpus inscriptionum latinarum*

HAD - Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb

HAG - Hrvatski arheološki godišnjak

HD = Epigraphische Datenbank Heidelberg

His.Ant. - Histria Antiqua, Zagreb

MHM - *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*, Zadar

OHAD - Obavijesti hrvatskog arheološkog društva

Opusc. arch. - Opuscula archaeologica, Zagreb

PBSR - Papers of the British School at Rome

PPUD - Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split

Pril. Inst. Archeol.- Prilozi Instituta za arheologiju, Zagreb

VAHD - Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split

VAMZ - Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu

15 Popis izvora

1. Antoninov Itinerarij, *Itinerarium maritimum*, prir. M. Pinder i G. Parthey, Berlin 1860.
2. Apolonije Rođanin, *Argonautica*, prir. G. W. Mooney, London 1912.
3. G. Marini, *I papiri diplomatici*, br. 83, Stamperia della Sac. Congr. de prop. fide, Roma, 1805.
4. Plinije Stariji, *Zemljopis starog svijeta (Naturalis Historia III, IV, V i VI knjiga)*, prev. Uroš Pasini, Književni krug Split 2004.
5. Strabon, *The Geography of Strabo*. Cambridge: Cambridge university press, 2014.

16 Popis literature

1. G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*. Heidelberg 1969.
2. J. Arce, „*Emperadores, palacios y villas (A propósito de la villa romana de Cercadilla, Córdoba)*”, *Antiquité Tardive* 5, 1997, 293-302.
3. E. Badian, *Notes on Roman policy in Illyria*. *Papers of the British School at Rome* 20, 1952, 72-93.
4. G. Bass, F. H. van Doorninck, Jr., *Yassi Ada, Vol. I: A seventh-century Byzantine shipwreck*. College Station, Texas: A & M University Press 1982.
5. Đ. Bašić, *Otok Mljet u svjetlu (hidro)arheoloških nalaza i povijesti (pomorstva) na plovnom putu istočnojadranske obale (U povodu 50-godišnjice Nacionalnog parka Mljet)*. *Pomorski zbornik* 46, (2010), 139-196.
6. Š. Batović, *Praistorija jugoslavenskih zemalja II - neolitsko doba*, Sarajevo 1979.
7. Š. Batović, *L'età del bronzo recente sulla costa orientale dell'Adriatico*, *Godišnjak Centra za balkan. ispitivanja u Sarajevu*, XVIII, 16, Sarajevo 1980.
8. Š. Batović, *Kasno brončano doba na istočnom jadranskom primorju*. U: *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV, Bronzano doba*, Sarajevo 1983.
9. Š. Batović, *Osvrt na područje Dubrovnika u prapovijesti*, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 12 (1987), 51-79.
10. Š. Batović, *Konavle u prapovijesti*, *Konavoski zbornik II*, Konavle 1988.
11. V. Begović - Dvoržak, *Utjecaj plovidbenih ruta Jadranom na formiranje rimskih naselja i gradova na istočnojadranskoj obali i otocima*. *Histria Antiqua* 11 (2003a), 309-328.
12. V. Begović-Dvoržak, *Plovidbeni put prema Neretvi i Naroni - kasnoantički lokaliteti na otoku Mljetu*. *Hrvatsko arheološko društvo*, Zagreb, 2003b, 289 - 303.
13. A. Benac, *Prediliri, Protoiliri i Prailiri. Simpozijum o teritorijalnim i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba*. Sarajevo 1964.
14. T. Bilić, *Navigacija prema zvijezdama u prethistoriji i antici (I. dio)*, *Naše more* vol. 51, 5-6, (2004), 239-248,

15. T. Bilić, *Jadranska Ogigija i Vučedolski Bog metalurgije - dva primjera historijskog (dis)kontinuiteta*. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 42 (2009), 183-198.
16. T. Bilić, *Smjer vjetra - jedan od problema u antičkoj plovidbi Jadranom*, Scientific Journal of Maritime Research 26/1 (2012), 81-93, 83. Dalje u tekstu Bilić 2012.
17. I. Bojanovski, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Sarajevo 1974.
18. Igor Borzić, *Otok Korčula - primjer romanizacije dalmatinskog otoka*, magistarski rad, Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Zadar 2007.
19. M. Bratanić i M. Kozličić, *Ancient Sailing Routes in Adriatic*. U: *Les routes de l'Adriatic antique, geographie et economie*, Radovi s Okruglog stola održanog u Zadru 18.-22. rujna 2001, Bordeaux-Zadar 2006, 107-124.
20. Z. Brusić, *Problemi plovidbe Jadranom u prehistoriji i antici*, Pomorski zbornik, knj. 8, Zadar, 1970.
21. Z. Brusić, *Izveštaj o podmorskom arheološkom rekognosciranju zapadnog dijela otoka Mljeta*. Zagreb, 1971. Arhiva HRZ-a, neobjavljeno.
22. Z. Brusić, *Izveštaj o podmorskom rekognosciranju Pomorskog muzeja u Dubrovniku za 1975.*, Arhiv Republičkog zavoda, 1975. (rukopis)
23. Z. Brusić, *Byzantine Amphorae (9th to 12th century) from eastern Adriatic underwater sites*, Archaeologia Jugoslavica 17, 1976, 37-49.
24. Z. Brusić, *Neki oblici kasnoantičke keramike s podmorskih nalazišta uz našu obalu*, Gunjačin zbornik, Zagreb 1980.
25. Z. Brusić, *Antička luka u Polačama na otoku Mljetu*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 12/87, 1988, 139-149.
26. Z. Brusić, *Nalazi plodova na podmorskim nalazištima*, VAMZ 3.s., XLIII 5 2010, 59-68.
27. F. Bulić, *Starinarska iznašašća na otoku Mljetu*, Bulletino di archeologica e historia delmata XXI, Split, 1898.
28. F. Bulić, *Melita (Mljet, Meleda)*, Bullettino di archeologia e storia Dalmata, Anno XL - XLII., Split 1919.-1922.
29. P. Butorac, *Kulturna povijest grada Perasta*, Izdavač: "Gospa od Škrpjela", Perast, 1999.

30. M. Buzov, *Is Mljet - Melita in Dalmatia the island of St. Paul's shipwreck?* *Histria Antiqua* 21, 2012, 491-505.
31. L. Casson, *Ships and Seamanship in the ancient World*, New Jersey 1971.
32. S. Čače, *Prilozi povijesti Liburnije u 1. st. pr. Kr.*, RZPZ HAZU 35, 1993, 1-35.
33. S. Čače, *Prijevod antičkih tekstova*, u: V. Gaffney (ur.), *Ancient written sources on the history of Hvar – Pisani izvori za povijest Hvara u antici, Arheološka baština otoka Hvara, Hrvatska - Projekt jadranski otoci. Veze, trgovina i kolonizacija 6000 pr. Kr. - 600 god.*, sv. 1, *British Archaeological Reports, Intern. Series 600*, Oxford (1997), 217-241, 224.
34. S. Čače, *Manijski zaljev, Jadastini i Salona*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 90-91, 1997/1998, 57-87.
35. S. Čače, B. Kuntić-Makvić, *Pregled povijesti jadranskih Grka*. U: *Antički Grci na tlu Hrvatske*, katalog izložbe. Galerija Klovićevi dvori, Zagreb 2010., 63-72.
36. S. Čače, *Jadranski otoci u Pseudo Skimnovoj Periegezi: dvije napomene*. *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 2, 2012, 9-23.
37. B. Čović, *Regionalne grupe ranog bronzanog doba*. U: *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV - bronzano doba*, Sarajevo, 1979, 114-191.
38. G. Čremošnik, *Spisi dubrovačke kancelarije*, knj. I, *Zapisi notara Tomazina de Savere 1278-1282*, *Monumenta historica Ragusina*, vol. 1, JAZU, Zagreb, 1951.
39. S. Čule, *Izvešće o podmorskom arheološkom rekognosciranju: Rekognosciranje podmorja Korčule i Mljeta*, arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda, Zagreb 2009. (neobjavljeno).
40. I. Dabelić, *Povijest otoka Mljeta od najstarijih vremena do XV. stoljeća*. U: *Zbornik otoka Mljeta I*, Dubrovnik 1989.
41. I. Dabelić, *Nastanak i razvoj otočnih naselja od antike do danas*. U: *Priopćenje sa simpozija "Prirodne značajke i društvena valorizacija otoka Mljeta"*, *Pomena* 4.-10. rujna 1995, 617-629.
42. I. Dabelić, *Prilog poznavanju crkvene povijesti otoka Mljeta. Na lokalitetu Crkva ili Crkvina ostaci crkava sv. Pavla i sv. Nerea i Achillea*, *Dubrovački vjesnik*, god. XLIX, br. 2492, (31. Listopada 1998), Dubrovnik 1998.
43. I. Dabelić, *Arhivska građa za povijest otoka Mljeta*, vlastita naklada, Dubrovnik 2000.
44. I. Dabelić, *Mljet - zeleni otok*, Zagreb 2004.

45. I. Dabelić, *Mljet, turistička monografija*, Turistička naklada d.o.o. Zagreb, 2014.
46. S. Dimitrijević, *Problem eneolita na istočnoj jadranskoj obali*, U: *Praistorija jugoslavenskih zemalja III - eneolitsko doba*, Sarajevo, 1979, 367-381.
47. E. M. De Juliis, *L'attivit  archeologica in Puglia nel 1983*, Crotone, Atti del ventitreesimo convegno di studi sulla Magna Graecia, Taranto 1984.
48. M. Demović, *Dva tisućljeća dubrovačke tradicije svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta*. U: *Brodolom sv. Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*, Zbornik radova znanstvenog skupa "Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta", Zagreb 2009, 81-147.
49. M. Demović, *Following his shipwreck, St. Paul the apostle sailed to Rome on an Alexandrian ship from the ancient harbour of Polače on Mljet in the year 61 AD*. U: *Put apostola Pavla za Rim vodio je preko hrvatskog otoka Mljeta (Melite)*. Zbornik radova znanstvenog skupa održanog na Mljetu (Meliti) 15. listopada 2011. godine, Zagreb 2015, 7-18.
50. P. S. Derow, *Kleemporos*, Phoenix 27(2), Toronto, 1973, 118-134.
51. A. Domić-Kunić, *Literarni izvori za iliri ke provincije (Dalmaciju i osobito Panoniju) u Naturalis Historia Plinija Starijeg*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 3, 2004, 119-171.
52. R. Drechsler-Bižić, *Ostava kasnog brončanog doba iz okolice Cavtata*, Arheološki radovi i rasprave, VIII-IX, Zagreb, 1982.
53. P. Dugonjić, *Izvi e e o istraživanju novovjekovnog brodoloma iz 16. st. na lokalitetu pli ina sv. Pavao na Mljetu i podvodnom zaštitnom arheolo skom rekognosciranju akvatorija Nacionalnog parka Mljet u 2014*. Zagreb 2014. Arhiva HRZ-a (neobjavljeno).
54. P. Dugonjić, I. Miholjek, *Izvi staj o podvodnom arheolo skom istraživanju i rekognosciranju na programu zaštite kulturnog dobra: dubrovačko podmorje*. Zagreb, 2016. Arhiva HRZ-a, neobjavljeno.
55. E. Dyggve, *Palača na otoku Mljetu s novog gledi ta*, Zbornik za umetnostno zgodovino, br. 5-6, Ljubljana 1959, 79-90.
56. D. Džinović, A. Domi -Kuni , *Rimski ratovi u Iliriku*, Zagreb, 2013.
57. I. Đurđević, *Sveti Pavao apostol brodolomac*, Venecija 1730.
58. A. M. Eckstein, *Polybius, Demetrius of Pharus and the origins of the second Illyrian war*. CPh 89(1), 1994.

59. A. M. Eckstein, *Moral Vision in The Histories of Polybius*. Berkely, Los Angeles, London 1995.
60. A. M. Eckstein, *Rome enters the Greek East: from anarchy to hierarchy in the Hellenistic Mediterranean, 230 - 170 BC.*, Oxford 2008.
61. R. M. Errington, *Rome and Greece to 205 BC; Rome against Philip and Antiochus*, u: CAH 8 (drugo izdanje), 81-106, 1989, 244-289.
62. D. Farlati, J. Coleti: *Illyricum sacrum*. Vol VI. Ecclesia Ragusina, Venecija 1800.
63. R. Ferri, *Prilog poznavanju ilirske mitologije*, Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije u Dubrovniku 2, Dubrovnik 1953.
64. C. Fisković, *Arheološke bilješke sa Pelješca*. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LV, Split 1953, 217-237.
65. C. Fisković, B. Gušić, *Otok Mljet, naš novi nacionalni park. Antropogeografski pregled i kulturno historijski spomenici*. Govedari 1980.
66. I. Fisković, *O ranokršćanskim spomenicima naronitanskog područja*, Izdanja HAD-a 5, Split 1980, 213-256.
67. I. Fisković, *Late Antique Buildings in Polače on the island of Mljet*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Supl. vol. 87-89. Radovi XIII. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju, Split-Poreč, 1998.
68. I. Fisković, *Jesu li Polače na Mljetu bile sijelo vladara Dalmacije*, Prilozi Instituta za arheologiju 1996-1997, 61.-82.
69. B. Franušić, *Još ponešto o plovidbi u Antici*. Naše more, vol. 47, 5-6 (2000), 169-174.
70. Paladije Fusko, *Opis obale Ilirika (De situ orae Illyrici)*, Latina et Graeca, Zagreb, 1990, 114.-115.
71. V. Gaffney, B. Kirigin, M. Petrić, N. Vujnović, *Arheološka baština otoka Hvara*, BAR International Series 660, Oxford 1997.
72. D. Gandolfi, *La terra sigillata chiara D proveniemente dagli scavi di Albintimilium*, Rivista di studi Liguri, XLVII/1-4, 1981.
73. A. Goldsworthy, *Caesar's Civil War*, Oxford: Routledge, 2002, 7.
74. E. S. Gruen, *The Hellenistic World and the Coming of Rome*, Berkeley, Los Angeles 1984.

75. S. Gluščević, *Brodolomi i brodarenje na istočnoj obali Jadrana od prapovijesti do 19. stoljeća*, Kaštelanski zbornik 4, 1994, 25-58.
76. B. Gušić, *Mljet - Antropogeografska ispitivanja I. dio*. Etnološka biblioteka 14, 1931.
77. B. Gušić, *Naš novi nacionalni park. Antropogeografski pregled i kulturno historijski spomenici. Predavanja održana u Jugoslavenskoj akademiji, sv. 17.*, Zagreb 1958.
78. W. V. Harris, *War and Imperialism in Republican Rome: 327-70. BC*, Oxford 1979.
79. J. W. Hayes, *Late Roman pottery*, London 1972.
80. J. W. Hayes, *The Villa Dionysos Excavations, Knossos: The Pottery*, Annual of the British School at Athens 78, 1983.
81. E. W. Hayley, *A palace of Maximianus Herculus at Corduba?*, Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 101, 1994, 208-214.
82. M. Hebib, *Položaj otoka Mljeta u razdoblju rimske uprave*, Acta Illyrica, Godišnjak udruženja Bathinvs 2, 2018, 41.-60.
83. T. Hodgkin, *Italy and her invaders (476 – 535) - The ostrogothic invasion*, vol III, book IV, Oxford 1896.
84. M. Holleaux, *The Romans in Illyria*. U: CAH 7, 1928, 822-857.
85. B. Ilakovac, *Keramika iz antičkog broda potonulog kod Paklenih otoka*, Diadora 4, Zadar 1969, 183-200.
86. M. Jurišić, *Ancient Shipwrecks of the Adriatic. Maritime transport during the first and second centuries AD*. BAR International Series 828, Archaeopress, Oxford, 2000.
87. M. Jurišić, *La protezione fisica dei siti archeologici sommersi del fondale marino nell'Adriatico croato, u: I. Radić Rossi (ur.), Archeologia subacquea in Croazia; Studi e ricerche*. Marsilio, Venezia, 2006, 147–156.
88. M. Jurišić, I. Radić Rossi, *Glavat na Mljetu*. u: *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*. Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2006, 126-127.
89. Lj. Karaman, *O rimskom zaseoku u Polačama na otoku Mljetu*. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LVI-LIX, Split, 1954-1957, 102-107.
90. Lj. Karaman, *Razgovori o nekim problemima domaće historije, arheologije i historije umjetnosti II*, Peristil 5, 1962, 126-127.

91. R. Katičić, *Enhelejci*, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja u Sarajevu, XV(13), (1977) Sarajevo.
92. R. Kevo, *Mljet - zeleni otok*, MH Split, 1962.
93. B. Kirigin, N. Vujnović, S. Čače, V. Gaffney, T. Podobnikar, Z. Stančić, J. Burmaz *Archaeological Heritage of Vis, Biševo, Svetac, Palagruža and Šolta*, BAR Int. Ser. 1492, Oxford, 1996.
94. B. Kirigin, A. Johnston, M. Vučetić, Z. Lušić, *Palagruža, the island of Diomedes and notes on ancient Greek navigation in the Adriatic*, u: S. Forenbaher, (ur.), *Connecting Sea: Maritime Interaction in Adriatic prehistory*. Oxford 2009: 137-155.
95. B. Kirigin, *Otok Korčula. U: Antički Grci na tlu Hrvatske*. Katalog izložbe. Zagreb, 2010, 113-117.
96. A. Kisić, *O rasprostranjenosti podmorskih nalazišta i dosadašnji rezultati rekognosciranja na dubrovačkom području*, Pitanja istraživanja i zaštite hidroarheoloških spomenika na području SR Hrvatske, Rijeka 1971.
97. A. Kisić: *Podmorski nalaz kasnoantičkih svjetiljki u uvali Polače na Mljetu*, Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku 15/16, 1978, 7-16.
98. A. Kisić, *Rezultati podmorskih rekognosciranja i istraživanja u vodama Mljeta*, Zbornik otoka Mljeta, I, Dubrovački muzej, Dubrovnik, 1989, 167. Dalje u tekstu Kisić 1989; eadem, *Rezultati podmorskih rekognosciranja i istraživanja na dubrovačkom području*, Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području, (Znanstveni skup, Dubrovnik, 1.-4. X. 1984.), Izdanja HAD-a, sv. 12, Zagreb, 1987, 153. Dalje u tekstu Kisić 1987.
99. A. Kisić, *Rezultati podmorskih rekognosciranja i istraživanja na dubrovačkom području*, Izdanja HAD-a, sv. 12, Zagreb, 1988, 153-168.
100. A. Kisić, *Rezultati podmorskih rekognosciranja i istraživanja u vodama Mljeta*, Zbornik otoka Mljeta, I, Dubrovački muzej, Dubrovnik, 1989.
101. A. Kisić, *Utjecaj plovidbenih ruta Jadranom na formiranje rimskih naselja i gradova na istočnojadranskoj obali i otocima*. *Histria Antiqua* 11, 2003, 309.-328.
102. B. Kotruljević, *De navigatione, O plovidbi*. Priredio i preveo: Damir Salopek, Ex libris, Zagreb, 2005.

103. M. Kozličić, *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, Književni krug, Split, 1990a.
104. M. Kozličić, *Istočni Jadran u Geografiji Klaudija Ptolomeja*, Latina et Graeca, Zagreb, 1990b.
105. M. Kozličić, *The defensive system of Adriatic navigation*, *Histria Antiqua* 6, Pula 2000, 49-125.
106. M. Kozličić, *Adriatic sea routes from the antiquity to the early modern age*, *Histria Antiqua* 21, 2012, 13-20.
107. M. A. Levi, *Le cause della guerra romana contro gli Illiri*, *La Parola del Passato* 152. Napoli 1973, 317-325.
108. J. Lučić, *Historijska topografija dubrovačke Astoreje (do god. 1366)*, Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije u Dubrovniku, VIII-IX, Dubrovnik 1962.
109. I. Lučić, *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske (De regno Dalmatiae et Croatiae)*, Zagreb, 1986.
110. J. Lučić, *Toponimija dubrovačkog područja do doseljenja Slavena*. Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, sv. 12, 1987, Zagreb, 169-173.
111. D. Magaš, *Geografija Hrvatske*, Sveučilište u Zadru i Meridijani, Zadar i Samobor, 2013.
112. M. Malez: *Paleolitička nalazišta Hrvatske*, *Arheološki vestnik* XVIII, Ljubljana 1967.
113. T. Maretić, *Utjecaj vjetera na organizaciju jedrenjačke plovidbe na hrvatskom dijelu Jadrana*, *Geoadria* 21/2, 2016, 211-236.
114. B. Marijanović, *Geomorfološke osnove naseljavanja jadranskog područja u neolitiku*, *Histria Antiqua* 13, 2003, 107-121.
115. M. Marinović, *Pomorstvo na Jadranu u starom vijeku*. Diplomski rad, 2017.
116. M. Marković, *Hrvatski otoci na Jadranu*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2004.
117. I. Marović, *Nekoliko nalaza iz halštatskog perioda u Dalmaciji*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 63/64, Split 1961/1962, 5-24.
118. I. Marović, *Arheološka istraživanja u okolici Dubrovnika*, Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije u Dubrovniku, IV-V, Dubrovnik 1956.
119. A. Marinović, *O postanku i historijskom razvitku Cavtata*, *Vojnoistorijski glasnik* 1, Beograd 1971.

120. H. Menzel, *Antike Lampen* 15, 1969.
121. I. Miholjek, *Izvešće o podmorskom arheološkom istraživanju - Antički brodolom u uvali Vela dolina i novovjekovni brodolom kod pličine Preč na otoku Mljetu* 2007. Zagreb 2007. Arhiva Hrvatskog restauratorskog zavoda (neobjavljeno).
122. I. Miholjek, I. Mihajlović, *Izvešće o podmorskom arheološkom istraživanju - antički brodolom u uvali Vela Dolina i rekognosciranje podmorja otoka Mljeta i poluotoka Pelješca*, 2008. Zagreb, 2008. Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda (neobjavljeno).
123. I. Miholjek, *Izvešće o podmorskom arheološkom rekognosciranju dubrovačkog područja (arheološki lokalitet Veli Škoj pokraj otoka Mljeta)*. Zagreb, 2011. Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda (neobjavljeno).
124. I. Miholjek, I. Mihajlović, *Antički brodolomi s teretom sarkofaga na području Dalmacije*, PORTAL, Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda 2, 2011, 215-221.
125. I. Miholjek, *Izvešće o podvodnom zaštitnom arheološkom rekognosciranju dubrovačkog podmorja i područja Nacionalnog parka Mljet u 2013*. Zagreb, 2013. Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda (neobjavljeno).
126. I. Miholjek, I. Mihajlović, *Izvešće o II fazi podmorskog arheološkog rekognosciranja i istraživanja podmorja otoka Mljeta od 09. rujna do 05. listopada 2015*. Zagreb, 2015. Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda (neobjavljeno).
127. I. Miholjek, *Izvešće o provedenom programu zaštite kulturnog dobra dubrovačko podmorje (podmorje Dubrovačko-neretvanske županije), otoci Mljet i Lastovo*. Zagreb 2017. Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda (neobjavljeno).
128. A. Milošević, Ž., Peković, *Otok Mljet na Velikom jezeru - samostan i crkva*. HAG 5/2008, Zagreb 2009, 701-704.
129. A. Mohorovičić, *Prilog poznavanju razvoja arhitekture na otoku Mljetu*, u: V. Cvitanović (ur.), *Beritićev zbornik*, Dubrovnik 1960, 25-32.
130. Ž. Muljačić, *O imenu grada Dubrovnika*, Zadarska revizija XI, 2, Zadar 1962.
131. Ž. Muljačić, *O postanku i imenu grada Dubrovnika*, Dubrovnik 3, Dubrovnik 1965.
132. *Nacionalni park Mljet - plan upravljanja 2017. - 2026*. Javna ustanova "Nacionalni park Mljet, Govedari 2017.
133. A. Ničetić, *O načinu plovidbe u Antici*, Naše more 47(3-4), 2000, 79-92.

134. A. Ničetić, *Olujno nevrijeme koje je opisao Sveti Luka u Djelima Apostolskim, moglo je prirodnim redom zbivanja brod Svetog Pavla baciti jedino u vode otoka Mljeta*, u: Ž. Puljić (ur.), *Brodolom Sv. Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*. Zbornik radova znanstvenog skupa "Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta", Dubrovnik - Mljet, 10. do 13. studenog 2008. godine. Dubrovačka biskupija - Matica hrvatska - Dubrovački ogranak, Zagreb 2009, 151-185.
135. A. Ničetić, *Why Mljet and not Malta and Cephalonia?* u Z. Pavetić (ur.), *Put apostola Pavla za Rim vodio je preko hrvatskog otoka Mljeta (Melite)*. Zbornik radova znanstvenog skupa održanog na Mljetu (Meliti) 15. listopada 2011. godine, Zagreb 2015, 29-79.
136. I. Nikolajević, *Veliki posed u Dalmaciji u V i VI veku u svetlosti arheoloških nalaza*, Zbornik radova Vizantološkog instituta, br. XIII, Beograd 1971.
137. M. Nikolanci, *Nove grčke kacige i knemide u Dalmaciji*, VAHD LXI, Split, 1959(1963).
138. M. Nodilo, *Prirodna baština otoka Mljeta - temelj razvoja zdravstvenog turizma*, Šumarski list 7-8, 2012, 377-385.
139. G. Novak, *Prošlost Dalmacije I. Od najstarijih vremena do Kandijskog rata*. Zagreb 1944, 32. Dalje u tekstu Novak 1944
140. G. Novak, *Questiones epidauritanae*, Rad Jugoslavenske akademije 339, Zagreb, 1965.
141. G. Novak, *Povijest Dubrovnika od najstarijih vremena do početka VII stoljeća (do propasti Epidauruma)*, Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije u Dubrovniku, X-XI, Dubrovnik 1966.
142. M. Orbini, *Kraljevstvo Slavena*. (Priredio: Franjo Šanjek), Golden marketing - Narodne novine, Zagreb, 1999.
143. P. Orsted, *Roman Imperial Economy and Romanization 117*, Copenhagen 1985, 251-349.
144. I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. II, (Benediktinci u Dalmaciji), Split, 1964.
145. V. Palunko, *Melita otok brodoloma sv. Pavla jest otok Mljet u Dalmaciji, Brodolom sv. Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*, u: Ž. Puljić (ur.), Zbornik radova znanstvenog skupa "Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta", Dubrovnik - Mljet, 10. do 13. studenog 2008. godine. Zagreb 2009, 33-79. (Prijevod: Niko Kličan) (Naslov izvornika: Melada del' naufragio di san Paolo è l'isola Melada in Dalmazia, Spalato 1910.)

146. Michaelis Antonii Baudrand Parisini, *Geographia, ordine litterarum disposita. Tomus primus secundus*. Apud Stephanum Michalet 1682.
- 147.A. J. Parker, *Ancient Shipwrecks of the Mediterranean & the Roman Provinces*, BAR International Series 580, Oxford 1992
148. D. P. S. Peacock, D. F. Williams, *Amphorae and the Roman economy, and introductory guide*, London New York, 1986.
149. *Peljar po Jadranu, I. dio: istočna obala (od ušća Soče do sjevernog Krfskog kanala)*, Split, Hidrografski institut Jugoslavenske ratne mornarice, 1952.-1953.
150. Peljar I., *Jadransko more - Istočna obala*, Hrvatski hidrografski institut, Split, 1999.
151. Ž. Peković, *Otok Sv. Marija na Velikom jezeru*, HAG3/2006, 2007, 463-466.
152. D. Perkić, *Novi podmorski arheološki lokaliteti na širem dubrovačkom području*, u L. Bekić (ur.), *Jurišićev zbornik*, Zagreb 2009, 319-337.
- 153.D. Perkić, *Prapovijesni arheološki lokaliteti na širem području Babinog Polja*. U: *Mljet: nacionalni park: 1960.-2010.: 50. Obljetnica osnivanja: Hrvatski državni arhiv 10. XI 2010. do 22. XI 2010., Gliptoteka HAZU 11. XI 2010 do 26. XI 2010. Govedari: Javna ustanova Nacionalni park Mljet, 2010, 64-69.*
- 154.D. Perkić, *Popis arheoloških lokaliteta na području DNŽ*, 2016.
155. M. Perković, *Predgovor*. U: *Mljet: nacionalni park: 1960.-2010.: 50. Obljetnica osnivanja: Hrvatski državni arhiv 10. XI 2010. do 22. XI 2010., Gliptoteka HAZU 11. XI 2010 do 26. XI 2010. Govedari: Javna ustanova Nacionalni park Mljet, 2010.*
- 156.N. Petrić, *Uvod u prethistoriju dubrovačkog područja*, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu XIV*, Zagreb 1981.
- 157.G. Petrović, *Paleografija rimskih natpisa u Gornjoj Meziji*, Beograd 1975.
- 158.K. E. Petzold, *Rom und Illyrien. Ein Beitrag zur römischen außenpolitik im 3. Jahrhundert*, *Historia 20 (2-3)*, 199-223.
- 159.*Pitanja istraživanja i zaštite hidroarheoloških spomenika u podmorju istočne obale Jadrana*, (referat: Marijan Orlić, *Metode hidroarheoloških istraživanja u podmorju SR Hrvatske*, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb), Split 1975.
160. *Pomorska enciklopedija, 5, (M-P)*, JLZ, Zagreb, 1981.

161. E. Popescu, *Ceramica Romana tirzie cu décor stampilat descoperita la Histria*, Studii si cercetari de istorie veche, 16, 1965.
- 162.K. Porfirogenet, *O upravljanju carstvom*. (Priredio: Mladen Švab; preveo: Nikola pl. Tomašić), August Cesarec - AGM, Zagreb, 1994.
- 163.K. Prijatelj, *Kasnoantikna palača u Polačama na otoku Mljetu*, Arhitektura III, br. 25-27, Zagreb, 1949, 89-94.
- 164.J. Puljizević, *Tajnovita bespuća povijesti na Mljetu*, Vjesnik u srijedu, Zagreb, 12. Rujna 1973. god. br. 1114, 15-16.
- 165.I. Radić Rossi, *Problematika prapovijesnih i antičkih arheoloških nalazišta u hrvatskom podmorju*. Doktorski rad. Zadar 2011.
- 166.I. Radić Rossi, *Staklena odiseja, Staklo u opremi i teretu broda*, Zadar 2012.
- 167.D. Rendić-Miočević, *Da li je speleji u Močićima služio samo mitraičkom kultu?* Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, n.s., VIII, Sarajevo 1953.
- 168.D. Rendić-Miočević, *Kovanje i kovnice antičkog i srednjovekovnog novca*, Beograd 1976.
- 169.J. Riđanović, *Geografija mora*, Hrvatski zemljopis - Naklada Dr Feletat, Zagreb, 2002.
- 170.H. S. Robinson, *The Athenian Agora, V, Pottery of the Roman Period*, New Jersey 1959.
- 171.E. Roffia, *Ville romane sull lago di Garda, Brescia*, 1997.
- 172.M. Jurišić, I. Radić Rossi, *Glavat na Mljetu*. u: A. Durman (ur.), *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2006, 126-127.
- 173.M. Sanader, *O antičkim kultovima u Hrvatskoj*, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku 101, Split 2008, 157-186.
- 174.J. W. Salamonson, *Spätrömische rote Tonware mit Reliefverzierung aus nordafrikanischen Werkstätten, Entwicklungsgeschichtliche Untersuchungen zur reliefgeschmückten Terra Sigillata Chiara C*, Bulletin van de Vereeniging tot Bevordering der Kennis van de antieke Beschaving, 44, Leiden, 1969.
- 175.D. Sergejevski, *Rimska cesta od Epidauruma do Anderbe*, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, n.s. XVII, Sarajevo 1962.
- 176.P. Skok, *Toponomastica*, Enciclopedia italiana XXIV, sub voce, Roma 1937.

- 177.P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Toponomastička ispitivanja, Zagreb, 1950.
- 178.A. Starac, *Carski posjedi u Istriji*, Opuscvla archaeologica, br. 18/1, Zagreb 1995, 133-145.
- 179.Z. Stančić, N. Vujnović, B. Kirigin, S. Čaće, T. Podobnik, J. Burmaz, *Arheološka baština otoka Brača*, u: A. Jutronić (ur.), *Brački zbornik 21*, Supetar 2004.
180. A. Stipčević, *Iliri*, Školska knjiga, Zagreb, 1989.
- 181.J. Stošić, I. Tenšek, I. Valjato-Vrus, I. Žile, *Ispravljene tlocrt kasnoantičke palače u Polačama na otoku Mljetu*, Časopis za književnost i znanost XIII, 1-2, 2002, 271-276.
182. N. Stražičić, *Prilog poznavanju razvoja i litoralizacije na otoku Mljetu*, Geografski glasnik 38, Zagreb 1976, 281-299.
183. N. Stražičić, *Prirodno-geografske značajke otoka Mljeta kao osnova društveno-ekonomske valorizacije otočnog prostora*, Zbornik otoka Mljeta I, "Ivo Čubelić", Dubrovnik, 1989.
184. *Strateški razvojni okvir Nacionalnog parka Mljet: Atlas projektnih ideja*, Društvo arhitekata Zagreba. Dubrovnik/Zagreb 2016.
- 185.M. Šašel-Kos, *Appian and Illyricum*, Ljubljana 2005.
186. P. Šimunović, *Toponimija otoka Brača*, Supetar 1972.
- 187.J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Izdanje Turističkog saveza u Dubrovniku, Štamparija "Jadran", Dubrovnik, 1939.
- 188.F. Tassaux, *L'implantation territoriale des grandes familles d'Istrie sous le Haut-Empire Romain*, *Atti Civ. mus. st. arte Trieste*, Quad. 13-2, 1983-84, 193-216.
- 189.A. Toniolo, *Le anfore di Altino*, *Archeologia Veneta* 14, Padova, 1991.
- 190.R. Traživuk, *Antički gospodarski kompleksi na istočnoj obali Jadrana*. Diplomski rad. Zagreb 1971.
- 191.T. Turković, *Kasnoantička "palača" u Polačama - nove spoznaje*, u: M. Perković (ur.), *Zbornik radova simpozija „Dani Cvita Fiskovića“*, Zagreb, 2010, 73-92.
- 192.R. Vasić, *A note on the lanceolate fibulae*, *Archaeologica iugoslavica* XVI, Beograd 1975.
- 193.R. Vasić, *Novi elementi za proučavanje gvozdenog doba vardarske doline*, *Starinar* XXVIII, Beograd 1977.
- 194.A. T. Vojvoda, *Mljet - Odisejev otok*, Zagreb 2004.

195. D. Vrsalović, *Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana*, Zagreb, 1979.
196. D. Vrsalović, *Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana*, Zagreb, 2011.
197. M. Vučetić, V. Vučetić, *Vrijeme na Jadranu - meteorologija za nautičare*, Fabra d.o.o., Zagreb, 2002.
198. J. Vučić, *Topografija naronitanske biskupije*, doktorski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb 2012.
199. J. Vukmanović, *Konavli*, Beograd 1980.
200. M. Zaninović, *Antički latinski natpis iz Trpnja.*, u: S. Vekarić (ur.), *Pelješki zbornik 2*, Društvo Pelješčana u Zagrebu (1980), 191-195.
201. M. Zaninović, *Villae rusticae u području Epidaura*, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 12 (1987), 89-100.
202. M. Zaninović, *Liberov hram u Polačama na otoku Mljetu*, *Arheološki vestnik* 41, Ljubljana, (1990), 725-732.
203. M. Zaninović, *Villae rusticae u pejzažu otoka i obale antičke Dalmacije*, *Histria Antiqua* 1, Pula (1997), 89-96.
204. M. Zaninović, *Područje Neretve i srednjojadransko područje*, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 22 (2003), 277-287.
205. M. Zaninović, *Neke posebnosti antičkog prometa duž istočnog Jadrana*, *Histria Antiqua* 21 (2012), 21-28.
206. M. Zaninović, *Ilirski ratovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2015.
207. V. Zmaić, *Izješće o podvodnom arheološkom rekognosciranju dubrovačkog podmorja 2011. godine*, 2011. Arhiva HRZ-a. (neobjavljeno).
208. V. Zmaić, *Izješće o podvodnom zaštitnom arheološkom rekognosciranju na području Nacionalnog parka Mljet u 2012. godini*. Zagreb 2012. Arhiva HRZ-a (neobjavljeno).
209. V. Zmaić, I. Stojević, *Izješće o I fazi arheološkog rekognosciranja i istraživanja u podmorju otoka Mljeta u srpnju 2015.*, Zagreb 2015. Arhiva HRZ-a. (neobjavljeno).
210. V. Zmaić, *Izješće o II fazi podmorskog arheološkog rekognosciranja i istraživanja podmorja otoka Mljeta od 09. rujna do 05. listopada 2015*, Zagreb, 2015. Arhiva HRZ-a. (neobjavljeno)

- 211.I. Žile, *Starohrvatska crkva sv. Petra i Pavla na lokalitetu Crkvina - otok Mljet*, OHAD 28 (2), 1996, 31-34.
212. I. Žile, *Crkva sv. Pavla na lokalitetu Crkvine poviše Korita na otoku Mljetu*, u: Ž. Puljić (ur.), *Brodolom sv. Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*, Zbornik radova znanstvenog skupa "Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta", Dubrovnik - Mljet, 10. do 13. studenog 2008. godine, Zagreb 2009, 267-276.
- 213.V. Župančić, *Otok Mljet u ranokršćanskom razdoblju*, Kairos - evanđeoski teološki časopis, VII, (2013), 247-257.
- 214.F. O. Waage, *The American Excavations in the Athenian Agora, First Report: The Roman and Byzantine Pottery*, Hesperia, II, 1933.
215. J. Werner, *Byzantinische Gürtelschnallen des 6. und 7. Jahrhunderts aus der Sammlung Diergardt*, Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgesch., I, 1955.
- 216.J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969

Internetske stranice

<http://np-mljet.hr/o-parku/geologija/> Pristupljeno 20.10.2019.

<https://np-mljet.hr/naselja/> Pristupljeno 28.2.2020.

<https://registar.kulturnadobra.hr/> Pristupljeno 5.3.2020.

<https://tehnika.lzmk.hr/brodarstvo/> Pristupljeno 15.1.2021

Mljet. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 5. 2. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41385>>..

<https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-227> Pristupljeno 9.2.2023.

<https://archaeologydataservice.ac.uk/> Pristupljeno 9.2.2023.

17 Sažetak i ključne riječi

Zahvaljujući svom povoljnom geografskom položaju, plodnoj zemlji i dostupnosti pitke vode, Mljet je naseljen vrlo rano, a prvi njegovi zabilježeni stanovnici bili su Ardijejci. Rimljani su osvojili otok 35. g. pr. Kr., a od njega su ubrzo stvorili agrarni posjed na kojem su izgradili palaču za upravitelja otoka. Unatoč tomu što se mljetskom palačom tijekom godina bavio niz autora, danas još uvijek nisu u potpunosti jasne sve okolnosti njezine gradnje. Smatra se da pripada tipu raskošne vile s kraja 3. i prve polovice 4. st. po. Kr., a mogući je graditelj bio car Licinije. Antička povijest otoka Mljeta uvelike je zanemarena i neistražena, a kopnena arheološka nalazišta danas su u lošem stanju. Podvodna arheološka nalazišta daleko su brojnija, poznatija i istraženija. Prva su se rekognosciranja mljetskog podmorja provela 1970-ih godina, nastavila su se istraživanjem otoka Glavata od 1988. do 1990., a nakon duže pauze, od 2007. godine sustavno ih počinje provoditi Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskog restauratorskog zavoda. Najviše je brodoloma otkriveno upravo na ulazu u uvalu Polače, ispred palače. Oni nam svjedoče o izazovnoj i opasnoj plovidbi, ali i o važnosti palače za trgovinu i popravke brodova te opskrbu vodom i hranom za nastavak plovidbe. Posebno je značajno sidrište pronađeno kod otoka Ovrata, sa sidrima različitih oblika i iz različitih vremenskih razdoblja, koja ukazuju na učestalost prometa i dugi kontinuitet uporabe luke. Nalazi upućuju i na činjenicu kako je luka vjerojatno bila korištena i kao trgovačka dostavna luka. Premda su mnoga podvodna nalazišta devastirana, nekoliko netaknutih je istraženo, a to su primjerice Veli Škoj, Vela Dolina, uvala Gonoturska, rt Glavat, rt Pusti i Zaobraslo Prijeslo. S ciljem dobivanja potpunije slike antičke ostavštine na otoku, ali i zaštite postojeće kulturne baštine, potrebno je valorizirati dosadašnja istraživanja i postojeću dokumentaciju kao i temeljito istražiti otok Mljet.

Ključne riječi: Mljet, antika, Rimljani, arheološka nalazišta, Polače, palača

18 Abstract and key words

Due to its favorable geographical position, fertile land, and the availability of drinking water, Mljet was inhabited very early, and its first recorded inhabitants were Ardijejci. The Romans conquered the island in 35 BC, and it soon became an agrarian property on which a palace for the island's governor was built. Despite the fact that a number of authors have dealt with the Mljet palace over the years, all the circumstances of its construction are still not completely clear today. It is considered to belong to the type of luxurious villa from the end of the 3rd and the first half of the 4th century BC, and the possible builder was Emperor Licinius. The ancient history of the island of Mljet is largely neglected and unexplored, and the archaeological sites on land are in a bad state today. Underwater archaeological sites are far more numerous, well-known and researched. First underwater explorations on Mljet were carried out in the 1970s, they continued with the exploration of the island of Glavat from 1988 to 1990, and after a long break, in 2007, the Department of Underwater Archeology of the Croatian Conservation Institute began to systematically conduct them. Most of the shipwrecks were discovered right at the entrance to Polače bay, in front of the palace. They bear witness to the challenging and dangerous navigation, but also to the importance of the palace for trade and ship repairs, as well as the supply of water and food for continued navigation. A particularly significant anchorage was found near the island of Ovrata, with anchors of different shapes and from different time periods, which indicate the frequency of traffic and the long continuity of use of the port. The findings point to the fact that the port Polače was probably also used as a commercial delivery port. Although many underwater sites have been looted, a few untouched ones have been explored, such as Veli Škoj, Vela Dolina, Gonoturska Bay, Cape Glavat, Cape Pusti and Zaobraslo Prijeslo. With the aim of obtaining a more complete picture of the ancient legacy on the island, as well as protecting the existing cultural heritage, it is necessary to valorize previous research and existing documentation, as well as thoroughly explore the island of Mljet.

Key words: Mljet, antiquity Romans, archaeological sites, Polače, palace